

Schuller Testérvek fényképfelvételre és fénynyomatra.

GRÓF KUN KOCSÁRD.

1801—1891.

A

SZÁSZVÁROSI EV. REF. KÚN-KOLLEGIUM
T Ö R T É N E T E.

DÁNÉ ISTVÁN „A SZÁSZVÁROSI EV. REF. KÖZÉPTANODA TÖRTÉNETE“
CIMŰ MŰVÉNEK, MELY AZ ERD. EV. REF. EGYHÁZKERÜLET 1863-IKI
ÉVKÖNYVÉBEN JELENT MEG, FŐKÉPPEN PEDIG NÉHAI SZABÓ GYÖRGY
SZÁSZVÁROSI IGAZGATÓ-TANÁR E TÁRGYRA VONATKOZÓ KÉZIRATÁNAK
BŐSÉGES FELHASZNÁLÁSÁVAL

IRTA

DÓSA DÉNES

EV. REF. KÚN-KOLLEGIUMI TANÁR.

ÁRA 3 KORONA.

SZÁSZVÁROS

NYOMATOTT SCHÜLLER TESTVÉREK és TÁRSA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1897.

I. IDŐSZAK.

A szászvárosi iskola a helybeli ev. ref. egyházközség hatósága alatt.

ki és mikor alapította a szászvárosi orthodoxa scholát, melyből idők folytán a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium fejlődött ki, positiv adatok hiányában, biztosan meghatározni nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy ez iskola a szászvárosi ev. ref. egyháznak volt tulajdona, mit eléggé bizonyít az a kétségbevonhatatlan tény, hogy az iskola rectorait és tanítóit a szászvárosi ev. ref. egyházközség kebli tanácsa választotta, hogy az iskola szellemi és anyagi ügyeit oly bizottság intézte, melynek elnöke a szászvárosi ev. ref. első pap volt, a bizottság többi tagjai pedig a második pap, a rector, az egyház domesticus curátora és még a kebli tanács 2—3 e célra megválasztott tagja. A papok pedig, hosszú időn keresztül, nem csak az iskola vezetésébe folytak be, hanem tényleg tanítottak is.

Továbbá azt is tudjuk, hogy Ramaschi Máté szászvárosi plébános után, ki 1530 körül Nagy-Szebenbe hivatott meg első papnak, a szászvárosi első papi állomást Károli Sebestyén gyulafehérvári canonicus foglalta el, ki Bod Péter tudósítása szerint, törvénytudó doctor és a gyulafehérvári iskolának 1543-ban rectora volt, és mint nagy tekintélyű tudós és buzgó reformátor felsőbb megbízatás folytán, számos vallásos vitatkozáson

mint döntő bíró vett részt. Ez a Károli sebestyén, ki mellett még két altarius vagy segédpap működött, Szászváros polgárainak reformálását teljesen keresztül vitte és azt annyira megszilárdította, hogy oda sem az unitarius vallás, sem pedig később Báthori Zsigmond pártolása mellett, a róm. catholicus vallás be nem fészkelhette magát.

Azt is tudjuk, hogy 1509-től kezdődőleg Jenőről, Lippáról, Temesvárról és más a törökök által feldúlt helyekről, királyi engedély folytán, számos polgár vándorolt Szászvárosra és telepedett ott le, minek folytán a város népessége jelentékenyen megsaporodott és pedig miveltebb városi elemmel, úgy hogy Szászváros Károli Sebestyén idejében már a tekintélyesebb városok közé emelkedett.

Az is köztudomásu dolog, hogy a reformátorok a pápa tekintélyével a bibliát állították szembe és mint megingathatlan sziklaalagra, erre alapították tanaikat. Ennek következtében, hogy a biblia ismeretét minél szélesebb alagra fektessék és hogy minél többen és minél mélyebbre hatolhassanak be annak igaz ismeretébe, minden fontosabb helyen, hol csak a reformatio mélyebb gyökeret vert, iskolákat alapítottak és a papok nemcsak az igét hirdették, hanem az ifjúságot is szorgalmasan oktatták.

Károli Sebestyén továbbá nem csak tudós doctor és buzgó pap, hanem tanár is volt, a fehérvári iskolának rectora. Ily férfiu az iskola fontosságát félre nem ismerhette, különösen egy oly helységben, milyen azon időben Szászváros volt, hol a felszaporodott polgárság gyermekei az iskola megalapítására kedvező talajt nyújtottak. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy a papi teendők ellátásában nem állott egyedül, hanem még két segéddel rendelkezett, kik reformátori tevé-

kenységében, ama kor szellemének megfelelőleg, buzgón támogathatták.

Mindezt összevetve, habár positiv adataink nincsenek is, nem utasíthatjuk vissza azt a feltevést, hogy a szászvárosi iskola e város reformálása után mindjárt, vagy talán még elébb, már a reformálás folyama alatt, tehát 1550—1570. között keletkezett. Alapítója pedig nem lehetett más mint Szászváros reformálásának keresztül vivője, a gyülekezet lelke, maga Károli Sebestyén.

Az újan keletkezett iskola a papok vezetése alatt eleinte csak szerényebb igényű népiskola lehetett; de Szászváros városának földrajzi fekvése, polgárainak száma és előre haladottabb míveltsége és az a körülmény, hogy e város ipara és kereskedelme által a nagy Hunyadmegyének úgyszólván központja lett, habár maga nem is tartozott e megyéhez, miután azon időben e nagy megye területén egyetlen község sem volt, melyet városnak lehetett volna nevezni, miért Szászvárost egyszerűen csak városnak is nevezték, mindez együtt véve azt eredményezte, hogy a szászvárosi iskola már korán, úgyszólván születése reggelén, szélesebb körben keltett érdekeltséget, és egy közönséges népiskola színvonalán jóval felül emelkedett. Adjuk hozzá még ehhez, hogy abban az időben a közlekedés felette rossz volt, hogy utak és hidak vagy teljesen hiányoztak, vagy pedig nagyon rossz karban voltak, úgy hogy csak gyalog vagy lóháton lehetett közlekedni, hogy a szomszéd megyékben is fel egész Gyulafehérvárig és Szebenig nem volt egyetlen város is, hol a vagyonosabb szülők tanuló fiaikat elhelyezhették volna.

Mindezen tényezők együttevén azt eredményezték, hogy a szászvárosi iskola már korán, mikor még teljesen a szászvárosi ev. ref. egyház tulajdona volt,

szélesebb körben keltett érdekeltséget és középiskolai jelleget öltött magára.

Kérdés, hol volt az iskola elhelyezve? Milyen volt szervezete? Kik és mit tanítottak benne? Miféle tanulók jártak benne? Milyen volt a fegyelem? Miből tartotta fenn magát az iskola?

Hogy a megalakult iskola hol volt elhelyezve, arra positiv adataink nincsenek. Annyi bizonyos, hogy a ferencrendiek kolostora a reformatio előtti időben már meg volt. Midőn a város polgársága részint Luther, részint pedig Calvin tanait elfogadta, a templommal együtt nagy valószínűséggel a kolostort is elfoglalta s mint legalkalmasabb helyen, az iskolát ott helyezte el, addig legalább míg annak elhelyezésére alkalmasabb helyet kapnak. Később I. Rákóczy György fejedelem a templom kerítése mellett az iskola számára telket vásárolt, és arra egy emeletes iskola házat építtetett, s állítólag saját költségén 24 tanulót is taníttatott benne. Ebben az épületben talált aztán a hajléktalan intézet állandó lakást. Ezen iskolaépület felépültének idejét Nagy Leopold néhai Szabó György igazgató-tanár feljegyzése szerint így adta elé: „A szászvárosi Rákóczy épület felépültének ideje be volt vésve a falba; de a mult század elején egy igazítás alkalmával onnan, nagy sajnálatunkra, eltűnt. Én t. i. Nagy Leopold, egy régi jegyzetben így találtam: *Sat nostras Vulcane! fuit calcasse ruinas. Ultori satis est . . . usque datum. Indoluit tot damna deus, pulchramque renasci phoenicem e patrio pulvere jussit avem. Anno quo: Auspiciis Christi dum currunt secula septem atque decem, lustris est renovata novem.*

A septem et decem secula dum currunt, a tizenhetedik századot jelenti, a novem lustris: $5 \times 9 = 45$. A régi épület tehát leégett és 1645-ben épült újra.

Azon telek, melyet I. Rákóczy György ajándékozott volt, csak egy részét teszi az iskola mostani telkének. Az iskola udvara és a várkerítés között a várárok és egy keskeny utca volt, mely a vármalomhoz vezetett. Az iskola kerítése ellenben a Széchenyiről nevezett vendéglő és a régi posta utca keleti sarokháza felé annyira kinyult, hogy azt a Széchenyi vendéglő telkétől csak egy nagyon keskeny utca, az említett sarok épülettől pedig csak egy gyalogösvény választotta el. 1806-ban történt aztán a várossal egy csere, mely szerint az iskola kapta a vár árkat és a mellette menő utcát s adott észak felől, helyéből annyit, hogy az utca mindenütt 6 öl széles legyen, árnyékszékét pedig, mely a már kiszélesedett utcába esett volna, betette a vár mellé. Az így is nagyon szűk telket az iskolai előljáróság a legujabb időben özv. Imrénének az iskolától délkeletre fekvő szomszéd telkével nagyobbitotta. A Rákóczy épület fennállott egész 1863-ig; ekkor lebontatott, s helyébe gróf Kún Kocsárd költségén az új épület északi szárnya épült fel.

A szászvárosi iskola szervezete egészben véve megegyezett a fehérvári, később enyedi főiskola alsóbb osztályainak szervezetével, annak úgyszólván kisebb képmása, particulája volt.

Itt is 1669-ben Gidófalvi ferulája alatt már studiosok vannak, kik a későbbi rectorok alatt togatusoknak neveztetnek, oly ifjak, kik a középiskola osztályait kellő eredménnyel végezve, szigorú vizsgát, rigorosumot állottak és a szorosabb értelemben vett tudományok hallgatására bocsáttattak. Az alsóbb osztályok elnevezése ugyan az: a *conjunctica*, mely néha *elementarianak* is neveztetik, *grammatica*, *syntactica*, *rhetorica*, *poetica*, melyet végezve, a rigorosumot állottak az iskola törvényeit aláírták, s a togatusok sorába léptek

A tanulók itt is benn laknak az iskola épületében ; de vannak a tehetősebb szülők gyermekei közül olyanok is, kik künn laktak és extraneusoknak nevezettek, kik magán tanítóiknak a rendesnél többet fizettek. A togasok közül az érettebbek és képzetebbek magántanítóságot kaptak, kik bizonyos mérsékelt honorariumért az alsóbb osztályok növendékeire felügyeltek, s azokat az osztályban tanított tantárgyakra előkészítették. Az ifjuságot a rector professor vezetése alatt itt is a senior és a contra scriba fegyelmezi, kik törvényben megálhitott esküforma szerint ünnepélyesen kötelezik magukat, hogy a felsőbbek iránt engedelmesek, az alárendeltek iránt pedig igazságosak lesznek. A tanulók között itt is számos alumnus van, kik cipót kapnak, sőt szombatonként bort is. A tanulóknak szigorú írott törvények szabják elé, hogy miképp viseljék magukat tanítóik, tanáraik és mindenféle előljáróik iránt, hogy az idegenek előtt tisztességes magatartást tanusítsanak, s egymás között testvérekként viselkedjenek, egymást ne bántsák, illetlen, csufoló, vagy gyalázó szavakkal ne illessék, mások vagyonát el ne tulajdonítsák, különös figyelem van fordítva az isteni tiszteletre, reggel a munka Isten segedelmének kérésével kezdődik, este Istennek való hálaadással végződik, a rendes templomba járás mellett külön iskolai isteni tisztelet is tartatik a nagy auditoriumban, hol az imát és az egyházi beszédet is a diákok tartják. A tanulók között signum és hungaricum jár, s a kinél a számbavétel alkalmával találtatik, az csak néhány latin vers vagy böles mondás betanulása és felmondása által menekülhet meg a vesszőütésektől. Az újan jött tanulók esküvel kötelezik magukat az engedelmességre és a törvények pontos megtartására, és ígérlik, hogy legalább egy évig az intézetben maradnak. A távozó tanáraikat, tanítóikat, tanulótársaikat és az intéze-

tet nem hagyják bucsuzás nélkül oda, hanem mielőtt podgyászukat az iskola épületéből kivinnék, megjelennek a nagy audotoriumban egybegyült iskolai közönség előtt, és ott egy maguk készítette, rendesen latin búcsúbeszéddel búcsuznak el. Mind ebből láthatni, hogy a szászvárosi ev. ref. kollegium belső szervezete szakasztott mása volt annak a szervezetnek, melyet a 48 előtti időkben az enyedi és a többi ev. ref. főiskoláknál találunk. Ezt bizonyítja egy régi anyakönyv is, melybe 1669-től kezdődőleg a rectok neve és az általok beirt tanulók nevei be vannak jegyezve. Ez anyakönyv elején rongált állapotban, úgy látszik még régibb irással megvannak az iskolai törvények is.

E törvényekből, az osztályok elnevezéséből, valamint Benkő azon kifejezéséből, hogy „II. Rákóczy György fejedelem kora előtt minden iskolánkban cummuniter 3 osztályokban foglalkoztak nyelv (latin) tanulásával, következethetünk a tantárgyakra is, melyeket az intézetben tanítottak.

A legelső osztályban kezdték az irással és olvasással, a mit az is bizonyít, hogy ez osztály alphab тариának is nevezetett. A következő osztályokban kezdődött és folytatódott a latin nyelv rendszeres tanítása. A latin nyelv mellett korán megkezdődött a görög nyelv tanítása is, mert az említettem anyakönyvben fennmaradt iskolai törvények egyik pontja azt rendeli, hogy a görög nyelvet mindenik tanító tanítsa a maga osztályában, a legelső kivéve. Ugyanezen törvény azt is rendeli, hogy a héber nyelv is taníttassék.

Positiv adatok nem bizonyítják, de fel lehet tenni, hogy a latin, görög és héber nyelven kívül még némi kevés szám is taníttatott, annyi legalább, a menyit az élet mindennapi szükségeinek kielégítésére mulhatatlanul

megkivántatott. A vallásból a heidelbergai kis- és nagy káté taníttatott.

Benkő szerint II. Rákóczy György korában Apáczai Csere János indítványára az előbb 3 osztály hatra emeltetett, némely intézetben épen nyolcra. Az osztályok elnevezésében is történt némi változás, a mi a tantárgyak változásának lehetett következménye. Ettől az időtől fogva, hihetőleg német befolyásra, a fensőbb osztályokban a tudományokból is kezdettek egyet-mást tanítani, u. m. logicát, psychológiát, metaphysicát, historiát, a rhetoricát kezdődőleg algebrát és mértant is. A főtanárgy azonban állandólag a latin nyelv maradt, a görög nyelv elhanyagolásával, mely később csak a togatus diákoknak taníttatott. A héber nyelv ugyilátszik teljesen kimaradt, a német nyelv tanítását pedig, melylyel a testvér iskolák sikertelen kísérletet tettek, Szászvároson meg sem kezdték.*

A szászvárosi ev. ref. kollegium tanítótestületének magvát kezdetben ugyilátszik a helybeli ev. ref. egyház két papja képezte.

Az egyházi főtanácsnak egy 1779-iki leirata szerint Fogarasi József a szászvárosi gymnasiumnak rectora és az egyháznak második papja volt. Ez Maros-Vásárhelyre a philosophia professorává választatván meg, a főconsistorium Csernátoni Sámuel ajánlja helyébe „az kegyelmek Gymnasiumában és Ecclesiajában esendő hijjánosságnak kipótlására.“

Egy más 1787-iki leiratában megint azt írja: hogy kegyelmek papjai mit és mennyi órán tanítanak, nincs megírva; holott ennek előtte való időben ebbeli szorgalmuknak is szép bizonyosságát adták.“ Ugyanezen leiratban alább így folytatja: „minthogy pedig kegyelmek papjainak nem csak az állott eddig kötelességé-

* Szabó György kézírata nyomán.

ben, hogy a tanítók és tanulók szorgalmára kinyílt szemekkel vigyázzanak, hanem annak felette mindenik naponként egy vagy több órán is, a mint papi hivatala engedte, tanított.“ E két adat kétségtelenül bizonyítja, hogy a szászvárosi ev. ref. egyház papjai egyszersmind tanárok is voltak. Minthogy pedig a papok élethossziglan választattak, a rectorok és az osztálytanítók pedig csak évről-évre, nem utasíthatjuk vissza azon feltevés jogosultságát, hogy a tanítótestület magvát tulajdonképpen a két ref. pap képezte.

Továbbá, minthogy a papi dézma következtében a papi állomások aránylag igen jól voltak dotálva, s így ezen állomásokra mindig képzett papok voltak választhatók, kik a tudományok azon korbeli állásához mérten bármely tantárgyat, bármely osztályban képesek voltak tanítani: önként kínálkozik azon feltevés, hogy kezdetben az iskola megalakulta alkalmával a tulajdonképpeni tanítók ők voltak, s csak később, midőn a kebli iskola a közönséges népiskola keretéből kinőtt, alkalmaztak saját jelesebb tanítványaikból vagy más iskolából meghívott alkalmas egyénekből ideiglenesen, addig míg jobb állomást kapnak, fiatal és nőtlen tanítókat, a kik az iskola épületében benn laktak, és a tanuló ifjuság magaviselete felett a közvetlen felügyeletet végezték. A felsőbb osztályok, vagy más szókkal a studiosusok vagy togatusok tanítása és az iskola vezetése továbbra is a papok kezében maradván.

Midőn aztán idők folytán az iskola tovább fejlődött s a tanulók száma és az iskolához fűződő követelmények megsokasodtak, valószínűleg az iskolai fegyelem célszerűbb kezelése végett is, indíttatva, sőt mondhatjuk kényszerítve érezte magát az egyház legalább egy kiválóbb tanerőről gondoskodni, ki minden erejét az iskolának szentelje és a togatusok rendszeres tanítása mellett az

ifjuság fegyelmezését is kezelje. Így került az intézet élére a rector. Minthogy pedig oly képzett tanerők, kik az intézetnél a rectorok fontos feladatának megfelelni képesek voltak, legnagyobb számban a fehérvári, illetőleg az enyedi kollegiumnál találtattak; minthogy továbbá ez intézet Szászvároshoz legközelebb volt, egész természetes, hogy a szászvárosi egyház vezető férfiai a Bethlen-főiskola előjáróságához folyamodtak és ezt kérték, hogy ajánljon neki egy megbízható ifjút, kit a rectorokra meghivjanak. Fel lehet tenni hogy a Bethlen-főiskola előjárósága a szászvárosi rector állásának fontos voltát kellőleg méltatva, a rendelkezése alatt álló legjobb tanerőt ajánlotta, ki hivatalát elfoglalva, a hozzá fűzött várakozásnak teljesen megfelelt.

A szokást a gyakorlat szüli. Miután a Bethlen-főiskola által ajánlott rectorok beváltak, a szászvárosiaknak célszerűbbnek és bizonyára kényelmesebbnek is látszott, hogy a rector távozása esetén újra meg újra a nevezett iskola előjáróságához folyamodjanak új rector ajánlása végett. Így jött szokásba, hogy a szászvárosi egyháznak a Bethlen-főiskola ajánlott rectorokat.

A szászvárosi ref. kollegium könyvtárában őrzött régi anyakönyvben 1669-en kezdődőleg egész 1740-ig Herepei István rector feljegyezte az előtte működött rectorok neveit és az alattok beiratkozott togatus diákokat, hihetőleg valamely más jegyzékből. Azon innen egész 1848-ig a rectorok sajátkezüleg jegyezték be neveiket és hivatalba lépésük idejét. Maga a rectorok azonban régebb keletű, mert Halitz Mihály 1674-ben testál a kollegiumnak, az iratokból pedig az tűnik ki, hogy ő a szászvárosi iskolának rectora volt. A neve azonban a rectorok névsorában nem fordul elő, tehát régebb volt rector.

Ezen rectorok a Bethlen-főiskola előjárósága aján-

latára rendszeren 3 évre választattak, de úgy, hogy ha működésükkel az egyház előjárósága nem volt megelégedve, időközben is elbocsáthatta. Ezt bizonyítja az a szokás, hogy az egyház rectorát a 3 éves cycluson belől is minden év kezdetén határozatilag marasztotta meg. Ha a rector a 3 éves cyclus letelte alatt nem kapott jobb állomást, a 4-ik, sőt 5-ik évre is megmarasztatott. Arra nem volt eset, hogy valamelyik rectort továbbra is meg ne marasztották volna. Ez a tény, kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a Bethlen-főiskola a a rectorok ajánlásában nagyon lelkiismeretesen járt el.

A rectorok nem nőülhettek, az iskola épületében laktak, kétségkívül azért, hogy az ifjuság felügyeletét annál jobban intézhessék.

Az említettem anyakönyvben feljegyzett rectorok idősorban így következnek :

1. Gidófalvi R. Dániel 1669.
2. Tállyai Pál 1673.
3. Váradí Eötvös Gáspár 1679.
4. Onodi János 1686.
5. Nádudvari István 1691.
6. Lengyelfalvi István 1693.
7. Pávai Zsigmond 1698.
8. Szemerjai Márton 1701.
9. Borsos István 1703.
10. Pápai János 1709.
11. Bedő Ferenc 1714.
12. Török Mihály 1716. (Az ő neve beiktatásánál fordul elő legelőbbször a „gymnasium“ szó).
13. Kőrösi György 1722.
14. Kolosvári István 1725.
15. Veres Elek 1728.
16. Bányai János 1731.
17. Farczádi Gábor 1735.

18. Berzétei József 1739.
19. Herepei István 1740.
20. M.-Vásárhelyi Bába Sámuel 1742.
21. Berzétei József (tordosi pap) 1744.
22. Herepei István (Belgiumból visszatérve) 1744.
23. Maksai Mózes 1739.
24. Szilágyi Márton 1752.
25. Barabás János 1755.
26. Istvánfy János 1557.
27. Kiss Ferenc 1760.
28. Dersi Pál 1763.
29. Eperjesi Gábor 1764.
30. Kovács Sámuel 1766.
31. Bardotz Gábor 1772.
32. Wass György 1775.
33. Sebes Sámuel 1780.
34. Sipos Pál 1784.
35. Kovács Mihály (előbb bencenci pap) 1787.
36. Bartha Miklós 1789.
37. Zágoni Bodola György 1793.
38. Bartha Miklós (az egyetemről visszatérve, másodszor) 1796.

1799-ben az iskola az erdélyi reformátusok Kolozsvárott székelő supremum consistoriumának közvetlen fõhatósága alá megy át, míg az egyházközség továbbra is a nagyszebeni szász fõconsistorium fennhatósága alatt marad. Ettõl kezdve 1838-ig az enyedi tanárok hármas jelölése, és a szászvárosi iskola fõgondnokának meghallgatása mellett, az egyházfõtanács élethossziglan választotta az igazgató-tanárt.

Ez idõszakban igazgató-tanárok voltak :

1. Sipos Pál 1799—1806.
2. Baló Sámuel 1806—1817.

3. Keresztes Dániel 1817. (Még ez évben tordosi pappá választatott).
4. Bodola Károly 1817—1821. (Ekkor szászvárosi pappá választatott).
5. Zsoldos Sámuel 1821.
6. Váradi Mihály 1721—1829.
7. Székely Sámuel 1829—1837. (Fogarasi pappá választatott).
8. Váradi Mihály, szászvárosi pap egy évig, 1837—1838-ig, helyettesítette az igazgató-tanárt.

1806-tól 1830-ig rectorhelyettesek vagy subrectorok is voltak alkalmazva. 1838-on kezdve az erdély-részi ev. ref. 4 fő- és 2 középiskola gondnokai és tanárai jelöltek, és a többséget nyert 3 egyén közül választotta meg a rectort a népes egyházfőtanács gyűlése. Szóval a szászvárosi ev. ref. kollegium rectora is ugyanazon módon választatott, mint a társintézetek rendes tanárai. Ezen időszakban igazgató-tanárok voltak 1838—1858-ig Molnár József, 1858—1870-ig Szabó György, kikről alább részletesebben fogunk szólni.

A szászvárosi ev. ref. egyházközség papjainak és a névtelen köztanítóknak segítségével két századot meghaladó hosszú időn keresztül ezen férfiak intézték a szászvárosi ev. ref. kollegiumnak szellemi és sok tekintetben anyagi ügyeit is. Áldás emlékükre.

A már többször említettem anyakönyvben a togatások közé beiratkozott diákok után nincs bejegyezve koruk, vallásuk, illetőségük vagy nemzetiségük. Ennélfogva positiv adatokra támaszkodó statistikai kimutatásban nem adhatunk a tanuló ifjuságról a valóságot megközelítő hű képet.

Mindazonáltal a nevekből és abból, hogy az idegenek többnyire származási helyüket is megnevezik, az oláh nevek után pedig némely helyen oda van írva,

hogy valachus, vagy unitus, avagy disunitus, némileg következtethetünk a tanulóifjuság mivoltára is.

Némely tanuló neve után oda van jegyezve: de Uzon, de Kőrispatak, de Boldogfalva, de Papole stb. Ebből egyelőre azt lehetne következtetni, hogy a szászvárosi ev. ref. kollegium vonzó erejét a Székelyföldre is kiterjesztette.

Ez azonban nézetem szerint nem valószínű. Hisz általánosan tudvalevő dolog, hogy a székelység Enyeden, Udvarhelyen és Maros-Vásárhelyen taníttatta fiait.

Az is tudvalevő dolog, hogy a nemes urak gazdatisztjei és számtartói, az ev. ref. egyházak papjai és tanítói csaknem kizárólag székely ifjakkól teltek ki. Nagyon valószínű tehát, hogy azon diák, kinek neve után valamely székely helység neve van jegyezve, nem születtek a székely földön, hanem egyik vagy másik hunyadmegyei gazdatiszt, számtartó, pap avagy tanítónak volt a fia, kik maguk vagy valamelyik ősük származott az illető községből s az illető község neve csak mint praedicatum jegyeztetett oda. A közlekedési viszonyok gyarló volta nem engedi feltennünk, hogy Háromszékről, vagy Udvarhelyszékről ily messze fekvő intézetet kerestek volna fel, midőn közelebb jelesebb intézeteket kaptak, melyek külböb tanítás mellett több beneficiumot is nyujhattak. A legtöbb név azonban megegyez azon magyar családnevekkel, melyek Hunyadmegyében ma is el vannak terjedve, vagy a melyek csak a legutóbbi időben haltak ki. A tiszta magyar kálvinista nevek között csak ritkán fordul elő egy-egy német, avagy oláh hangzásu név.

Ezek után, azt hiszem, bátran állíthatjuk, hogy a szászvárosi kollegium, a hunyadmegyei kálvinista magyarságnak, illetőleg nemesség fiainak volt nevelő-intézete.

És hogy e nemesség fennmaradott, hogy nyelvét és vallását szétszórt volta dacára megőrizte, s így a magyar nemzet javára megmentetett, azt nagy részben a szászvárosi ev. ref. kollegiumnak lehet köszönni. Ez intézet nélkül nagy valószínűséggel a köznemesség is eloláhosodott volna, mint a hogy számos magyar paraszt község eloláhosodott.

Az iskolai fegyelmet a tanulók felett legalsó fokon a togatus diákokból kinevezett magántanítók gyakorolták. A magántanítóknak, mint fennebb is említettem, az volt kötelességük, hogy a gondjaikra bízott kisebb gyermekek magaviseletére nyitott szemmel őrködjének, hogy azokat rendhez, tisztasághoz, és szorgalmas munkához szoktassák, és hogy ezek mellett az osztálytanító által kihagyottakra kellőleg elkészítsék, szóval, hogy a távol levő apa gondviselését részben legalább pótolják. A magántanító és magántanítványok között levő ezen viszonyból, különösen ha meggondoljuk, hogy az akkori diákok sokkal korosabbak és érettebbek voltak, mint a mostani VII—VIII. gymn. osztálybeli tanulók, önként következik, hogy a magántanítóknak fontos és sok oldalú kötelességeik mellett, némi fegyelmezési joggal is kellett birniok. E joguk tényleg meg is volt, azzal éltek, s fájdalom, néha vissza is éltek.

A magántanítónak azonban csak a maga tanítványai felett volt fegyelmező hatalma, s csak azon kisebb-szerű sérelmeket intézhette el, melyek az ő saját tanítványai között merültek fel.

Ha valamely összeütközés két vagy több magántanító alá tartozó gyermekek között merült fel, vagy ha a felmerült vétség súlyosabb természetű volt, az ügy elintézése a contra elé került, kinek hatásköre az egész ifjuságra kiterjedt. A contrának a diákok is tartoztak engedelmeskedni; ki a törvényt vagy az illedel-

met szóval vagy tettel megsértette, annak a contra, távolléte esetén a senior figyelmeztetését, rendreutastását vagy megrovását tűrnie kellett. A diákok érdemlegesebb fegyelmezése azonban a rector tiszte volt.

A súlyosabb természetű vétségeket azonban, követte légyen el azt diák, avagy osztályos, az iskolai törvényszék bírálta el és torolta meg.

Az iskolai törvényszéknek az ev. ref. egyház első papja elnöksége alatt tagjai voltak a második pap, az iskola rectora, a domesticus curator, 2—3 presbiter és az egyháztanács jegyzője. Rendes investigatio tartás és a vádlott kihallgatása után e testület mondotta ki ítéletét a bűnös felett, eleinte végérvényűleg, később azonban miután az intézet az egyházfőtanács közvetlen rendelkezése alá ment, az iskolai törvényszéktől az elítélt felebbezhetett az előljáráshoz, melynek a papokon és a rectoron kívül az iskola fő- és aligondnokai voltak tagjai.

A büntetések voltak: pénzbírság, bezáratás, 25-ig sőt legrosszabb esetben még 50-ig is terjedhető vesszőcsapás, specieficus vagy generalis reversalis, consilium abeundi, a helybeli iskolából való kizárás vagy az összes erdélyrészi ref. iskolákból való kizárás.

A jegyzőkönyvekben fennmaradt ítéletek azt a benyomást gyakorolják az olvasóra, hogy a törvényszék ha szigorral is, de mindenestre atyai indulattal kezelte birói hatalmát, és idegenkedett a legutolsó, a legsúlyosabb büntetéshez nyulni.

I. Apafy Mihály fejedelem 1663-ban szept. 25-én a szászvárosi orthodoxa egyház azon panaszára, hogy megfogyatkozván, scholae rectorát sem képes tartani, a sebeshelyi tizedet a szászvárosi orthodoxa schola rectorának ajándékozta.

Ez adatról több dolgot lehet következtetni. Először

is azt, hogy a szászvárosi orthodoxa egyház az Apafy Mihály fejedelemségét megelőzőtt viharos időkben megfogyatkozott, hogy tehát azelőtt népesebb és egyszerűs mind vagyonosabb is volt, mert az ev. ref. egyház jövedelme első sorban a hívek hozzájárulásából állhatott. Hogy a szászvárosi orthodoxa iskola rectora fizetése az orthodoxa egyház pénztárát terhelte, melyet az egyház a jobb időkben megbirt és fizette is, de megfogyatkozván, többé nem bírja, rectorát nem fizetheti, tehát a fejedelem segedelméért kénytelen könyörögni.

Midőn az iskola rectorának pontos fizetése, a főfizettség fennakad, nem az iskola előljárósága, hanem az orthodoxa egyház folyamodik a fejedelemhez.

Ha ehhez adjuk még azt a tényt is, hogy régebben az egyház pénztárosa az iskola pénztárát is kezelte, s arról az egyház presbiteriumának számolt be, hogy az egyház domesticus curátora az iskolai kormányzó tisztségnek, sőt még az iskolai törvényszéknek is tagja volt, mindezt összevetve biztosan állithatjuk, hogy a szászvárosi ref. kollegiumot kezdetben a szászvárosi ev. ref. egyház tartotta fenn a maga jövedelméből, a mit nagy mértékben megkönnyített azon dicséretes tény, hogy lelkes papjai nemcsak a felügyeletben és az intézet kormányzásában, hanem a tényleges tanításban is tevékeny részt vettek.

A kezdetben csak egyházközségi iskola így emelkedhetett már középiskolai jelentőségre, szélesebb körű tevékenysége és áldásos működése által csak így nyerhette meg már gyermek korában Hunyadmegye lelkes fiainak nagylelkű támogatását.

Az eddig ismert adatokból látjuk, hogy I. Apafy Mihály fennemlített adománya előtt Baresay Akos, még mielőtt fejedelemmé választatott volna, tartariai jószágából évenként 40 köböl búzát rendelt a szászvárosi

orthodoxa iskola javára. Adataink fogyatékos volta miatt más kegyes alapítók neveit nem tudjuk e korból felemlíteni, de tekintetbe véve főuraink generosus jellemét és a közérdekeltséget, mely Barcsay Ákost ily jelentékeny alapítvány tételére indította, bátran feltehetjük, hogy Barcsay Ákos jó példája nem maradt hatás nélkül, és hogy Hunyadmegye urai már ezen időben is lelkesen támogatták a szükséggel küzködő intézetet.

Ezen feltevésünket nagy mértékben támogatja a következő tény:

Talán még Apafy Mihály fejedelemsége alatt vagy azután Bánfy György kormányzósága alatt néhány buzgóbb hunyadmegyei ur a fejedelmi tanácshoz, vagy az egyházi főtanácshoz, mely akkor a ref. kormányszéki tanácsosokból állott, azon kéréssel folyamodott, hogy engedtessek meg nekik a szászvárosi diákokat segélyezni, vagy jobban mondva azt kérték, hogy a fejedelmi tanács vagy az egyházi főtanács a maga tekintélyével buzdítson a megyében másokat is alumnusok tartására. A fejedelmi tanács vagy az egyházi főtanács azonban akkor nem engedte meg, azaz a Szászvárosért buzgolkodó hunyadmegyei urak tervét letanácsolta, attól félve, hogy a szászvárosi iskola érdekében megindítandó nagyobb mérvű segély-gyűjtés ártalmára lesz az akkor Fehérváron székelő sárospataki tanuló ifjúságnak. Mihelyt azonban a sárospataki szegény és hányódó iskolának Fehérvárról el kellett vándorolnia és Maros-Vásárhelyen biztos révpartra jutott, az egyház-főtanács sietett Inczédi József személyében egy biztost küldeni ki a hunyadmegyei urakhoz. E biztos eljárásáról a következő adat maradt fenn a szászvárosi gymnasium levéltárában.

Méltóságos, Tekintetes urak! Ezen nemes vármegeynek és ebben az Isten házának diszes oszlopai! A

mult kolosvári országgyűlése alkalmatosságával a méltóságos supremum consistorium parancsolt volt nekem, hogy Nagyságtok, Kegyelmetek előtt tegyek valamely propositiót, melylyel kész is lettem volna személy szerint Kegyelmeteket magok házánál megkeresni; de az idő is nem engedte, méltóságos Főispán uram szép tanácsadása is ezen dolgot jobb alkalmatosságra t. i. Nagyságtok, Kegyelmetek mostani összegyűlésére differáltatta velem. Azért egy-két szóval az én propositiónak summája ez. Az említett méltóságos consistorium, minekutánna a fehérvári nemes collegiumot, mely minden jó léleknek szánakozására a maga fészktől privátatott, és sok ideig mintegy bujdosólag nyomorgott volna, M.-Vásárhelyen szükségesképen kényszerítettet megtelepíteni ugyan Vásárhelyen. Agnosálja pedig a méltóságos consistorium azt, hogy azon collegium ezen nemes vármegyének sok érdemes szüleményeit nevelvén, nagy részint azoktól is tápláltatott, de már messze esvén kegyelmetektől, sem kegyelmetek fainak nem használhat, se azokra nézve kegyelmetektől beneficiumot alig vehet. Emlékeznek sokan az méltóságos consistorium közt arra is, hogy az elébbeni méltóságos gubernator és méltóságos consistorium előtt kívánva kívánták kegyelmetek elei azt, hogy Szászvároson az schola auctiójára concurrálnának, ha az urak nem elleznék, de akkor a fehérvári collegium statusára nézve károsnak tartatott, ha ezen particularis schola a collegiumtól avocálja az ifjuságot; már most pedig a feljebb megirt változására nézve a collegiumnak, mind igen szükséges, hogy nevezet szerint a nemes vármegyebeli ifjak, urak, főrendek, nemesek fiai, mind a nemes vármegye szolgálatjára, mind Isten dicsőségére közelebb való helyen készítettnek, mind igen illendő, hogy mivel a vásárhelyi schola a collegiummal uniáltatott, itt a

szászvárosi végyen magának kegyelmetek istenes segítsége által nevedést. Azért commendálja a méltóságos consistorium Nagyságtoknak, kegyelmeteknek nagy szeretettel, consulálván maguknak és szép posteritásiknak, leginkább pedig az Isten dicsőségének, másoknak is jó példaadásul, magoknak örök emlékezetül, tégyen Nagyságtok, kegyelmetek példás jótéteményt az említett scholával, és kiki a maga ereje, Istennek jóra vezérlő lelke szerint igyekezzék oly beneficiumot felállítani, a mely vagy perpetuum, vagy csak maga éltéig állandó legyen. Ez pedig úgy lesz, ha vagy bizonyos alumniumot, vagy maguk majorkodásuknak tizedéből (mely azonkívül is Istené volna) ezen scholához érigál, mely által legyen a tudományért sanyargó diákságnak alimentatiója, annak felette, minthogy építés is kívántatik, ahhoz is, a ki Nagyságtok, kegyelmetek közül mire érkezik, ki kövel, ki fával, mézszszel, deszkával segíteni méltóztassék, Istennél lesz a bőv jutalom mindezekért, az méltóságos főconsistorium nagy emlékezetbe fogja tartani kegyelmetek szép kegyességét.

Hogy Hunyadmegye nemességénél mily nagy volt a szászvárosi, akkor még csak particula iránt az érdekeltség, mutatja a fényes eredmény, mely az egyházi főtanács kiküldöttjének felhívását követte.

Az adakozás magyar forintokban és köből buzákban történt.

Adott az ur, Naláczai Lajos uram 2 alumnusnak évenkint fl. h. 24, cubulos 12.

Az ur, Naláczai György uram fl. 12, cub. 6.

Naláczai József fl. 12, cub. 6.

Naláczai István fl. 3, cub. 6 ann.

Kendeffi Mihály fl. 20 ann.

Kendeffy Gábor fl. 12, cub. 3 annuat.

B. Jósika István cub. 9 annuatim.

- Gr. Gyulai István cub. 2 annuatim.
Kun Miklós fl. 12, cub. 6 annuatim.
Barcsai Gergely uram fl. 10 cub. 5 ann.
Barcsai György cub. 5.
Barcsai József fl. 10, cub. 6, fát a schola építés-
hez currus 20.
Teks. Buda Gáspár uram több beneficiumai mellé
fl. 10. Buda András fl. 10.
Buda Bálint fl. 20. Buda Miklós fl. 10.
Buda István fl. 5.
Makrai Ferenc fl. 1.
Zeyk Miklós cub. 4, fl. 8.
Györfy József fl. 10, Csulai Imre fl. 3.
Zeyk István fl. 2. Puy Mózes fl. 4.
Buda István fl. 5.
Baczellári Pál fl. 3. cub. 3.
Naláczai István fl. 3. cub. 5.
Mara-Gergely fl. 5. Farkas Péter fl. 2. cub. 1
Aradi Pál fl. 5. Váradi András fl. 5.
Fogány János fl. 5. Pogány György fl. 4.
Nándra Gyula fl. 5. Pogány Gáspár fl. 1.
Pogány Miklós fl. 1. Brázovai István fl. 1.
Gargocs Ádám fl. 1. Grigyi Balázs fl. 1.
Bakosnyiczai Pál fl. 1. Pap János fl. 3.
Aczél Tamás fl. 2. Barcsai Ábrahám cub. 1.
Folti Bálint özvegye Jósika Mária fl. 10, cub. 6.
Gr. Bethlen László özvegye Folti Mária fl. 8.
Barcsai Sigmond özvegye Horváth Krisztina fl. 5.
Barcsai Ferenc özvegye Lukács Sára fl. 4. cub. 3.
Buda László fl. 4.

Ezek és ily mértékben akarták a tudományos pá-
lyára készülő ifjakat azon időben segitni.

1740. körül Herepei István rector kézírásával a
következők vannak bejegyezve :

Nomina patronorum, qui alumnos suos hae in schola sustentant:

Ill. d-nus Gregorius Barcsai.

Ill. d-nus Báró Ladislaus Jósika.

Ill. d-nus Comes Stephanus Kún fl. 12, cub. 3.

Vidua ejus Comit. Susanna Bethlen cub. 5 rectori.

Clarissa Mathaeus P. Fogarasi.

Spect. ac gen-osus d-nus Josephus Beregszászi.

Sp. d-nus Abrahám Baresai.

Sp. d-nus Ladislaus Berivoi.

Sp. d-nus Ladislaus Pogány.

Sp. d-nus Benjamin Györfi.

Patroni, ad quos studiosi festis diebus mittendi sunt:

Ill. ac. magn. d-nus Stephanus Jósika.

Ill. d. d. Josephus Barcsai.

Ill. d. d. Georgius Baresai.

Ill. d. d. Alexander Barcsai.

Sp. d-nus Michael Kendeffi.

Sp. d-ni Budenses de Galacz.

1754. die 23. februarii lévén, az mtsgos B. Barcsai Péter ur, nevének tiszteletére Csórán, conferált ő Nagysága iskolánknak kegyes grátiájából 30 m. forintokat, 30 véka buzát és 30 veder bort úgy, hogy azon oblatumon tartassék mindenkor 2 becsületes alumnus ő nsga számára.

Eodem die conferált gr. Bethlen Susanna asszony ő nsga egy alumniát ugyan a szászvárosi schola számára, a mely is 12 mftból és 12 véka buzából álló. Ibidem Csorae magistrante tunc Martino Szilágyi.

Az ily alumnusok a szünidőkön kijártak kegyuraikhoz, s a miben az urnak szüksége volt, szolgálatukra voltak. Apróbb gyermekeiket, főleg leánykáikat tanították, iródiakoskodtak vagy a gazdaság körül segítettek, ünnepnapokon pedig isteni tiszteletet tartottak.

A kegyurak szép példáját az egyházak is követték, sátoros ünnepekre azok is diákokat (legatus) járatnak, s templomi szolgálatukat szives vendéglátással és kegyadományokkal jutalmazták.

A szegény sorsu diákok tehát Szászvároson is épp úgy, mint a többi erdélyrészi ev. ref. kollegiumoknál a patronusok kegyadományaiból, a legatiok jövedelméből és a magántanítványok gondozásáért kapott mérsékelt tiszteletdíjből tartották fenn magokat.

A búzát és a bort, úgy látszik, az iskola sütőházába és pincéjébe gyűjtötték be. A bort eladták és úgy használták-e fel? bizonytalan. Annyi azonban bizonyos, hogy az iskola körülbelől 1810-ig koresomáltatott, s hogy a praebitor a borból az alumnusoknak szombatonként tartozott bizonyos mennyiséget kiszolgáltatni. A búzát mindenünnen összegyűjtötték, megőröltették és cipót süttettek belőle.*

A diákság élelmezéséhez a város is hozzájárult, a mennyiben megengedte, hogy szerda és szombat délután a cipónak szánt búzát vámmentesen örülhessék meg a vármalomban, mely az iskola közelében van. Azután is, hogy a cipósütés megszűnt, a diákoknak meg volt az az előjoguk, hogy szerda és szombat délután, ha nem is vámmentesen, de másokat megelőzőleg örülthettek a megneveztem malomban.

A meglevő alumniákat a rector osztotta ki a diákok között, és pedig az idősebség rendje szerint, kivéven azt az esetet, ha valaki merőben érdemtelen volt a kegyadományra. Az idősebb diákok egész-, a fiatalabbak fél alumniumot kaptak. A ki új alumniumot szerzett, az a maga szerzett alumniumot az idősebbek előtt is megkaphatta. A mit a diákok ünnepeken a legatiókból kaptak, kötelesek voltak közreadni és abból közösen éltek.

* Szabó György kézírata nyomán.

1760-on kezdve csak annyi új diákot vettek fel, a hány régi eltávozott.

Hogy a rectornek és a köztanítóknak 1663. előtt mit fizettek, arra adataink nincsenek, annyi azonban bizonyos, hogy rectorok azelőtt is voltak, és hogy fizetésüket a helybeli ev. ref. egyháztól kapták.

1863-ban adományozza, mint fennebb is láttuk I. Apafy Mihály fejedelem a sebeshelyi tizedet a szászvárosi iskola rectorának.

Ezt megelőzte Barcsay Ákos hunyadmegyei főispán, később erdélyi fejedelemnek 1659-ben kelt alapítványa, melyben a szászvárosi iskola javára tartariai jószágából évenként 40 köböl búzát rendel kiadatni. Ennek negyede vagyis 40 véka a rectoré volt, a többi a köztanítóké.

Barcsai Mihály 1707-ben nemcsak hogy megújította az alapítványt, hanem piskii malmának szombati vámjával meg is növelte.

1770. körül azonban e szép alapítvány évenkénti kiszolgáltatása megakadt. A szászvárosi egyház és iskola előljárósága pedig törvény útján nem tudta, vagy nem merte az örökösöket az évenkénti illetékek kiszolgáltatására kényszeríteni. Csak 1808-ban indított az egyházfőtanács pert az örökösök ellen és azt megnyervén 1829-ben az akkori iskolai előljáróság az egyházfőtanács helybenhagyásával a 2320 köbölre menő hátralékot, és az évenként 40 köböl búzát jövedelmező tőkét elbékélte 3000 forint váltó német forintban. A piskii malom vámját Barcsai Sándor 1734-ben újra megadta; de miután a malmot az árvíz elvitte, megszűnt a vám is.

1674-ben Halitz Mihály külföldi egyetemre készült, s eshető halálára való tekintetből vagyona felett rendelkezve annak egy részét a szászvárosi iskolának

hagyta. Ebből a részből begyűlt 1712 fl. 40 dr, és ezenfelül még 17 márk és 5 piseta ezüst. Külföldön halt-e meg, vagy mi történt vele, nem tudjuk; végrendelete és holmijának jegyzéke a szebeni tanácsnál volt letéve, valamint ingóságai is Szebenben 4 polgárnál voltak letéve. Végrendeletét a szebeni tanács csak 1712-ben bontotta fel Vásárhelyi Mihály szászvárosi első pap kérelmére. 1763-ban gr. Bethlen Gergely főgondnok, Kun István curator és Vásárhelyi András első pap, a szászvárosi iskolában tanított tantárgyakról jelentést téve, felirnak és kérik a kormányzékét, eszközölné ki, hogy a Rabutin császári generalis elvette pénzt a királyi kincstár adja vissza. Az 1784-diki és 1801-diki kimutatásban, melyet az egyház az iskola alapjairól az egyházi főtanácshoz felterjesztett, ez áll: „az iskola egykori rectora Karáusebesi Halitz Mihály hagyott 1712 fl. 40 dr-t, 17 márk és 5 piseta ezüstöt, de ennek kamatja eleitől fogva restantiában maradt.“ Ugy kell lenni hogy a pénz Szebenben maradt valamely hivatalos kéznél. Tovább így szól a hivatalos kimutatás: „A kuruc világkor Rabutin csász. vezér pénzben megszorulván, loboncai soldjába elvette.“ A szathmári béke után ugyanezen kimutatás szerint mind VI. Károly császár 1730. körül, mind Mária Theresia két ízben utalványozták, de a buzgó kath. kincstárnokok a visszafizetést mindig meggátolták mai napiglan.

Ezen összeg alumunusok számára volt hagyva.

1725-ben galaci Buda Bálint egy 125 frtról szóló követelését az iskolának ajándékozta a tanítók fizetésére.

1728-ban Barcsai Zsigmondné, Horváth Kriska 50 véka gabonát hagyott. Barcsai János 1728-ban Padon kötelezi magát, hogy fele részét megadja, 1740-ben pedig újból kötelezi magát, hogy az iskola tatatorázására még azon évben fizet 200 frtot.

1736-ban Barcsai Sándor 200 forintot, 1737-ben Barcsai Sándorné, Diósi Kriszta 100 forintot hagynak az iskolának. Az 1801-diki kimutatásban ez áll: Naláczy Sára 50 frtot, Borsos István 50 frtot, mások többen 300 frtot hagytak az iskolának.

1735-ben Kürtös Mihály, 1737-ben Eperjesi László, 1740-ben Barcsai János, összesen 128 forintot hagytak az iskolának, s az 1801-diki kimutatás szerint ezen összegből vették a sütőházat még azon régi időben.

1756-ban Csórai Szilágyi József alezredes hagyott az iskolának 1200 forintot; ennek kamatjából kapta a rector is évenként 60 német forintját.

1768-ban Borosnyai Sigmund pap hagyott 168 frtot, 1770-ben ifj. gróf Bethlen Pál 100 frtot. Ugyanakkor a szászvárosi ref. egyház 50 forintot, 1780-ban Kovács Sámuel, azelőtt rector, ekkor szászvárosi második pap, hagyott 100 forintot.

1780-ban Szabó Mózes' örmester 130 frtot, 1781-ben bibarcfalvi Simon János hagyott 2120 forintot, mely összegből azonban, úgy látszik, csak 300 forint folyt be az iskola pénztárába.

1781-ben Benkő István bábolnai praefectus hagyott 250 forintot. Ez a pénz gabona kamatra volt kiadva, és ebből a gabona kamatból kapta a rector a maga évenkénti 40 véka buzáját.

Ezek szerint 1801. előtt a rector és a köztanítók fizetésére szolgált:

1. A sebeshelyi tized.
2. A mig járt, a tartariai 40 köből buza és a piskii malom szombati vámja.
3. 928 forintnak gabona kamatja.
4. 2650 forintnak pénz kamatja.*
5. A promissio; így nevezték azt az ajándék pénzt,

* Szabó György számítása szerint.

a mit a tanulók a téli- és nyári közvizsgák alkalmával a köztanítóknak vinni szoktak.

Ezenkívül a rectorok az alumniumokat is rendszeren a köztanítóknak szokták odaadni.

Bizonyára ezen időben is voltak kegyes pátronusok, a kik a szászvárosi iskolában, valamint a többi intézetekben is, alumnusokat tartottak. Néhai Szabó György szászvárosi igazgató-tanár írja, hogy ő 1827-ben Barcsai Károly urnál nevelő volt, és a nevezett főur ebben az időben is vitetett ki magához Szászvárosról nyárára egy diákot, ki neki alumnusa volt, s kinek évenként 6 köből búzát és némi készpénzt is fizetett. Fel lehet tenni, hogy ő nem volt egyetlen, hanem még több hunyadmegyei főur is hódolt a régi szép szokásnak. De hogy kik voltak a kegyes főurak, 1770-től 1848-ig nincs sehol feljegyezve. Az azonban, hogy az ifjak felségelésére kik fizettek az intézet pénztárába tőkepénzt be, az 1784. és 1801-diki kimutatásban fel van jegyezve.

1751-ben gr. Bethlen Gergely és neje Naláczai Borbára átadtak 4 alumnus segélyezésére 1000 forintot. Addig azonban, míg az egyház a tanítók fizetésére alapot szerezhethet, megengedik, hogy ideiglenesen a rector és a tanítók vegyék az alapítvány kamatját.

1774-ben Ajtai Abod Mihály nagy-enyedi tanár, ki az enyedi, udvarhelyi s tán még más iskoláknak is hagyományozott, két diák segélyezésére a szászvárosi iskolának is hagyott 500 forintot. Levele így szól: „Haeredes legitimus non habeo, quaero perpetuos. Inveni. Mostan azért küldök 500 forintot 3 alumnusnak jó könyvekre.

1797-ben Vadas Mózesné, Barcsai Juliánna adott 1000 forint tőkét 2 alumnus segélyezésére. Rendeleete az volt, hogy holta után 500 forint az enyedi diákoké legyen; de az enyedi főiskola 1823-ban

midőn a kegyes hagyományozó meghalt, a szászvárosi iskolának engedte át a maga részét.

Ugyanezen évben Málnási László szebeni pap Kis Gergely udvarhelyi tanár kezéhez, ki az udvarhelyi kollegium épületének felépítése végett egész Erdélyt bejárta, adott a szászvárosi iskola javára is 500 frtot, oly feltétellel, hogy kamatját arra fordítsák, a mire az iskola előljárósága és az egyházfőtanács a legjobbnak vélik. Az egyházfőtanács tényleg le is küldötte ez 500 forintot, mely két alumnus segélyezésére fordított.

1798-ban néhai Berzétei Istvan tordosi pap özvegye, Vásárhelyi Susánna, adott alumnus segélyezésre 120 forint tőkét. Ugyanezen évben Bagosi Mária, özvegy Bakó Sándorné, Tordos, Perkász, Kasztó és Szászváros községekben lakó embereknél levő követeléseit a szászvárosi iskolának ajándékozta, mely követelések összesen 214 frtot tettek. Ez összeg gabona kamatját egy alumnus huzta.

Ezen kívül az egyház is tartott 2 civicust, a kik a templomban és a temetéseken a kántornak segíteni tartoztak.

Ezek szerint az iskolának 1801-ben, midőn az egyházfőtanács közvetlen vezetése alá ment, következő tőkepénzei voltak :

A tanítók fizetésére 928 forint gabonakamatra, 2650 forint pénzkamatra kikölesönözve, 4045 forint pedig az ifjuság segélyezésére és egy sütő-házra. A sütő-ház jövedelmét és a Bethlen Gergely-féle alapítványt a tanítók és a rector fizetésére is fordithatta.

A tanuló ifjuság segélyezéséhez Szászváros városa is járult, a mennyiben a tantermeket és a lakószobákat egy-egy füstnek véve, annyi competentia fát adott ingyen, a hány füst volt. Competentia alatt oly farakást értettek, melynek szélessége 2 öl, magassága $\frac{1}{2}$ öl, hossza

pedig akkora, a mekkorára az emberi comb vastagságu fiatal fák nőni szoktak. A levágás, behozatal és felaprózás az iskola dolga volt. Később az adomány oda módosult, hogy a város minden tanszoba részére 3 kurta ölfát utalványozott. Jelenleg a levágatás, ölberakás és behozatal költségeit is a város hordozza, és nemcsak a 4 elemi és 8 gymn. osztály számára adja a 3—3 kurta ölfát, hanem külön ad a torna-terem fűtésére 6-, a rajzteremre 4- és a kórház számára szintén 4 öl fát.

Másik segélye a városnak az, hogy a favám felét a ref. iskolának engedte át, úgy hogy egyik héten a lutheranus, másik héten pedig a ref. iskola szedte természetben a városra eladás végett beszállított fából.

Midőn a Ferencrendi szerzetesek VI. Károly császár idejében visszajöttek és kolostorukat visszafoglalták, követelték, hogy a favából ők is részt kapjanak, a mit meg is nyertek. Jelenleg a 3 iskola közösen egyenlő arányban birják a favámot. Ez előtt néhány évvel még természetben szedetett, jelenleg azonban bérbe van adva, s 45—50 forintot hajt egy-egy iskola javára.

A mint az 1784. és az 1801-iki vagyon kimutatásból láthatni, dacára Hunyadmegye lelkes fiai és leányai nemes áldozatkészségének, az iskola még mindig nagyon csekély alappal rendelkezett ahhoz, hogy egy jól szervezett középiskolát tarthasson fel megfelelő tanerőkkel, és hogy a szegény tanulókat is kellő támogatásban részesítse. Különösen a tanerők díjazásáról volt felette mostohán gondoskodva. Azon segélyek is, melyeket egyes nemeslelkű patronusok vagy patronák az intézetnek nyújtottak, főleg a szegény tanulók gyámolítására irányultak, a tanárok és tanítók fizetésének emeléséről pedig, egy-két dicséretes kivételtől eltekintve, majdnem teljesen megfeledkeztek. Már pedig tudvalevő dolog, hogy az iskolánál a legfőbb a tanár. Jó tanár nélkül a

legtökéletesebben felszerelt iskola is csak festett koporsó, csak zengő cimbalom. Ellenben jó tanárok mellett, a hiányos felszereléssel küzködő intézetek is nagy szolgálatakat tehetnek és tényleg tettek is hazának, nemzetnek és az emberiségnek egyaránt.

Hogy a kegyes jóltevők a tanárok fizetésének javítására oly kevés gondot fordítottak e korban, annak lehet tulajdonítani, hogy az iskola a szászvárosi ev. ref. egyház tulajdona lévén, a nagyközönség első sorban az ev. ref. egyháztól várta a tanítók és tanárok fizetésének javítását. Ezt bizonyítja azon tény is, hogy midőn az egyházközség az intézetet az egyházfőtanács közvetlen vezetése alá bocsátotta, a patronusok és patronák lelkében azonnal felkelt azon elutasíthatlan szükségnek érzete, hogy a tanárok díjazásának javítása elkerülhetlenül szükséges. Meg is indult erre mindjárt az erőgyűjtés, a mit iskolánknak következő 1800—1848-ig terjedő korszakában bővebben fogunk tárgyalni.

A szászvárosi ref. kollegiumnak eleitől fogva az volt nagy betegsége, hogy hivatásának érzetében középiskola akart lenni, de nyomoruságos anyagi viszonyainál fogva e magas hivatásának vagy éppen nem, vagy csak részben és hiányosan tudott megfelelni.

E nehézségek mellett azonban az intézetnek még más természetű akadályokkal is kellett küzködni. Ilyenek voltak a nemzetiségi és felekezeti féltékenység okozta ellenségeskedések. A viszonyok jellemzésére felemlítem a következő két esetet.

Vásárhelyi K. András első pap idejében (1735—1767-ig), valamint azelőtt és azután is jó darab időig, a reformátusoknak és lutheránusoknak, vagy a mint Szászvároson még maig is mondják, a magyaroknak és a szászoknak közös tornyuk és közös harangjuk volt. A lutheránusok vagy, a mint említém, a szászok mindig

akkor harangoztattak, mikor a reformátusoknál az isteni tisztelet folyt. El lehet képzelni, hogy a közvetlen közelből hangzó harangszó mennyire zavarta az isteni tiszteletet és mennyi bosszúságot okozott a reformátusok, illetőleg a magyarok között. Miután a dolgot szép szerével eligazítani nem tudták, az erélyes Vásárhelyi András első pap néhány diákkal a szász harangozókat a toronyból lehurcoltatta, és jól elpáholtatta. A lutheránusok panaszára Deutsch szász comes elrendelte, hogy a városi tanács a szék erejével a diákokat a városból űzze ki, épületüket pedig rombolja le. A lutheránusok készséggel vállalkoztak a rendelet végrehajtására, és ki is vonultak azt tényleg foganatosítani. A református polgárok azonban felfegyverkezve, a diákok mellé sorakoztak, s a szék erejét támogató lutheránusoknak ellenállottak. A szász atyafiak midőn látták, hogy az iskolavédők vérük hullása árán is készek a megtámadott intézetet védelmezni, szokott körültekintésükkel tanácsosnak tartották a comes rendeletét nem erőltetni, szétoszlottak és az iskolának békét hagytak. Vásárhelyi András első pap pedig egy a comeshez intézett felterjesztésében erélyesen hangsúlyozta, hogy iskolaügyekben az ev. ref. egyházfőtanácson kívül senkitől semminemű rendeletet el nem fogad.

Ez esemény nagyon jellemző azon viszonyra, mely azon időben szászok és magyarok, kálvinisták és lutheránusok között volt. Ma sem mondhatjuk, hogy igazi testvéri érzület hatja át a sziveket, de ma mégis ilyes valami, ha mindjárt a politikai hatalom erre fel is bátorítaná, még a szász atyafiak részéről sem történhetnék meg.

A másik eset a Ráduly-féle telek esete. Ez a telek a szász és a magyar, illetőleg az ev. ref. és luth. iskola között, közvetlen a prot. templom kerítés mellett

volt. A városi tanács kath. pártja, mely a református tagok véletlenség vagy félelem okozta kimaradásuk következtében többségre jutott, azt határozta, hogy kath. iskolának ezt a telket veszi meg.

Ez a terv a lutheránusoknál is, de különösen a reformátusoknál rendkívül nagy izgatottságot szült. Erélyes feliratokat intéztek az egyházfőtanácshoz, hogy a kormányzék közbelépésével multhatatlanul akadályozzák meg a nevezett telek megvételét és a kath. iskolának odaépítését, mert ha ez meg találna történni, az okvetlen a reform. iskola pusztulását vonná maga után.

Mínthogy a dolog törvényes uton ment, igen bajos volt utját állani, ugyanazért az egyházfőtanács azt ajánlotta, hogy a reformátusok egyesüljenek a lutheránusokkal, és közösen vegyék meg az illető telket és így akadályozzák meg a kath. iskola odaépítését.

A nagy izgatottságnak a végén is a Ferencrendi szerzet főnöke vetett véget, ki a telket személyesen megtekintve, azt az iskola elhelyezésére alkalmatlannak találta. E helyes ítéletében talán az a gondolat is vezette a jeles férfit, hogy a kath. iskola közbeékelése által nem istenes dolog a tanuló ifjuság között örökös civakodásra adni alkalmat. Ennek következtében a kath. iskola, más alkalmasabb helyen, a zárda közvetlen közelében építtetett fel.

E példa azt mutatja, hogy a helybeli katolikusokban meg volt ugyan a hajlam a protestánsokkal, különösen pedig a reformátusokkal, a harcot megkezdeni; de a Ferencrendi szerzet főnökének mérséklete, véleményem szerint hazafiassága is, megakadályozta a harc kitörését.

1799-ben az intézet az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházi főtanácsának közvetlen fennhatósága alá ment át, s ezzel életének és fejlődésének egy újabb

korszakába lépett át. De hogy mily kezdetleges állapotban volt akkor még az intézet, mutatja Bartha Miklós másodszer rector és később szászvárosi pap számadása, melyet az iskolánál 1797. és 1798-ik évek folyamán alatt a saját felügyelete mellett végzett építkezésekről az egyház keblitanácsához 1798. okt. 26-án beterjesztett.

„Anno 1797. diebus Aprilis kezdődvén a nemes szászvárosi kicsiny és romladozott iskolának építtetése, tekintetes Klopotivai Pogány László urnak, mint domesticus curatornak idejében, az eddig egy rectori szobából, egy romladozott és meghasadozott falu keskeny auditoriumból, négy megavult szoros diákkamarából és 3 classisokból álló iskolánk építtetett és megszaportatott e szerint: 1-mo. Az auditorium napkelet felé egy ölnyire megnyujtatván megtágíttatott és megújíttatott ablakokkal és székekkel. 2-do. Az auditoriumnak contiguitasában négy diáki szobák, kamarák ex fundamento két contignatióra építtettek és fedél alá vétettek. 3-tio. Az iskola omlófélben levő bibliothékája megújíttatott, stukatura alá vétetett, új ablakokkal és egyéb szükséges készülékekkel elkészíttetett. 4-to. A rectori szoba előtt levő pitvarból egy ahhoz foglaltatott tisztességes szoba építtetett, és a hozzá megkivántatott új ablakokkal s kemencével elkészíttetett.

Ezeknek pedig építtetése idejében én is, nevemet alább leirt, mint rector, és az építésre vigyázó és szorgalmatoskodó *erogaltam e szerint*: 25 szál marosi tutajfáért és 150 drb deszkáért 50 mft., 20 szál aranyosi tutajfáért Foltról 12 mft, ezen fák behozataláért 88 dr. Summa totius erogati 704 frt 83 dr.

Ezt következő forrásokból fedezték:

Ns. Hunyadvármegyéből gyült alamisnapéNZ a supplicansok részén kívül 144 frt 25 dr, a székely földről

Ország István diáklegátus részén kívül 104 frt 36 drt, Simon József diáklegátusunk a maga quartáján kívül beadott 148 frtot. Szászvároson gyült a libellus szerint 27 frt 23. T. domesticus curátor Pogány László ur az iskola pénztárából adott 200 frt 40. Barcsai Sándor ur adott 20 frtot, Gillyen Dániel ur adott 20 frtot, Déván és Solymoson egytől is, mástól is kaptam 7 frt 40 krt. Locusok ára és matriculáris pénz 18 frt 16 kr. Summa totius percepti 689 frt 80 kr. E szerint a magaméból adott supererogatum 15 frt 3. Ezenkívül két esztendei pénzfizetésem 150 frt. Restantiae summa 165 frt 3. Ezen restantiának kifizetését instálja a venerabilé consistoriumnak alázatos szolgálja és a gymnasiumnak eddig volt rectora

Bartha Miklós.

Szászváros, 26-dik Octobris 1798.

II. IDŐSZAK.

1799—1848. évig.

század kezdetével a szászvárosi ref. kollegium új korszaka nyílik meg, melyben a kebli egyháztanács vezetése alatt addig csak tengődő particula aránylag gyors fejlődésnek indul, és megközelíti a célt, hogy legalább türhető középiskola legyen.

Az egyházfőtanács legelső ténye, hogy az addig ideiglenesen választott és bármikor elbocsátható rector t elethossziglan nevezte ki, és pedig oly férfiakból, kik ugyanolyan képzettséggel bírtak, minőt a többi fő- és középiskolák rendes tanárainál megköveteltek.

Az elébb humanissimus kisebb cím helyett a clarissimus magasabb címet kapta, mi által a rector tekintélye nem csak a tanuló ifjúság, hanem az egyházi- és világi közönség előtt is nagyban emelkedett. A magasabb ranggal szélesebb hatáskört is engedélyezett számára, amennyiben az egyházfőtanács népes gyűlésein, s ha felszentelt pap volt, a zsinaton is, döntő szavazati jogot adott. Később a rector mellé egy segédrectort, subrectort rendel, s mindkettő fizetését a saját pénztárából is gyarapítja.

Az intézet mellé Hunyadmegye leglelkesebb fiait nevezi ki fő- és aligondnokoknak, és mindent elkövet, hogy a közérdekeltséget nemcsak Hunyadmegyében, hanem az egész Erdélyben az intézet iránt ébren tartsa.

A pénz devalvatioja idején az egyes patronusokhoz és tekintélyesebb összegekkel tartozó adósokhoz, nem mindig siker nélkül, felszólításokat intéz, kérve őket, hogy a szászvárosi iskola követeléseit ne vonják scala alá, hanem a kamatokat fizessék a teljes összeg után. Pénztári utasításokat ad ki és megköveteli, hogy a pénztáros adjon hypothekában biztosítékot és szorosan alkalmazkodjék a kiadott utasításokhoz; hogy a számadásokat évenként készítse el. Az előljáróságot is utasítja, hogy a pénztáros számadásait lássák el, s a documentumokkal együtt felülvizsgálat végett terjesszék fel az egyházfőtanácshoz.

Az előljáróságoknak megtiltja, hogy az iskolák fekvősegeit az ő tudta és beleegyezése nélkül elidegenítsék, sőt azt is megrendeli, hogy adás-vevési szerződéseknél, adósokkal történő kiegyezéseknél, vagy terhelő kötelezettségek elvállalásánál az okiratokba mindig írják belé, hogy az intézetre csak azon esetben kötelező, ha azt az egyházi főtanács helybenhagyja. A kormánysek segítségét kieszközölve, hathatósan közreműködik, hogy az intézet követeléseit minél gyorsabban felhajthassa. Szóval az egyházfőtanács az intézet ügyét teljesen magáévá tette, és minden tőle kitelhetőt megtett, hogy az minél erőteljesebb fejlődésnek induljon. E buzgó fáradozást és atyai gondoskodást nem koronázta ugyan mindig kellő siker; de nem is maradt minden eredmény nélkül, mert az intézet habár lassu, de biztos fejlődésnek indult.

A szászvárosi ev. ref. kollegiumnak az egyházfőtanács közvetlen főnhatósága alá helyezését maga az egyházközség kívánta. A királyföldi új szervezet ugyanis nagy befolyást engedett mindenütt a városi tanácsnak az egyház ügyeibe. Minthogy Szászváros is a Királyföldhöz tartozott, s a tanács nem református tagjai nem

mindig tanusították az intézet iránt valami különös jóindulatot, tanácsosnak látszott az egyházfőtanács közvetlen főnnhatósága alá bocsátani, mely kívül és felül is állott a városi tanácson. Az egyházi főtanács készséggel engedett az egyházközség kérelmének, az intézetet védő szárnyai alá fogadta és elrendelte, hogy azon alapok, a melyekről tisztán ki lehet mutatni, hogy azok az iskolát illetik, adassanak ki az iskolának, a melyekről pedig ez ki nem mutatható, azok az egyházközség és iskola között egyenlő arányban osztassanak meg. Így is történt.

Az iskola kormányzatát a megelőző időkben, mint azt fennebb láttuk volt, a helybeli ref. első pap elnökléte alatt egy bizottság vitte, melynek az elnökön kívül tagjai voltak a második ref. pap, a rector, az egyház domesticus curátora, a presbiterium jegyzője és még 2—3 választott presbiter. Miután az intézet az egyházfőtanács szárnyai alá került, az intézet kormányzata az iskolai előljáróság kezébe ment át, mely állott két fő- és egy algondnokból, kiket az egyházfőtanács nevezett ki, a rectorból, a pénztárosból és később a subrectorból is.

1799-től 1848-ig következő fő- és algondnokok működtek az intézet mellett: B. Nalácz József zarándmegyei főispán 1820-ig, ifj. gróf Kún Zsigmond 1831. végéig. B. Nalácz József után 1820-ban fia ifj. b. Nalácz József lett a második főgonnok. 1808-tól kezdve gróf Kún Zsigmond elnököl s mellette mint algondnok néhány évig Pogány László vesz részt az előljárósági gyűléseken. Idősb Brúz Ferencz 1812—1837-ig algondnok. Gróf Kún Zsigmond halála után ifj. b. Nalácz József tartott egy előljárósági gyűlést, csakhamar azután b. Bánffy László, mindkettő mint főgonnok. 1833-tól kezdve az iskola ügyeit mint második főgonnok gróf

Kún Kocsárd vezette elébb az idősb, később ifj. Brúz Ferenc algondnok segítségével. Gróf Kun Kocsárd, a megyéből eltávozván, 1838-ban főgondnoki állásáról leköszönt s helyébe Brúz Ferenc lett másodfőgondnok. Ugyanez évben lesz Barcsai László első főgondnok, Kakucsi Elek pedig algondnok, 1843-on kezdve dr. Lészay Dániel algondnok. Barcsai László főgondnok 1838—1845-ig csak két gyűlésben vett részt, a többi gyűléseken ifj. Brúz Ferencz elnökölt dr. Lészay Dániel részvételével.

Az igazgatók nevét és működésük idejét fennebb közöltem, itt személyes tulajdonságaikról közlök egyet-mást, néhai Szabó György igazgató-tanár feljegyzései alapján.

Baló Sámuel tanulmányait Enyeden végezte, külföldi egyetemen járt, de hogy melyiken, nem tudjuk. Szorgalmatos és pontos tanár hírében állott, s úgy beszéltek, hogy alatta az iskola virágzott, mert a tanítói kart példájával és felügyeletével is szorgalomra ösztönözte, a tanulókat jórendben tartotta, a diákokat megfékezte. Kedves, nyájas ember volt, az iskolának jó hirt szerzett, az egyházfőtanács is nagyrabecsülte, igazgató-tanári hivatalában halt meg.

Keresztes Dánielről azt beszéltek, hogy jeles szónok és erélyes tanár volt; de csak rövid ideig tanárkodott, s így nagy eredményt nem mutathatott fel. Keresztes püspöknek volt a fia, s külföldi egyetemről hazatérve lett tanár. Szabó György úgy tudta, hogy az egyházfőtanács elébb Salamon Józsefet, gróf Toldalagi Lászlóné papját nevezte volt ki szászvárosi tanárnak; de mikor épen indulni akart, Zilahra is meghívták, és ő szülőföldjének adva az elsőséget zilahi igazgató lett. hol kétségbeejtő silány körülmények között, ritka bá-

torsággal, szívós kitartással s meglepőleg fényes eredménynyel szolgálta a magyar iskola ügyét.

Bodola Károly nagy tehetségű férfi, jeles szónok, jó tanító és szorgalmas tanár volt, de miután csak négy évig tanárkodott, nagy sikert ő sem mutathatott fel. Nagyobb érdemet szerzett az egyház körül; ő építette a pompás nagy papi szállást, melynek árából utódai csak keveset kaptak vissza; a paplak terjedelmes kertjét nemes gyümölcsfákkal ültette be. Az egyházkerület ügyeiben is nagy szerepet játszott, 1836-ban a nagybaconi zsinaton a generalis főjegyzőségre Zágoni Bodola Sámuelnek, később erdélyi ev. ref. püspöknek vetélytársa volt és csak pár szavazattal maradt kisebbségben. Különösen a képviseleti rendszert sürgető haladó pártnak volt nagy kedveltje. Meghalt 1836-ban choleraában.

Zsoldos Sámuel már nem járt külföldi egyetemen, mert az ő idejében a külföldi egyetemek látogatása tiltva volt. Csak rövid ideig tanárkodott; testes, erős férfi létére korán elhalt, mint szászvárosi második pap.

Várad Mihályról azt mondják, és képe is azt mutatja, hogy kellemetlen külsejű ember volt, előadása sem tudott tanítványaiban érdeklődést kelteni. Másikülönben tanult, eszes ember és jeles vitázó volt.

Baló után ő volt huzamosabbaeska ideig, 7 évig, igazgató-tanár. Gróf Kún Zsigmond főgondnokkal nagy mértékben befolyt az iskola pénzügyeinek gyarapítására. Mint szászvárosi nagy pap az által örököltette meg nevét, hogy a gymnasium részére szép alapítványt tett, Szászvároson részvénytársaságot hozott létre oly célból, hogy e városban magyar casinót építsen, a részvények nagyobb részét maga vévén meg, a papi lak jó karban tartására is szép összeget hagyott, midőn pedig vénsé-

gére nyugalomba vonult, az egyháznak módot nyújtott, hogy tőkevagyonát szép összeggel gyarapítsa. Nagyon derék és hasznos ember volt.

Székely Sámuel egy kedves grófi családnál hosszason volt nevelő; szép tanultságával finom udvarias bánásmódot egyesített. Mint mondják, vonzó előadásu, szigort nyájassággal párosító igazgató és igen szorgalmas tanító volt. Miután nem sikerült azon törekvése, hogy tordosi pap legyen, Fogarasba ment lelkesznek. Azt beszélik róla, hogy később szerelmi csalódás miatt megőrült s Gyulafehérváron, a hol született volt, a Marosba ölte magát. Az ő rector professorsága alatt kapta az iskola gr. Kún Zsigmond hagyatékát.

Molnár József gróf Degenfeld Pállal beutazta Észak- és Nyugat-Európát, s annak egyetemlein sokat tanult, tudományáról maga is sokat hitt. 1848-ig siker koronázta a tanítás körüli fáradozásait, buzgón és sokat fáradozott az épület homloka felépítésének megindításában és az épület felemelésében, nagy szerepet játszott a jelenlegi nem egészen célszerű iskolai telek megtartásában is.

Ezen iskolai előjárók buzgalma és az egyházfőtanács különös kegye, mely ezen időben legélénkebben nyilvánult a kisebb iskolák iránt, nagy mértékben emelték gymnasiumunk anyagi erejét s azzal együtt szellemi emelkedését is.

Legelőbb is Sipos Pál rector-professor idejében 1802-ben maga az egyházi főtanács nagy gyűjtést rendezett az egész megyében, melynek eredménye a következő volt:

Tőkepenzt irtak alá oly feltétellel, hogy mig megfizethetnék, rendesen kamatozzák: Barcsai Ábrahám és neje gróf Bethlen Susánna 1000 frtot és pontosan is kamatozták; gróf Bethlen Kriska, gróf Kendeffy Elekné

500 frtot, holtáig pontosan kamatozta; a nagy-enyedi Bethlen-főiskola 1000 forintot és pontosan kamatozta.

Az iskolaépület azon részének, melyet 1797. és 1798-ban nem javítottak volt ki, fedele és belseje kijavításához járultak: Barcsai Ábrahám, gróf Bethlen Susánna azzal, hogy két diákszobát, vagy az akkori nyelven két kamarát a maga költségén teljesen helyreállított. Ezen két szoba közül egyiket a hálás ifjuság Bethlen-kamarának nevezte.

A javításra adtak még: Barcsai Ábrahám 30 frtot, felesége újból 30 frtot, gróf Teleki József 100 frtot, gróf Toroczkaikai Theresia 30 frtot, b. Bánffy László 12 frtot, Zeyk Imre őrnagy 28 frt 80 krt, ezenkívül a templom tornácába egy perselyt csináltatott, mely évenként 10—15 frtot hozott az iskola pénztárába. Adott továbbá Csonka Mihály 20 frtot és két ablakhoz vasrostélyt, Csiki György 12 frtot, Biró József 12 frtot és 50 véka meszet, Borbáth László 6 frtot, Berzétei pap özvegye 6 frtot, Fehér Miklós udvarbíró 2 frt 40 krt, Ribiczei Sándor 30 frtot, Halter Jánosné 20 frtot, Jakab Mihály pedig az új kamarák mennyezetét maga bepadoltatta és megfestette.

Ezenkívül a kéregető diákok a következő összegeket szállították be: Nándra István Hátszegvidékéről és az alsó kerületből hozott 574 frtot, Pálfy József a Maroson tuli felsőkerületből 807 frt, Csürös Ferenc a Maroson inneni felső kerületből 656 frtot.

Zudor András pénztáros részletesen elszámolta, hogy mit adott ki köre, téglára, deszkára, fára, munkásoknak, ács- és kőmíves palléroknak. Az összes kiadás 600 frtot tesz. Azt azonban nem írja, hogy mit építettek. Az adakozók neve után Jakab Mihályról az van írva, hogy két szoba mennyezetét kipadoltatta és kifestette. Ebből következik, hogy szobákat építettek és valószínűleg kettőnél többet, mert 1797. és 98-ban ugyan-

ekkora összegből Bartha Miklós rector 4 szobát emeltetett ex fundamentis, e mellett a nagy auditoriumon és a rectori szobán is tetemes javításokat és átalakításokat eszközöltetett.

Az építkezésre és az iskola egyéb közszükségeire aláírt és kéregetés útján összegyűjtött fennebb megemlített jelentékeny összegeken kívül azzal is gyarapodott ezen időben az iskola anyagi és szellemi ereje, hogy az egyházi főtanács az igazgató-tanár fizetésének pótlására 150, a coadjutor vagy subrector fizetésére pedig 1806-ban saját pénztárából 120 forintot utalványozott. A coadjutor vagy subrector kapott ebben az időben az iskola pénztárából 240 frtot, az egyházfőtanács adta 120 frttal összesen 360 frtot. Csekély összeg biz ez, de ha a köztanítók fizetésével hasonlítjuk össze, mégis igen tekintélyesnek mondható. Kapott ugyanis, ugyanezen időben, 1807-ben, a rhetorica praeceptora azaz köztanítója 25, a syntacticáé 20, a grammaticáé 15, az elementaria és conjuncticáé szintén 15 frtot. A subrector fizetése tehát 24-szer akkora volt mint a conjunctica tanítójáé.

Sipos Pál igazgató benn lakott az iskolai épületben mindvégig, Baló Sámuel is 1806. és 1807-ben. Az egyházfőtanács, hogy az intézet igazgatóit annál állandóbbakká tegye az intézet mellett, 1808-ban 1500 frtot ajándékozott az iskolának egy tanári szállás megvételére. Az előljáróság e pénzből vett is az iskolától nem messze, a temető utcában, egy házas telket, a ház azonban csak egy szobából és konyhából állott. E szállás sehogysem felelt meg egy igazgató-tanár igényeinek, az előljáróság tehát építettett a régi szoba mellé egy bolthajtásos keskeny, csak egy öl széles oldalszobát, a konyha megett pedig 2 bolthajtásos kisebb szobát, konyhát, kamarát és a tized számára egy csűrforma

szint. Ez építkezést semmiképen sem nevezhetjük sikerültnek. Mind esupa szűk lyukakat építettek, s ezek sem voltak összeköttetésben, hanem a két első és 2 hátsó szoba között volt a régi, télben sem fűthető konyha, úgy hogy a lakás első részéből a lakás hátsó részébe menni egyenlő jelentőségű volt a házból ki- és bejárni. Hogy ez az egészségre, különösen beteges embernél mily káros befolyással volt, elképzelheti bárki is. Ebben az egészségtelen szállásban laktak az igazgatók egész a 70-es évekig. Ekkor az előljáróság teljesen átalakította, a boltíves menyezetet stukaturára vétette, a szobák között az egybeköttetést helyreállította, úgy hogy a szállás ma ma már igen kényelmes és a mérsékelt igényeknek teljesen megfelelő. Kár, hogy a szobák most is nem elég tágasak, és hogy az épület zsindegylyel van fedve.

Az egyházi főtanács által 1802-ben megindított kéregetés fennebb eléadtam szép eredménye után is évről-évre újabb alapítók jelentkeznek, kik iskolánk vagyónát tekintélyes összegekkel gyarapítják, vagy legalább gyarapítani igyekeznek; mert fájdalom, a pénzkezelés nehézségei és az ellenőrzés hiányos volta, a kegyes alapítók nemes szándékát és áldozatkészségét nem egyszer meghiusítják.

Igy 1813-ban rápolti Dobrai István, ki a fülei Nagy Ferenc-féle hagyományból is tartozott még 200 frttal, hagyott az iskolának 500 frtot. Maradott ugyan Sársárván vagyona, miből az iskola követelése fedezhető lett volna; de a végrendelet végrehajtói Ormer Mátyás és Demeter Miklós, valamint a közigazgatási tisztviselők lanyhasága a végrehajtást megakadályozták, s a 700 frt, Kún Zsigmond főgondnok buzgó utánjárása dacára, teljesen elveszett.

Ugyancsak 1813-ban gróf Teleki Sámuel udvari

korlátnok azt írja, hogy a levélbe zárva küld a könyvtár gyarapításra tőkeként kezelendő 600 frtot. A levél megvan, de a pénznek a számadásokban semmi nyoma sincs.

Ugyanezen évben gróf Teleki Sámuel udvari korlátnok a tanári fizetés gyarapítására is hagyott 1000 frtot és praefectusát utasította is, hogy a kamatokat sárdi jószágából pontosan fizesse. Fizették-e a kamatokat a gróf életében? nem tudhatjuk, mert a számadásokban semmi nyomuk sincs. Ha fizették, akkor Baló, Keresztes, Bodola és Zsoldos tanárok személyesen vették át és nyugtázták, mert a pénztári számadásokban sem be nem vétettek, sem ki nem adattak. Annyi igaz, hogy 1827-ben a szászvárosi előljáróság az egyházi főtanácsnál e hagyomány tőkéjét és kamatait sürgetvén, a kamatokat csak 1822-től kezdődőleg követelte. Ez a mellett bizonyít, hogy azon időig a kamatok fizetve voltak, tehát, hogy a fennebb említett tanárok személyesen vették át az őket illető kamatjövedelmet.

Az előljáróság sürgetésére gróf Teleki Ferenc, a korlátnok fia azt felelte, hogy atyja egy 1820-iki pótvégrendeletében azt írta, hogy a kért összeget kifizette, és ő eddig a kamatokat azért nem fizette és most sem fizetheti, de utána jár a dolognak és ha a számadásokban nyugtát nem talál, felét kifizeti, a másik fele testvérét, gróf Rhédei Ádámnét illetvén. Minő iratváltások történtek tovább ez ügyben az előljáróság és a gróf között, nem tudjuk, annyi azonban bizonyos, hogy a gróf 1829-ben 500 frt tőkét és 22 frt hátralék kamatot kifizetett. Gróf Rhédei Ádámné azonban ragaszkodott a pótvégrendelet szavaihoz, és akkor sem fizetett, midőn az egyházi főtanács perrel fenyegette. Végre leánya B. Radák Ádámné és veje gróf Mikó Imre 1857-ben a tőkét kifizették; de a kamatokat nem.

1816-ban id. báró Naláczai József, gróf Kún Zsigmond főgondnokok és Keresztes Dániel igazgató-tanár Hunyadmegye rendeit megtalálták és kérték, hogy tekintetbe véve a devalvatio okozta tőkeapadást, és az iskolai épületek roskatag volta miatt gyámoltalanná lett szászvárosi iskola siralmas állapotját és azt, hogy Hunyadmegye ifjuságának legnagyobb része ez iskolában tanul: rójják meg magukat és segítsék meg az intézetet. A rendek a kérést kezezőleg fogadták és az 1815-iki nemesi felkelés kulcsa szerint 12 ezer frt erejéig megrótták magukat, úgy hogy ezen összegből 8000 frtot kapjon a szászvárosi iskola, 4000 frtot pedig, Nopcsa Elek főbíró kérelmére, a hátszegi róm. kath. iskola.

A kormányzék ezt helybenhagyta, s a megye részéről a tisztség Góró alispánt bizta meg, hogy a szászvárosi iskola előljáróságával egyetértve készítsen tervet, mire forditassék a segélypénz. Közmegegyezéssel abban állapodtak meg, hogy építsenek új iskolai épületet.

A pénz azonban sehogysem akart az iskola pénztárába befolyjni. 1820-ban a kormányzék az iskolai előljáróság és az egyházi főtanács panaszára a megyei tisztségnek meghagyja, hogy a segélypénzt sietve szolgáltatassa be a gymnasium pénztárába.

1823-ban az előljáróság panaszára a kormányzék dörgő hangon és pirongatólag rendeli a megyei tisztségnek, hogy a pénzt haladéktalanul szedje fel. 1824. január elején az egyházi főtanács hibáztatja az iskolai előljáróságot, hogy miért nem ír fel, ha a megye mégsem szolgáltatotta be a pénzt. Ugyanezen év dec. végén a kormányzék hibáztatja a hunyadmegyei tisztség azon mentségét, hogy az elhalt Balia Ádám, kirovó biztos helyett közgyűlés nélkül nem mert más kirovó biztost nevezni ki; megrendeli, hogy helyébe mást nevezzen ki és

Bodola György kirovó biztost, a ki él, ez ujjal együtt minden 15 nap alatt constitutionális birsággal fenytse meg, valahányszor nem engedelmesnek, különben a tisztség fizetését fel fogja függeszteni. 1825. jul. 1-én az előljáróság és az egyházi főtanács újabb panaszára a kormányshék a hunyadmegyei tisztség fizetését felfüggeszti, mig a szászvárosi ev. ref. iskola előljáróságától a 8000 frt befizetéséről nyugtát nem mutat fel. 1826. március havában az előljáróság és az egyházi főtanács panaszára a kormányshék újabb rendeletei ad ki, hogy a királyi pénztárnok a Hunyadmegyei tisztség fizetését fizesse a szászvárosi ev. ref. iskolának mindaddig, mig a 8000 frt kitelik. Így végre 1827. június 17-én a kormányshék értesítette az egyházi főtanácsot, hogy a 8000 mft felszedetvén, a hunyadmegyei pénztárban van, és onnan elvitetheti. 1827. nov. 27-én Váradi Mihály igazgató-tanár tényleg elhozta és befizette az iskolai pénztárba.

Ilyen volt a régi közigazgatás; *ex uno disce omnes*.

1817-ben Türi Lászlóné, gróf Toldalagi Kata 500 frtot hagyott. A Toldalagiak és Türi László örökösei között létrejött egyezség folytán e követelés Fronius Mihály terhére szállott át, ki 1827. és 1828-ik évben kelt leveleiben az adósságot elismerte és kamatot is fizetett ez évekre. Később azonban a kamat fizetésével megszűnt és az iskolai előljáróság több rendbeli fölszólítására nem is felelt. Sok huza-vona után végre 1846-ban a kormányshék kieszközölte a királyi ügyek igazgatójának a segédletét, 1856-ban a hátralék kamatokért az urbéri kárpótlás előlege betiltatván, a kamat megfordult, 1858-ban a töke is, mindkettő urbéri kárpótlási kötvényekben.

1818-ban Kovács Pál szászvárosi polgár végrendeletében 100 frtot hagy. Az osztoztató bírák kiadják a végrendelet másolatát, mely az iskola levéltárában van.

Ez alá Bodola Károly igazgató-tanár oda írta, hogy a 100 frtot átvette, de Debreczeni István számadásába nincs bevezetve.

1818-ban Demeter János szászvárosi majorsági pénztárnok kertjét az ifjuságnak hagyta és még 100 frtot, mit anyja 1822-ig kamatozott; ekkor a tőkét befizette.

1820-ban Bod Benedek nagyobb összeget hagy az iskolának, úgy hogy 500 frtnak kamatja testvére vagy valamelyik rokona, vagy valamely jó tanuló, szegény fiu segélyezésére fordittassék, a többi pedig szolgáljon az iskola szükségei fedezésére. Bod Benedek e hagyaték tőkéjét még maga kikölesönözte volt Szaláncei Istvánnak. Szaláncei István azonban a kamatokat fizette, úgy hogy a 80 arany és 1200 v. n. ft. tőke 1846-ig 5469 ezüst huszasra vagyis 1823 p. frtra növekedett. Szaláncei birtoka 1846-ban elárvereztetvén, 1823 pfrt vételáron Mikeszászi Szucsányi Elek váltotta magához. A kamatokat azonban ő sem fizette. Végre 1859-ben kapott az intézet e hagyatéki tőke kamatai fejében 2700 frt urbéri kötvényt és 400 frt készpénzt.

1822-ben ifj. b. Nalácz József apjának, id. Nalácz Józsefnek, a kollegium egykori főgondnokának emlékére, az akkor divatos nagy költséggel járó temetés helyett, alapított 5000 váltó német frtot oly formán, hogy kamatjából 100 frt mindig tőkésittessék, 200 frt pedig minden évben az iskola legsürgősebb szükségeire fordittassék. Hogy mi legyen ez a legsürgősebb szükség, a két pappal együtt legalább 5 jelenlevő előljárási tag határozza meg. Kezdetben 80 frt az igazgató-tanár, 40 frt a subrektor, 80 frt pedig a tanítók díjazására fordittatott.

Ezen időben csaknem minden évben kéregettek, de a gyűjtések eredménye nem vezetett be a számadásba, hihetőleg ebből javitgatták és tisztították az

épületeket. Keresztes igazgató-tanár egyszer számolt róla, de számadása nincs meg a levéltárban.

1822-ben b. Naláczi Istvánné, Bálint Helena hagyott 5000 váltó n. frtot úgy, hogy ez összeg a bábolnai Naláczi jószágon fekvő itéletesen rája tétetett javitmányokból a szászvárosi iskolának fizetessék ki. Testvérei Bálint Sámuel és Bálint Ábrahám, mint egyetemes örökösei, b. Naláczi Józseffel úgy egyeztek ki, hogy ez utóbbi az 5000 váltó n. frt tartozást magára vette, és mind ezt, mind pedig saját alapítványát betáblázással biztosította. Életében pontosan fizette a kamatokat. Később a tartozás b. Nopcsa Lászlóra szállott át, ki 1837-ben a kamatok egy részét megfizette, a többit a tőkével együtt hercegányi birtokára tábláztatta be. Peres lépések folytán a kamatokat egy darab ideig fizetgette, később azonban csőd alá került.

E követelés felhajtása tárgyában az iskola előljárósága hosszas pert folytatott, és csak 1875-ben tudta a hercegányi birtokot elárvereztetni. Az árverésen a korcsma regálét és a malmot 2810 frton, az erdőt, az az erdőben levő szántót és a faluban levő kistelket pedig 1700 frton mint legtöbbet ígérő az iskola vette meg. E szerint az iskola 5145 frt tőkekövetelésért és annak 1858. január 1-től járó kamataiért, melyek összesen a kamatok kamatját nem számítva, 5247 frt 90 krt tettek, tőke és kamat együtt 10392 frt 90 kr helyett, csak 4510 frt 90 kr értéket kapott. Ebből is levonandó volt még a tömeggondnok részére a törvényszék által megítélt 951 frt 10 kr túlkiadás, 66 frt 66 kr községi adó, 7 frt 72 kr megítélt perköltség, végre 197 frt 31 kr átruházási illeték. E levonandók együtt 1222 frt 79 krt tesznek. Maradt tehát az iskolának 10392 frt 90 kr helyett 3287 frt 21 kr.

E végleszámlolás elég siralmasan ütött ki. Mindazon-

által az intézet e követelésnél nem maradt kárban, mert a regáleváltság, a kedvező feltételek mellett eladott erdő és malom ára a követelést a kamatok kamataival együtt teljesen fedezte, sőt még némi felesleg is maradt.

1824-ben halt meg Barcsai Ábrahámné, gróf Bethlen Susánna. Barcsai Ábrahám, noha róm. kath. ember volt, mégis még életében meg akarta a gymnasium részére vásárolni az ugynevezett nagy sörházat, így írja Várady Mihály igazgató, később első pap. Mielőtt azonban tervét megvalósíthatta volna, a halál elragadta. A férj elhalta után özvegye gr. Bethlen Susánna azzal biztatta az előjáróságot, hogy ne búsuljon, mert halála esetére oly intézkedést tesz az igazgató-tanár fizetése javára, hogy az nem lesz kénytelen helyét jobb állomásért elhagyni. A nemeslelkű özvegy szavát be is váltotta. 1824-ben kelt végrendeletében, melyet gróf Kún Zsigmond és Bodola Károly irtak alá, többek között ezt hagyta: „A solymosi rész jószág áll nekem 10.000 frtban, melioratióim is benne, Hondolban és Szekeremben, megérnek annyit, férjemmel van mutua fassiom 16 ezer frtról, a mit a barcsai fijoszágot öröklők tartoznak nekem vagy örököseimnek megfizetni. Mig mindezeket a Barcsai László örökösei meg nem fizetik, a solymosi jószágba be nem ülhetnek, és ez addig adassék árendába. Ez összegből dr. Szegedinek adassék 4000 frt, a csórai papuak 1000 frt, a solymosinak 1000 frt, Furka tisztemnek 2000 frt, Bodola Károly, Károly nevű fiának 1000 frt, a többi (végrendelkező reménye szerint 27 ezer frt) szolgáljon tőkélül a szászvárosi gymnasiumnak, úgy hogy kamatja a tanár fizetésének javítására fordíttassék, meggyőződve lévén arról, hogy a nevezett gymnasium mellett levő professoroknak gyakori változásuk, melynek oka a csekély fizetés, erősen káros az

iskolára nézve, kívánván ezen fogyatkozásnak a fizetés nevelése által való elhárításában azon iskola iránt való jó indulatomat kimutatni.“

Ezenkívül megrendelte, hogy arany- és ezüstpénzűin kívül minden ingóságait adják el, ezek árából még további 5000 frtot hagyott az iskolának oly célra, a mire az iskola előljárósága határozza. E végrendeletét az iskola levéltárába tette le a kegyes patrona, de azzal a meghagyással, hogy a kormányzók ülésében bontassék fel, s végrehajtói a kormányzók és egyházi főtanács elnökei legyenek. A végrendeletet tehát mindent megtett, a mit csak meg lehetett tenni, hogy nemes szívének végső óhajta teljesüljön.

A kormányzók és egyházi főtanács elnökei Bodola Györgyöt és Bálint Sámuelét helyettesítették maguk helyett a testamentum végrehajtóivá. E helyettes végrehajtók az ingóságokat eladták és azok árából 5000 frtot a gymnasium pénztárába hiány nélkül befizettek. Azon 36 ezer frt azonban, melyből, a 9 ezer frt legatum levonása után, az igazgató-tanár fizetését kellett volna megjavítani, nagyon leolvadt. A 16 ezer frt mutua fassio ugyanis nem állított meg. A két helyettes végrehajtónak-e? vagy ezek lemondása után Pávai Vajnai Elek ítélőmester közreműködése folytán-e? vagy talán éppen a két fővégrehajtó beleegyezése következtében-e? nem tudhatni.

Elég az hozzá, hogy Baresai László örököseit a solymosi jószágba bebocsátották, s ezzel a hagyaték 36 ezer frtról 20 ezer forintra olvadt le. Váradi Mihály tanár most azt követelte, hogy miután a legatumok a hagyatékra csak negyedét teszik, a legatariusok is a 20 ezer frtra apadt hagyatékra csak negyedét kapják, háromnegyed pedig adassék a gymnasiumnak. A testamentum végrehajtói azonban a 10.000 frt zálogösszeg-

ből dr. Szegedinek a 4000 frtot, Furkának a 2000 frtot, Bodola Károlynak, a csórai és solymosi papnak pedig az 1000—1000 frtot minden levonás nélkül kifizették, a gymnasiumnak tehát csak 1000 frt maradt. Ezt sem fizették meg soha.

A végrendelkező által 10.000 frtra becsült javításokat a solymosi jószágban ülő Baresai Lászlónéval gróf Kún Zsigmond és Váradi Mihály igazgató-tanár 4000 v. frtban békélték el. Az iskola tehát 32 ezer frt helyett sok luza-vona után is csak 9000 v. frtot kapott.

Az 1829-ben elhalt rápolti Székely Péter végrendeletében a szászvárosi gymnasiumnak hagyta azon követelését, mely b. Bánffy Györgynél volt, oly formán, hogy kamatja szegény árva fiuk neveltetésére fordíttassék. A rokonok ellent mondtak, mire a dolog perre került. A pert az iskola nyerte meg, a mi abból látható, hogy b. Bánffy György 1834-ban 3600 vmfrt tőkét és 369 vmfrt kamatot fizetett be az iskola pénztárába.

1832-ben halt meg gr. Kún Zsigmond, a ki 26 éven át az iskolának igen buzgó főgondnoka volt. A nemes lelkű gróf minden ingóságát és szerzeményét a szászvárosi gymnasiumnak hagyományozta, azzal a meghagyással, hogy mihelyt a szemeit behunyta, Kiss Ferenc algyógyi pap és az algyógyi egyházközség megyebirája mindenét rögtön lepecsételjék és haladéktalanul tegyenek jelentést a szászvárosi gymnasium előjáróinak is, hogy ők is tegyenek pecsétet rája, és egy szászvárosi tisztviselő és öcsce gróf Kún Károly jelenlétében minden ingóságait árverés útján adják el, künnlevő követeléseit szedjék fel, s az így begyűlt készpénzt biztos hypotékára kölcsönözzék ki. Ennek kamatjából, a mig élnek, Kiss Ferenc és Kiss Ferencné Adorján Zsuzsánna kapjanak évenként 1200 vnfrtot, a többi kamatok a pénztárnok illetékén kívül tőkésittesenek, mig Kiss Fe-

renc és Kiss Ferencné közül valamelyik életben lesz; haláluk után kapjon a tőkéből az algyógyi ev. ref. egyház 6000 vnfrt tőkét, úgy hogy 360 frt kamatjából járjon a papnak 200 frt, ha özvegy papné lesz akkor annak, 100 frt a mesternek, 60 frt pedig fordíttassék az egyházi épületek jókarban tartására. A fennmaradó tőke kamatja az eddigi subrectori 250 frt fizetéssel és az igazgató-tanár eddigi fizetésével egybeöntetvén, osztassék két egyenlő részre és fordíttassék két tanár fizetésére. E hagyatékából 1832. végén tőkésítettet 32.000 v. nfrt, még hátravoltak a gyógyalmási, guraszádi adósok, melyekből azonban, noha mindjárt tisztáztattak, a megyei tisztek, később a Bezirkerek, nagyon keveset hajtottak fel.

Kiss Ferenc gyógyi pap még ugyanezen 1832-ik évben Gyógyról Szászvárosra költözött; itt nejével Adorján Susannával egy házat vettek, és azt a gymnasium nevére iratták azzal a kikötéssel, hogy a míg valamelyikük él, a házban minden bérfizetés nélkül háborítlanul lakhassanak.

Kiss Ferenc arra is vállalkozott, hogy miután a papságról lemondott és a Kún Zsigmond-féle hagyatékából kellő fizetése jár, kész a diákoknak annyi órán át tanítani, a hány órán egy tanár tanítani szokott, ha az egyházfőtanács neki tanári rangot ad és megengedi, hogy az előjáróságnak és az iskolai törvényszéknek rendes tagja legyen. Az előjáróság és az egyházi főtanács ez ajánlatot örömmel fogadták, Kiss Ferencet kinevezték valóságos tanárnak, s csak azt kötötték ki, hogy igazgató és paedagogarcha nem lehet. Hogy mely tantárgyakat tanítson, annak eldöntését az egyházi főtanács az előjáróságra bízta. Az előjárósági gyűlésen, mely a Kiss Ferenc tantárgyait kijelölte, b. Bánffy László elnökölt, ki távol lakása miatt csak azon az egyetlen gyűlésen jelent meg.

Kiss Ferenc csak 1836-ig tanított, így tehát nem igen gyakorolhatott jelentékenyebb befolyást az iskola életére; mindenesetre szép volt tőle, hogy minden díj nélkül vállalkozott a nehéz munkára, s Istentől neki adott talentumai szerint igyekezett nemzetünk közművelődését emelni.

Neje Adorján Susánna, férje halála után, még hosszasan élt; férjhez is ment Lészay Antalhoz, ki később az iskola pénztárosa lett.

Midőn Kiss Ferencné később Lészay Antalné, Adorján Susánna, meghalt és boldog emlékezetű gr. Kún Zsigmond hagyatéka kamatai az iskola folyó szükségei fedezésére lettek fordíthatók, a hagyaték értékpapirokban és adóslevelekben az 1872-ik évi felülvizsgált és helybenhagyott számadások szerint 27456 frt és 55 krt tett osztr. értékben.

1833-ban hagyott bokaji Váradi Istvánné Kraszmájer Anna, a gymnasiumnak jó erkölcsű és szorgalmas gyermekek felsegélésére 1180 pfrtot. Mostoha fia, Váradi Károly, kinyilvánította, hogy a végrendelet megtámadhatóságáról lemond, ha a hagyatéki ingóságoknak és fekvőségeknek a tisztség által megállapított becsárát, 1020 pfrtot, az előljáróság jelzálogi biztosíték mellett nála hagyja kamatra és ha a kamatjövedelmet fiai kapják, míg a szászvárosi iskolába járnak. Az iskola előljárósága az ajánlatot elfogadta, s Váradi Károly 1858-ban urbéri kötvényekben be is fizette e tőkét.

1835-ben Székely Antal postamester, mint néhai Gecse Benjámint végrendeletének végrehajtója, fizetett a gymnasium pénztárába 1200 vmfrtot.

1839-ben Lippert József, egy róm. kath. ember, hagyott a gymnasiumnak a szépírás jutalmazására 1000 vnfrtot. Ez embert dr. Lészay Dániel gyógyította betegségében.

Midőn már látta, hogy végórája közelget, rábeszélte, hogy tegyen az intézet javára némi alapítványt. A jó férfit hajlott orvosa tanácsára, és így jutott az intézet 1000 nvfrt alapítványához. Ez összeget maga dr. Lészay Dániel fizette be 1839-ben.

1843-ban az előjáróság e hagyaték kamatja felől úgy rendelkezik, hogy abból 40 frtot az kapjon, a ki a rhetoricában a legszebben ír, 20 frtot pedig az, a ki a syntacticában a legszebb író.

1843-ban Bágya Zsigmond végrendeletet csinál és a szászvárosi ref. kollegiumnak 1000 frtot hagy, minden különös cél megjelölése nélkül, tehát az intézet közszükségeire. Bágya Zsigmond 1851-ben halt el, az általa hagyott 1000 frt pedig 1852-ben az intézet pénztárába tényleg be is folyt.

1843-ban Konez János postamester 252 frtnyi tőkét fizetett be az iskola pénztárába oly meghagyással, hogy annak kamatai is mindig a tőkéhez csatoltassanak mindaddig, míg 1884-ben 1600—2000 frtra növekedik. Az alapítvány céljáról azt mondotta, hogy arról majd végrendeletében fog nyilatkozni. A végrendelet végrehajtói azonban nem nyilatkoztak. E pénz hosszas időn keresztül külön kezeltetett, Konez-pénztár címén még most is ki van tüntetve a tőkekönyvben, a kamatok azonban a közszükségek fedezésére fordíttatnak.

Várad Mihály szászvárosi első pap 1844-ben 600. 1646-ban 400 pfrtot adott be a gymnasium pénztárába; ehez számítva az elébb adott 600 frtnak is kamatját, alapító levele szavai szerint összesen 1096 pfrtot alapított oly meghagyással, hogy e tőke kamatos kamattal tőkésítették mindaddig, míg 10600 frtra nő. Ekkor évi kamatjából kapjon 300 frtot egy jogtanár, 50 frtot a pénzkezelő pénztáros, 40 frtot a zene tanítója, 140 frtot pedig fordítsanak jutalomkönyvek vásárlására, és ezeket

mindig Szt.-Mihály napján osszák ki. Szegény jó öreg, őt is Mihálynak hívták! Midőn forintjait gyűjtögette, azt remélte, hogy a hálás utókor, évenként legalább egyszer, megemlékezik róla még akkor is, midőn csontjai már rég a temetőben porlanak. Dr. Lészay Dániel és Pap István azt állították, hogy 1854-ben, midőn Szászvárosról eltávozott, látva a gymnasium nyomorult állapotját, bele egyezett, hogy alapítványát ne növeljék tovább, hanem összes jövedelmét fordítsák a tanítók fizetésére. Oda is fordították és fordítják ma is. Az ő alapítványa is külön címen vezettetik a tőkekönyvben és a számadásban, de a közpénztárba be van olvasztva.

Ugyancsak Váradi Mihály a szászvárosi magyar kaszinó számára vásárolták ház részvényeiből hagyott könyvekre is, és dr. Lészay Dániel 1861-ben a pénztárba beszolgáltatott egy 200 frtról szóló kölcsön-kötvényt, melylyel Főző Ferenc tartozott, és egy 100 frtos földteher mentesítési kötvényt.

1845-ben Tarcay György ügyvéd az iskola nagy, illetőleg hátulsó kapujával szemben fekvő telkes házát az iskolának ajándékozta; de oly kikötéssel, hogy a mig felesége Hatházi Juliánna él, ő birja és háborítás nélkül lakhassék benne. Halála után azonnal át is iratott a telek és a ház az iskolára. Hatházi Juliánna, később Forrai Istvánné, 1864-ben halt meg; ekkor vette az intézet a hagyatékot használatba. Az épületet e sorok írója 1869. végén látta először. Már akkor elavult roskadozó földszinti ház volt. Ha jól emlékezem, egy zsidó koresmáros lakott benne, és a tanulókat gondosan óvtuk, nehogy valamelyik betegye oda a lábát. De minthogy kedvező helyen feküdt, aránylag nagy házbért, úgy 150 frt körül fizettek érte.

Az előjáróság azt tervezte mindig, hogy midőn arra való pénze lesz, igazgató-tanári szállást épített reá.

De másként történt. Az államsegély megérkezéssel az igazgatói szállás helyett torna-csarnokot építettünk rá 1879 nyarán, miután a telket már jóval azelőtt tornatérre alakítottuk volt át.

1846-ban Petke Károly ügyvéd egy 600 v. nft.-ról szóló kölesönkötvényt adott a gymnasiumnak, melylyel Benedikti Sámuel tartozott, s mely a hátralék kamatokkal 860 v. nft-ra emelkedett, oly kikötéssel, hogy e 860 v. nft. kamatait, a míg a szászvárosi iskolába jár, sógora, Borbáth kapja. 1848-ig nem lehetett felvenni, mert Benediktinek nem volt miből fizetnie, 1848. után pedig már nem is élt. A felesége azonban, Pál Zsófia, 1858-ban, a tulajdon jobbágyai után kapott kárptólásból fizetett e tartozás törlesztésére 400 pfrtot.

Ezek szerint az iskola tőkevagyon, mely 1800-ban 4700 frtot tett, és 1809-ben 7087 v. frtra emelkedett, de 1812-ben a devaluatio következtében 5174 frtra olvadt le, az egyházi főtanács gondviselése alatt, gr. Kun Zsigmond és az előljáróság többi tagjainak buzgó közreműködése mellett, a közjóért lelkesülő honfiak és honleányok áldozatkészsége folytán 1848-ban a közpénztárnál 41300-, a Kun-pénztárnál 40000-, a hunyadmegyei pénztárnál 14100-, a Váradi-pénztárnál 2800-, a Konez pénztárnál 700-, összesen 98900 v. nft tőkéből és 13300 v. nft hátralék kamatból állott, tehát körülbelől meg-huszosorosodott. Egy középiskola fenntartására bizonyára nagyon csekély összeg, még az akkori sokkal szerényebb viszonyok között is, de a közelmulttal összehasonlítva, mégis fényes eredménynek mondható. Az alapítók szándékainál is jelentékeny változás tapasztalható. Míg a megelőző időkben az alapítók főleg a szegény tanulók ellátásáról igyekeztek gondoskodni, még a legtehetősebbek és legszélesebb látókörral bírók is, az utolsó években a főbb alapítók első sorban a tanító-

testület ellátását igyekeznek javítani, belátva, hogy a jó iskola legfőbb követelménye a jó tanár. A gondolkozásmód e változására azonban valószínűleg befolyást gyakorolt az is, hogy a lakosság anyagi helyzete nagy mértékben javult, és a tanuló ifjuság kevésbé szorult a kegyurak jótékonyására. Ezt bizonyítja azon tény is, hogy a cipósütés megszűnt, az egyházi főtanács pedig 1813-ban az összes alumniumok jövedelmét a subrector fizetésére rendeli. A köztanítók fizetése 1830-ig a tanulóktól fizetett tiszteletdíjra, a promissióra volt utalva. Ez csak úgy volt lehetséges, ha a tanulók nagyobb része vagyonosabb szülőknek voltak a fiaik, kik saját költségeik fedezése mellett a köztanítóknak is tisztességesebb tiszteletdíjat fizethettek.

A fennebb elősorolt alapokon kívül volt az iskolának még egy sütőháza is, a mostani tornatérnek és tornaesernőknak északról a tőszomszédja. Ennek a házbér jövedelmét a pénztáros 1819-ben még bevette, azután azonban a számadásból teljesen kimaradt, sem a számadásokban, sem a jegyzőkönyvekben, vagy az egyházi főtanács leirataiban nincs semmi nyoma.

1823-ban újból építettek 1360 vnfrtra. Ehhez Puy Dánielné, Bobik Sára, 195 frtot, Barcsai Ábrahámné 200 frtot, Barcsai Károly 100 frtot, kéregetés útján gyűjtött a vármegyében 4 diák 204 frtot, Kún László adott 10 frtot, Kún István 15 frtot, Keresztes Dániel 26 frtot, Soldos Sámuel 15 frtot, Bodola Károly 36 frtot, a Nalácsi-alapítványból 160 frt, Kendeffy Elekné hátralékkamatjaiból 280 vnfrt járult hozzá, a többi a várostól gyűlt össze. A sütőház ára tehát nem fordított az építkezésre. Valószínű, hogy a hiányos pénztárkezelés folytán elveszett.

Az iskola anyagi erejének gyarapultával szellemi ügyei is emelkedni kezdenek. A 3 évenként változó rector helyett

rendes tanári ranggal bíró, külföldi egyetemeket látogatott és élethosszig kinevezett igazgató-tanár veszi az iskola kormányzatát kezébe.

Az igazgató-tanár mellé aligazgatót vagy subrectort is alkalmaznak az egyházi főtanács adta 100 frt évi segélylyel együtt 340 frt, a devaluatio után 300 frt évi fizetéssel. Ilyen subrectorok voltak: 1806-ban Hunyadi János, 1809-ben Erdősi Mihály, 1812-ben Szabó Lajos, 1813-ban Kerekes Ábel, 1816-ban Borsos Zsigmond, 1818-ban Móricz Mózes, 1821-ben Jakab Beniámin. Mindezek kivétel nélkül Enyeden tanultak és onnan hívták a subrectori állásra. 1823-ban Székely István a szászvárosi diákok közül választatott subrectornak, 1825-ben Incze György enyedi volt senior választatott subrectorrá, a ki ez állásában megmaradt egész 1830. júliusáig; vele meg is szűnt a subrectori hivatal.

A szászvárosi iskola előljárósága még 1820-ban azon kéressel folyamodott az enyedi főiskola előljáróságához és az egyházi főtanácshoz, hogy miután a szászvárosi iskolát mindkét testület az enyedi főiskola filiájának tekinti, egyezzenek bele, hogy azon végzett theologusok, kik Enyeden nem kapnak köztanítói állást, az enyedi főiskolában élvezett beneficiumaik megtartásával jöjjenek le Szászvárosra köztanítóknak minél többben, s az év elteltével, miután Enyeden köztanítói hely ürült, térhessenek vissza Enyedre köztanítóknak. E tervből azonban, mi a szászvárosi iskola tanügyén nagyot lendített volna, nem lett semmi. Székely Sámuel igazgató-tanár 1830-ban, midőn már az iskola anyagi ereje megbirta, e tervet úgy módosította, hogy az egy subrector helyett 3 Enyeden theológiát végzett köztanítót alkalmazott, kiknek fizetése fejenként a tanulók adta promission kívül 180 frt volt. Az enyedi tanítói

lálomásra való visszatérhetés joga azonban nem volt kikötve.

Székelly Sámuel tanársága idején állandóan 3 ily enyedi theológiát végzett ifju működött mint köztanító a szászvárosi iskolánál. Molnár József már rendszeren kettőt alkalmazott, 1841-en kezdve pedig csak egyet, a többit a szászvárosi jelesebb diákok sorából pótolván.

Az iskola belső szervezetéről most már több bizonyossággal szólhatunk, mert vannak okmányok és teljesen hitelt érdemlő férfiak nyilatkozatai, melyek a kérdéses ügyre kellő világot vetnek.

A mi a tanulóknak egyes csoportokba, azaz osztályokba való beosztását illeti, célszerű figyelembe venni, hogy az enyedi főiskola, a jogi és theologiai tanfolyamoktól eltekintve, miképpen volt beosztva, mert a szászvárosi ev. ref. kollegium eleitől fogva az enyedi főiskolát tartotta mintának és csekély erejéhez mérten annak szervezetét igyekezett, elvben legalább, utánképezni. Enyeden, 1810-en kezdődőleg egész 48-ig, az elemi (elementista, cellista, kis német) tanfolyamtól eltekintve, következő osztályok voltak: conjunctica, grammatica, syntactica, nagy német rhetorica, görög később oratoria, poetica és logica. A ki a logicát végezte, rigorosumot állott; az diák lett és két évig hallgatta a philosophiai, két évig a jogi, két évig a theologiai tanfolyamot.

Szászvároson is ezt a beosztást igyekeztek megvalósítani, a mi igen természetes is, mert a tanárok és a helybeli egyház papjai, sőt a világi előljárók is, csaknem kivétel nélkül mind Enyedről kerültek ki, és ebbe a beosztásba éltek bele magukat; csakhogy a tanerők csekély volta felette megnehezítette az intézők törekvését. A szellemi törekvés és az anyagi tehetetlenség e sajátos har-

cában, olyan valami beosztást csináltak, mely a maga nemében páratlan az egész egyházkerületben.

Dr. Lészay Dániel, iskolánk érdemekben megőszült algondnoka, ki hosszú időn keresztül buzgó gyámolítója volt intézetünknek, néhai Szabó György igazgató-tanár felkérésére azt írja, hogy midőn 1806-ban szept. 1-én a szászvárosi particulába lépett, abban 4 classist talált, u. m.: a cellát, grammaticát, syntacticát és rhetoricát. Minden classisban minden tanulónak másfél évet kellett töltenie, és mindazon tanulókat, kik valamely osztályban a másfél évet betöltötték, fél évi vizsga után, (gondolom sükeres vizsga után) felvették a következő osztályba. Ezek szerint minden osztályban voltak ujoncok (novicius), fél évesek (semestralis) és egész évesek (veteranusok). A tanulók 4 osztályban a 12 fél évet, azaz a 6 egész évet kitöltvén, togatus diákok lettek és suscribáltak, és 2 évig hallgatták a humanissimus subrectort, és 2 évig a clarissimus rector professort.

Szászvároson elemi iskola, a hol a gyermekek írni olvasni tanultak volna, ebben az időben nem volt. A kis gyermekek vagy a róm. kath. iskolában, vagy pedig magán tanítóktól tanultak írni olvasni, a vidékiek pedig a falusi iskolákban. Maga dr. Lészay Dániel is, mint írja, a kath. iskolában tanult írni és olvasni.

A szászvárosi cellában tehát a tanítást megközeleltőleg azon fokon kezdték, melyen Enyeden a conjuncticában, később ezt a nevet is vette fel. A conjuncticán kezdve a jogi tanfolyamig terjedő tanulói pályát a tanulók 10 év alatt végezték; ezen pályát ugyanannyi idő alatt végezték Szászvároson is. A szászvárosi iskola szervezete tehát belsőleg, eszmei oldalát véve a dolognak, megfelelt azon tanfolyamnak, a mely Enyeden a conjuncticán kezdődőleg a juridicus cursusig terjedett. A különbség csak az, hogy itt az eltanítandó tantárgya-

kat nem éves, hanem féléves csoportokra osztották, és egy tanteremben egy tanító vezetése alatt 3 csoport tanuló járt, olyan formán, mint a hogy most is a 6 osztályos népiskola két tanító között osztatik meg. A felsőbb osztályokban, a hol a humanissmus subrektor és clarissimus rector professor tanítottak, a tanulók már csak két csoportra voltak osztva, noviciusok és veteranusokra, ők tehát csak kétféle tanulókkal kinlódtak.

Mint hogy e beosztás szerint ugyanazon tanteremben ugyanazon tanító vezetése alatt a tanultság különböző fokán álló tanulók tanultak, a tanítónak külön-külön kellett foglalkozni minden csoporttal, a mi csak úgy volt lehetséges, hogy a míg egyik csoportnak magyarázott, vagy leckét kérdezett tőle, addig a más kettőnek csendes foglalkozást adott. A csendes foglalkozás rendszerét nagymértékben megkönnyítette a latin könyv nélkülvölés. E mellett azonban foglalkozhattak készüléssel, stilusirással, fogalmazással, szépírással, számolással stb.

Midőn az iskola ereje kissé gyarapodott, és már több tanerőt alkalmazhatott, az osztályok száma is szaporodott, és az elnevezések is jobban megegyeznek az enyedi elnevezésekkel. Egy 1842-beli kimutatásban ezen osztályokat találjuk: *conjunctica*, *grammatica*, *syntactica*, *rhetorica*, *poetica*, diák.

Ily beosztás mellett még a legkitünőbb tanító is, ha mindjárt a szokottnál több órát ad is, vajmi kevés eredményt képes elérni. Hát hogyha a tanító még a rendes közép mértéket sem űti, mint a hogy Szászvároson nem is űthette, a hol rendszeren a másodéves bölcsészek közül került ki a köztanítók legnagyobb része. El lehet képzelni, hogy ily nyomoruságos viszonyok között a tanulók sokra nem vihették, s más szerencsésebb iskolák növendékeivel szemben nagy hátrányban voltak, s a tanultságnak és miveltségnek sokkal alacsonyabb fokára tudtak fel-

vergődni. Innen keletkezett a büszke magatartás, melyet az enyedi diákok más iskolák növendékeivel szemben is, de különösen a szegény szászvárosi diákokkal szemben tanusítottak.

Századunk elején a szászvárosi gymnasiumban a tantárgyak és a tankönyvek, a mennyiben ilyenek léteztek, ezek voltak:

1. A cellában, mely később *conjunctica* nevet kapott: kis káté, szent história, *rudimanta lingvae latinae* (Budai Ézsaiás kiadásából), Longuius, kis *cellarius*, melyből minden reggelre 10—12 sort kellett könyv nélkül tudni.

2. A *grammaticában*: Heidelbergai káté, Gedike, Eutropius, *Cellariana grammatica*.

3. *Syntacticában*: Heidelbergai káté, *Cellariana grammatica*, Cornelius Nepos.

4. A *rhetoricában*: Ciceronis *Orationes*, Hieronimi Frejeri *rhetorica*, számtanból a 3 alsóbb osztályban a 4 alapművelet, a *rhetoricában* törtek és arányok.

A subrectornak és a restor professornak tantárgyai nem voltak kiszabva. Ők mint képzetebb tanítók, úgy látszik, saját belátásukat követték. Kerekes Ábel subrector tanította Horatiust, Plinius leveleit, az algebra elemeit, az egyenletekből valamit, kevés mértant és hazai történeteket, melyeket maga is buvárolt.

Baló Sámuel rector professor tanított lélektant, gondolkozástant, világtörténelmet és hittant, mindezeket kéziratból.

A tanítási és tanulási napirend ez volt: reggel 5 óra-
kor preces, 7 óráig készülés, 7—9-ig osztályban tanulás és felelés, 9—10-ig készülés, 10—11-ig a magántanítás órája, 11 után ebéd és szabad idő.

Délután 1—2-ig osztályban tanulás és felelés, 2—3-ig írásbeli dolgozatok, 3—4-ig osztályban tanulás és felelés,

4—5-ig készülés, 5—6-ig magántanítás, 6 órákor precés, ezután 8-ig vacsora és szabad idő, 8—10-ig suspecta hora, azaz a publica mensa mellett gyertyavilágnál tanulás.

A mint e napirendről látszik, a tanulók külsőleg ugyancsak el voltak foglalva, de ha a tanítók csekély számára és felettébb hiányos képzettségére gondolunk, alig hihetjük, hogy a belső erő, a szellem, e terjedelmes testet kellő mozgásban tarthatta volna.

Talán nem lesz érdektelen a tanuló ifjúságról egy pár statistikai kimutatást is közölni a 18-ik század végéről, a 19-ik század elejéről és közepéről.

1787-ben volt:

16 studiosus togatus, 20—23 évesek.	}	Ezeket Sipos Pál rector tanította.
11 rhetor és syntaxista, 16—18 évesek.		
6 grammatista, 12, 13, 17 évesek.	}	Ezeket diákok tanították.
12 cellista.		

Összesen 45.

1802-ben volt:

37 studiosus togatus, 4 publicus.	}	Ezeket a rector- professor tanította.
6 rhetor.		
21 syntaxista, kiket diák tanított.		
29 grammatista, „ „ „		
33 cellista „ „ „		
24 legentes, olvasó gyermekek osztály nélkül, kiket szintén diák tanított.		

Összesen 150.

1842-ben volt:

32 diák, 31 ref., 1 kath.
24 poeta, 8 másod-, 16 első éves.
25 rhetor, 10 másod-, 15 első éves, 20 ref., 3 kath. 1 unit., 1 disunit.
15 syntaxista, 14 ref., 1 kath.

19 grammatista, 19 ref.
25 conjugista, 24 ref., 1 kath.
12 element. 12 ref.

Összesen 152.

1847-ben volt:

23 diák.
26 poeta, másod éves 18, első éves 8; ebből 24 ref.,
2 unitus.
27 rhetor, másod éves 11, első éves 16; ref. 24., kath. 1,
unitus 1, disunitus 1.
18 syntaxista, 14 ref., 2 kath., 2 disunitus.
21 grammatista, 13 ref., 8 disunitus.
38 conjugista, 19 ref., 2 unitarius, 16 disunitus, 1 unit.
48 cellista, 26 ref., 20 disunit., 2 unit.

Összesen 201.

E két utóbbi táblázat nagyon tanulságos, 1842-ben 152 tanuló között csak egy unitus és egy disunitus vallásu tanuló fordul elő, lutheranus pedig egy sem.

1847-ben, tehát 5 évvel később, a diákoktól eltekintve, kiknél a felekezeti megoszlás nincs kitüntetve, 178 tanuló között már 6 unitust és 47 disunitust találunk, lutheránust pedig egyet sem.

Ez azt mutatja, hogy 1842-ben és azelőtt oláh tanuló csak elvétve fordult meg az intézetben, 1842. után azonban már tömegesen kezdték látogatni úgy annyira, hogy 1847-ben a 3 alsó osztályban az oláh tanulók száma már-már utólérte a reformátusok számát, a mi más szókkal azt teszi, hogy az 1842—1847-ig terjedő idő az oláh elemben nagymértékben felköltötte a mivelődés utáni vágyat.

Mielőtt előadásomat tovább fűzve, a jelenlegi iskolai épület homlokzata felépültének történetét előadnám, még fel kell említenem egy kis eseményt, a mely nagyon

jellemzőleg mutatja, hogy közoktatásügyünkben minő rendszertelenség volt még e század második évtizedében is.

Nagy László ügyvéd, miután felesége Borsos Susánna meghalt, Déváról Szászvárosra költözött, hogy 3 fiát a gymnasiumba beadva, őket saját szemei előtt neveltethesse. Minthogy Szászvároson ügyvédi teendők igazítására tere nem volt, és egyéb munkaköre sem mutatkozott, magát megunva, az a gondolata támadott, hogy jó lenne az iskolában jogot tanítani. Ennek folytán az iskolai előjárásnak azt az ajánlatot tette, engedné meg neki, hogy a diákoknak tanítson jogot. Az előjáróság ajánlatát köszönettel fogadta és jelentést tett róla az egyházi főtanácsnak. Az egyházi főtanács a tervet nem találta célszerűnek. Nagy László mindazonáltal, a főgondnok biztatására, 1815-ben megkezdte előadásait, és 1836-ig, midőn cholera-ban meghalt, szakadatlanul szorgalmasan tanította. Fizetést nem kapott, de nem is kívánt. Megjegyzendő, hogy a jogot nem a philosophiai tanfolyamot végzett ifjaknak tanította, hanem a philosophusoknak, kiknek egészen más tantárgyaik voltak.

A bevégzett ténybe később az egyházi főtanács is belenyugodott, Nagy Lászlót tiszteletbeli tanárnak nevezte ki, és megengedte, hogy az előjárásnak és az iskolai törvényszéknek döntő szavazattal bíró tagja legyen. Halála után természetesen a jogtanítás is megszűnt.

Fennebb láttuk volt, hogy Bartha Miklós rector 1798-ban sokat épített volt és hogy 1802-ben is 600 frtra építettek, mégis Báló Sámuel igazgató-tanár 1806-ban október 30-án az egyházi főtanácshoz így ír: „Én, Nagyságos uram, mi türes tagadás benne, ezen gymnasiumot igen árva lábom kaptam, az iskola dolgait nem olyan

tisztában, mint a hogy kellene; az alumnumok beneficiumok administratioját még rosszabbul, némely nevezetes jussait szegény tanulói társaságunknak, azok meg nem keresése miatt, feledékenységbe menve; a gyermekek classisait oly összeomladozva, s nagyobb részeit födetlenül, hogy azokban nyárban az eső, télben a hideg miatt nem tanulhatván, kénytelenek voltak a mint halom már vagy két esztendőttől fogva, a szegény gyermekek tulajdon egészségük romlásával, egyes kis kamarákba szorulni, s az által más jó igyekezetű inhabitátor deákokat is a classisok rendes óráin kiszorítani szobájukból, és hogy efféle dolgokkal ne terheljem Nagyságotokat, az iskola kerítését is, melyet maga idején kevés lehet vala conserválni, oly szegény állapotban találtam, hogy azon csak ott nem szökdöshet vala ki és be az ember, a hol nem akart, és ezen különben is valóban elég kényes és terhes környülállásokat az tetézi meg végtére, hogy az iskola különben elég erős záru ládájában ilyen utolsó szükségekre, még csak egy krajcár sincs seponálva, a miből egy kiesett szeget, p. o. vagy egy lehullott zsendelyt akkor mindjárt hevességgel felveretni, s ez által kicsidséggel sokkal nagyobb költségeknek elejét venni lehetne. Ezen sokféle szükségéhez képest szegény iskolánk, előttem nem vala egyéb mód, mint domesticus curator teks. Pogány László ur s a két helybeli predicator urak beleegyezésével, elpusztult classisainknak s iskolánk kerítése düledékeinek reparatioja után állottam. De miből, iskolánk financiájának főlebb említett gyenge állapotjában? Nem vala egyéb mód, mint hogy személyesen megkeressek itt és a szomszédságban egy-két jóltevő házat, ha azt akartam, hogy hosszára ne nyulják a dolog, melyet meg is tevén, hol egy, hol más materiát és kákát csakhamar összegyűjtögetvén, azonnal késedelem nélkül munkához

is fogtam, s mind a classisokat, a mennyire lehessen, reparáltatván s egészen új fedél alá vevén, mind pedig az iskola kerítését felemeltetvén, csak most is, midőn Nagyságtoknak ezen alázatos tudósításomat tenni bátor-kodom, jobban néz ki az iskola, mint kevéssel azelőtt.“

A két rendbeli építkezés után ily rövid idő múlva Baló Sámuel rector professornak ily siralmas panasza aзи mutatja, hogy a megelőző építkezések teljességgel sem voltak kielégítők; de talán nem is lehettek, a vályogból vagy patakkőből épült régi rozzant épületeken a javítás tartós nem lehetett. Az is megtörténhetett, hogy a megelőző években a gyermek-osztályok kijavítására és a kerítés helyreigazítására a kéregetés útján gyűjtött, aránylag igen csekély összegből a megkivántató költség nem jutott, s azok kijavítása Baló idejére maradt. Annyi e feliratból bizonyos, hogy mind az iskolai épületek, mind pedig az építkezési pénztár siralmas állapotban volt.

Baló Sámuel után Keresztes Dániel már mint tordosi pap beszámol a kéregetés útján szerzett pénzekekről, melyeket építkezésre fordított és 1823-ban is 1300 frtot fordítanak építkezésre. 25 év alatt tehát 4 ízben építkeztek, és az iskolai épületek mégis rossz karban maradtak, úgy hogy 1827-ben, midőn a hunyadmegyei rendek által megszavazott és nagy nehezen behajtott pénz megérkezett, közegyetértéssel mindenki azon volt, hogy új iskolai épületet kell emelni, dacára annak, hogy a tanító erők gyarapítását elsőrendű szükségnek érzette mindenki, mit gr. Kun Zsigmond végrendelete is eléggé bizonyít. Ez egyértelműség azt bizonyítja, hogy a régi épületek annyira elkorhadtak, hogy azokat már tovább javítani egyáltalán nem lehetett. 1828-ban még volt némi tatarozás, de azon túl nem.

Miután az előljáróság eltökélte, hogy a hunyad-

megyei rendek által megszavazott 8000 frtból új iskolai épületet emel, Góró Miklós alispán és hunyadmegyei biztossal egyetértve, az új épülethez tervet és költségvetést készíttetett még 1818-ban. 1823-ban Szászváros városa is ígért 1000 frtot, építési anyagokra. Ugy látzik, hogy az első terv nem tetszett az előljáráságnak, mert 1827. nov. 17-én tartott ülésében azt határozza, hogy Szászváros szék mérnökével új tervet készíttet. Ettől fogva 1836-ig az építkezés ügye nyugszik. Időközben a terv elkészült, de valószínűleg a költségelőirányzat a rendelkezésre álló pénzt jóval meghaladta, s így kénytelenek voltak a munka megkezdését későbbre halasztani, az építkezési alapot pedig kikölcselnöztvén, a kamatokkal gyarapítani. 1836-ban is az előljáróság csak azt határozza, hogy addig, míg a város az új épület számára telket nem mutat ki, és az ígért 1000 frtot meg nem adja, az épület tervét az egyházi főtanácshoz nem küldi fel. E határozatból azt lehet sejteni, hogy a város és az iskolai előljáróság között valami telekesere felett folytak tárgyalások, olyan formán, hogy az iskola telkét átveszi a város, s helyette alkalmas helyen más tágasabb és alkalmasabb telket ad. E helyen nem tehetem, hogy fel ne sóhajtsak: Istenem be jó lett volna mind kettőre! Akár tanácsháznak, akár szabad térnek, mit nem ért volna meg az iskola telke a városnak! Valamely félreesőbb, csendes, de egészséges helyen, 10 akkora telket is adhatott volna érte, és még pénzzel is megtoldhatta volna, és a esere még így is kedvező lett volna a városra. Most már késő, a kedvező alkalmat elszalasztották, pótolhatatlan kárára mindkét félnek.

1838-ban Molnár József foglalta el az igazgató-tanári állást. Mint új ember nagy buzgósággal fogott neki az építkezés ügyének. De nagy nehézségekbe ütközött. Az iskola telke igen szűk volt és alkalmatlan arra, hogy

oda egy századokra szóló monumentális épületet emeljenek, másfelől meg a pénz sokkal kevesebb volt, hogy sem munkához lehetett volna kezdeni. A pénzhiányon úgy vélte segíthetni, hogy utra indul és a haza tehetősebb fiait személyesen kéri fel adakozásra. Az egyházi főtanács azonban 1830. március 10-iki leiratában arra figyelmezteti, hogy miután Erdélyben a kormányshék 1836-ban minden ilyen kéregetést betiltott, csak Magyarországra ajánlhatja.

Molnár tanár e szerint az iskola vásárolta szekéren és lovakkal elindult Magyarországra kéregetni. De, úgy látszik, kevés sikerrel, mert 1839. április 10-én már beszámol a gyűjtés eredményéről, mely 656 forintnyi szerény összeget tett. Az előljároság ez összeget az igazgató-tanári szálláson tett javítások költségeinek megtérítésére fordította, s a szekeret és lovakat is Molnárnak ajándékozta.

Noha a pénzalap a kéregetés folytán semmivel sem gyarapodott, az előljároság mégis elrendelte, hogy a mérnök készítsen új, valószínűleg szerényebb, tervet, a pénztárnoknak pedig meghagyta, hogy az építkezési alapból kikölcsönzött pénzeket szedje fel. Ugy látszik, el volt szánva az építkezést megkezdeni. E határozat nagyon káros volt az intézetre, mert a pénztárnok, az előljároság meghagyásának engedve, a tőkét felszedte, s minthogy takarékpénztárak vagy bankok nem voltak, a behajtott pénzek, aránylag nagy összegek, huzamos időn át gyümölcsözés nélkül heverték az iskola pénztárában.

1842. május havában gr. Kún Kocsárd, Barcsai László és Kakuesi Elek gondnokok a 2-ik tanárság felállítását javasolják, fizetéséhez az egyházfőtanácstól segélyt kérnek; az iskolai épület elhelyezésére pedig más, alkalmasabb telek kiszemelését ajánlják, s e végre

kérik, hogy küldjön ki egy bizottságot. Az egyházi főtanács e fölterjesztésre a második tanári állomás fellállításának, és erre a segély nyújtásnak ügyét a népes gyűlésre halasztva, utasítja a szászvárosi iskola előljáróságát, hogy az új épület elhelyezésére keressen alkalmas telket, bizottság kiküldését pedig akkorra halasztotta, mikor az épület tervét, költségvetését és a pénzalap állásáról a kimutatást küldik. Erre az iskolai előljáróság 1843. szept. 28-án gr. Kún Kocsárd elnöklete alatt azt válaszolja, hogy a városon csak egy eladó telek van, mely az iskola elhelyezésére alkalmas volna, az pedig méreg drága. Ugyanazért azt ajánlja, hogy az új épületet építsék a régi telekre. Az épület tervét, költségvetését, valamint a pénzalapról készített kimutatást is rövid idő múlva küldik, ugyanazért kéri az egyházi főtanácsot, hogy a hely meg szemlélésére küldjön ki bizottságot. 1844. febr. 11-én az egyházi főtanács Kabos Dániel elnöklete alatt bizottságot küld ki, hogy az az előljárósággal egyetértve, szemeljen alkalmas helyet ki az építendő új épület számára.

Az iskolai előljáróság némely tagja az ugynevezett Dá André-féle telket ajánlotta cserére, esetleg megvételre. Az akkori birtokos Pribel százados is hajlandó lett volna elcserélni kellő kárpótlás mellett. A kiküldött bizottság is e telket sokkal alkalmasabbnak ítélte az iskola elhelyezésére, mint a régi telket. E sorok írója saját szemléletéből jól ismeri a kérdéses telket; a vasuti indulóház felé menve, a közép utcza északi végén fekszik jobbra, körülbelül 3 kat. holdra terjedő szép, nagy telek, száraz egészséges talajjal, a város központjától 500 lépés távolságra. A rajta levő 2 rész épület bizonyára nem volt alkalmas az iskola elhelyezésére, de kevés átalakítással az egyik épület nagyon jó lett volna igazgatói lakásnak, a másik részt pedig szintén

nem nagyon költséges átalakítással jól lehetett volna értékesíteni lakószobáknak. Az épületek mellett fekvő üres telekrészre pedig a kívánalmaknak teljesen megfelelő diszes épületet lehetett volna emelni, e mellett még udvarnak és a mellékhelyiségek elhelyezésére is maradott volna tágas tér.

Az előljáróság többsége mégis ragaszkodott a régi telekhez. Ūrügyül azt hozták fel, hogy félre esik, hogy a templom és az igazgató szállás távol van tőle stb. A valódi ok pedig, nézetem szerint, a tulságos conservatismus, a régihez való tulságos ragaszkodás volt, s talán még az is, hogy a magyarság jól tudta, hogy az új diszes épület azon a helyen, a luth. templom és iskola közvetlen szomszédságában, a szász atyafiak szemét nagyon is szurni fogja. Az előljáróság kebelében keletkezett nézeteltéréshez járult még az egyház is, mely a régi jogára hivatkozva, követelte, hogy az iskola az ősi telket el ne idegenítse.

Az egyházi főtanács látva a nagy és olykor heves nyilatkozatokban kitörő nézeteltérést és figyelembe véve a kiküldött bizottságnak is azt a nézetét, hogy a Dándré-féle telek csakugyan alkalmasabb az iskola célszerű elhelyezésére, 1845. okt. 1-ről kelt leiratában az építés megkezdését elhalasztotta, a mig a mostaninál alkalmasabb telket lehet találni. Az előljáróság újabb feliratára az egyházi főtanács 1846. márc. 1-én kelt leiratában az előljáróságot arra utasítja, hogy a tantermeket és az osztályokat igazittassa ki, a tanulókat pedig a városon helyezze el. Erre az előljáróság 1846. márc. 23-án újból felír, hogy iskolatelkét a Solymosi-féle telekkel, mely eladó, ki lehet szélesíteni, kéri tehát az egyházi főtanácsot, adjon engedélyt az építésre. Az egyházi főtanács válasza azonban e felíratra is tagadó volt.

Végre 1847-ben az előljáróság minden tagja belátta,

hogy a régi épületek kijavitása nagyon sok költségbe fog kerülni, és akkor sem ér semmit, mert a régi elkorhadt épületen a leggondosabb javítás sem maradandó, az új építésbe mindnyájan beleegyeztek, és az alkalmasabb telek keresésével felhagytak. Ekkor aztán ápr. 17-én az egyházi főtanács is beleegyezett, hogy az új épület a régi telekre építtessék.

Az előjáróság, miután az engedélyt megnyerte, félre teszi a mérnökkel 50 frtért készített tervet és Leonhardt szász pappal, ki szenvedélyes építész hírében állott, s ki némileg értett is a dologhoz, de az általa tervelt épületekből következő nem nagyon sokat, új tervet és új költségelőirányzatot készített, s azt felterjesztette az egyházi főtanácshoz. Az egyházi főtanács a felküldött tervet és költségvetést Herczeg országos mérnöknek adta ki felülvizsgálat végett. Ő a tervet átvizsgálva, azon több lényeges változtatást téve, s új költségelőirányzattal is ellátva, az egyházi főtanácsnak visszaadta, mely a módosított tervet és költségvetést 1847. jul. 17-én tartott ülésében el is fogadta. Dr. Lészay Dániel az előjáróság megbízásából már kora tavasz óta vásárolta és gyűjtötte az építkezéshez szükséges anyagokat. Így tehát mihelyt az engedély megjött, az építkezést azonnal megkezdették.

De midőn az első kapavágást megtették, új és eddig nem is sejtett akadályra bukkantak. A lutheránus szászok azt az ürügyet hozva fel, hogy nemzetiségüket érzik az új építkezés által fenyegetve, a kormányshoz panaszt terjesztettek fel, Kirchner Frigyes székbíró pedig, ki a helybeli lutheránus egyházközségnek is gondnoka volt, az alapkő letételét megtiltotta. Gróf Teleki József kormányzéki elnök a szász comest kérte fel, hogy a szászokat esendesítse le. A comes a felkérésnek engedett is, mert gróf Kún Kocsárd főgondnok

jul. 27-én azt jelenti, hogy a lutheránus consistorium a kormányshékhöz felterjesztett panaszától eláll ugyan, de újabb követelésekkel lépétt fel. Azt kívánja nevezetesen, hogy a templomkerítés kőfalát, a meddig az iskola telkét érinti, az iskola a maga költségén tartsa jókarban, ha az iskola épületét a templom felé, a mostani terven túl, tovább folytatni akarná, a templom udvarára nyíló ablakot ne csináltathasson, és abban a részben lakószobákat ne tarthasson, az ifjuság a templomozás idején kívül a templom kerítéséből legyen kitiltva, a templom fedelén és ablakain történő károkat az iskolai ifjuság költségén javíttassa ki, végre, hogy ily kihágások esetén, az ifjuság adassék a szász consistorium hatósága alá.

Az iskolai előjáróság e követelések közül azt, a mit méltányosnak tartott, elfogadta, és megígérte, hogy az ifjuságot a templom kerítéséből kitiltja, hogy a gyermekek kődobálása által történő károkat megfizeti, de azt, hogy az ifjuságot a panaszló egyház consistoriumának hatósága alá bocsássa, hogy a tovább folytatandó épületen a templom kerítése felé ablakot ne nyithasson, és végre, hogy a templom kerítését ő tartsa fenn, határozottan visszautasította.

A szász consistorium és a székbíró tehát megmaradt a tilalom mellett, annyival is inkább, mert a betiltás azon címen történt, hogy az iskola udvarát az a szolgálmi jog terheli, hogy ott a városiaknak gyalog átjáró servitusuk van, a mit az új épület lehetetlenné tesz, a gondnokok pedig e tilalmat a kellő határidőn belül törvényes uton meggyengíteni elfeledték.

Ennek a szolgálmi jognak azonban semmi positiv alapja sem volt, mert mikor a tanács, az utcarendezés alkalmával, a vár melletti síkátort átengedte volt, cserébe

azon helylyel, a mit az iskola a városnak az utca szélesítésére engedett, semmi szolgálmi jogot sem kötött volt ki. De nem is lehetett feltenni, hogy az iskolai előjáróság ilyesmit megengedett volna. Az egész dologban csak annyi igazság volt, hogy az iskola ajtója és hátsó kapuja napestig rendesen nyitva volt, s a városi népség, minthogy rövidebb idő alatt ért a vármalomhoz és környékéhez, rendesen arra vette utját, hogy hamarabb célhoz jusson. A szász atyafiak tehát rosszhiszeműleg, az iskola előjárósága éles látásának hiányára speculálva, vetették fel a szolgálmi kérdést, és ezen a címen tiltatták be az építést. Dr. Lészay Dániel azonban jól emlékezett a dologra, a városi levéltárból kikereسته és lemásolta az egyezkedést, melyben a szolgálmi jog fenntartásáról egy árva szó sem volt. Az idő sem volt még oly hosszú, hogy a gyakorlat jogot teremthetett volna. Az előjáróság előbb Brúz Ferenc királybíró-t kérte meg, hogy a székbíró-tól, mint érdekelt féltől, vegye el az ügyet. Ő azonban ezt megtenni nem merte. Azután a városi tanácshoz folyamodott; de a városi tanács is kitérő választ adott, azt hozván fel, hogy az ügy a kormányzék előtt áll, és ő nem érzi magát jogosítotttnak, a dologba bele elegyedni.

A dolgok ilyen állásában az iskolai előjáróság dr. Lészay Dánielt és Molnár József igazgató-tanárt Kolozsvárra küldötte, hogy az egyházi főtanácsnak a dolgok állását okmányokkal és élőszóval is fejtsék fel, és kérjék támogatását. Az egyházi főtanács elnöke, nem várva a gyűlés rendes idejét, azonnal gyűlést hirdetett, és a gyűlés meggyőződven az előjáróság igazságáról, sürgősen felirt a kormányzékhez, kérvén, hogy Kirchmert hivatalos hatalmával való visszaélése miatt vonja fegyelmi kereset alá. Az előjáróság küldöttjei a kormányzék mérvadó férfait is megkeresték, és a szászvárosi iskola

igaz jogát előttük is felfejtették. A kormányzék tagjai a dolgot megismervén, midőn az ügy eldöntésre került, többen azt követelték, hogy Kirchnert azonnal fűgeszszék fel hivatalától. A szász Comes erélyes felszólalása miatt csak annyit tudtak kivinni, hogy Kirchnernek, mielőtt felfüggesztenék, adjanak módot maga igazolására. A kormányzék tehát azt határozta, hogy a tanács eljárását hibáztassa, hogy a szolgalmi ügyet, mely hatáskörébe tartozott, elsőfokulag nem intézte el. Kirchnert pedig maga igazolására hívta fel. Kirchner és a szászok értesülvén a kormányzéknek reájuk kedvezőtlen határozatáról, a vitorlákozt behuzták, s midőn az iskola 1847. augusztus 14-én az alapkövet letette, az ünnepélyes cselekvényt senki sem zavarta.

Miután az akadályok el lettek háritva, az építés megkezdődött és serényen folyt, úgy hogy 1848. augusztus havában fedél alá is került; de a pénz is elfogyott teljesen, úgy hogy a fedélhez a zsindelet már kölcsönpénzen kellett vásárolni.

Dr. Lészay Dániel és gr. Kun Gergely, gr. Kún Kocsárd testvére, a közoktatásügyi miniszterhez br. Eötvös Józsefhez folyamodtak, hogy a tanügyi alapból az épület befejezésére adjon kölcsönt. Eötvös meg is ígérte, és nincs kétség benne, hogy meg is adta volna, de a világesemények rohamosan törtek előre, melyek egyéb nagyobb dolgok mellett a szászvárosi collegium új épületének befejezését is megakadályozták.

Báró Kemény Ferenc, az egyházfőtanács elnöke, figyelmeztette ugyan az előljáráásokat, s azok között a szászvárosit is, hogy az ifjúságot tartsák távol a politikai mozgalmaktól; de ha akarták volna is, ki lett volna képes a hazafi lelkesülés árjának ellent állni. Jónak látta minden intézet, s azok között a szászvárosi

is, az iskolai évet minél előbb befejezni. Szászvároson május végén, a záró-vizsgák megtartása után, bocsátották el az ifjuságot. A ki csak fegyvert foghatott, honvéd lett. Ezzel záródik be iskolánk történelmének e korszaka.

III. IDŐSZAK.

1849—1895. évig.

A vihar kitombolta magát, s a világosi katastropha után halotti csend borult a szerencsétlen országra. A bosszu műve azonban nem szünetelt. Ennek átkos hatását a szegény szászvárosi iskola is keservesen érezte. Az oláhországi bujdosásból hazatért szász tisztviselők szabad folyást engedtek a bosszu dühének, és minden tőlük kitelhetőt megtettek, hogy a gyűlölt iskolát megsemmisítsék. Az intézet épületében lovas katonákat helyeztek el. Ezek a jobb szobákba magok költöztek be, lovaikat pedig nyáron az új épület földszinti termeiben, télen a régi osztályokban helyezték el. 1850-ben maga a szászvárosi tanács tesz a szász ispánhoz fölterjesztést, hogy miután a reformátusok nem képesek iskolájukat felépíteni, és itt többet iskolát nem is szándékoznak tartani, jó lenne azt katonai laktanyává tenni. Vajjon a tanácsurak honnan tudták, hogy a reformátusok nem akarnak Szászvároson többet iskolát tartani? Vajjon az igazsággal ellenkező felterjesztésében a nemes tanács nem szándékosan irt-e valótlanul? És ha nem tudtak és nem szándékoztak volna is, a más tulajdonával minő jogon akartak rendelkezni? És ők, kik a templomot és a templom kertjét másfél évvel azelőtt a tanuló ifjuságtól annyira féltették, hogy nem riadtak vissza a gondolattól, hogy templomuk

és iskolájuk közvetlen közelében durva katonáknak legyen állandó laktanyája ?

Az isteni gondviselés azonban örködött az elhagyott intézet felett.

A szász ispán sokkal nagyobb tisztelettel viseltetett a tulajdonjog iránt, mint a nemes tanács, mert a szász urak rossz indulatu felterjesztésére azt írta vissza, kérdezzék meg az iskola előljáróságát, hogy szándékozik-e az iskola félben álló épületét teljesen felépíteni ? és ha nem szándékoznék, vagy nem tudná felépíteni, nem volna-e hajlandó eladni ?

Az előljáróság e kérdésekre azt felelte, hogy az iskolára most még nagyobb szükség van, mint valaha ; ugyanazért azt felépítteti, mihelyt pénzt gyűjthet az építkezés befejezésére. A mi az eladást illeti, kijelenti, hogy az előljáróság az iskolának nem tulajdonosa, ugyanazért annak telke és épülete felett nem is jogosult rendelkezni, az eladásról tehát nem is gondolkozik ; hanem az egész ügyet feljelenti az egyházi főtanácsnak. Az egyházfőtanács az előljáróság föltérjesztésére a császári kormányzónál panaszt emelt a szász atyafiak ármánykodása ellen, mire az ügy elnémult.

1852-ben Bágya Zsigmond hagyatékából befolyt az intézet pénztárába 1000 p. forint. Ebből a földszinten néhány szobát beboltoztak és teljesen elkészítettek, úgy hogy be is lehetett bele költözni. A hunyadmegyei pénzből is befolyt vagy 1500 p. forint, melyet 48-ban nem lehetett volt felhajtani, ezzel 1854-ben az egész földszinti részt elkészítették.

Minthogy Szászváros a politikai új beosztás következtében egy egész kerületnek (Kreis) lett központja, a hivatalok és a hivatalnokok a városban nagyon megszorodtak. Ennek az lett a következménye, hogy a szállások nagyon megdrágultak, s a hivatalok és hivatalnokok

elhelyezésére drága áron sem lehetett megfelelő irodákat és szállásokat kapni. Ily viszonyok között a földbecslő hivatal seholsem tudott alkalmas irodahelyiséget találni. Ennek folytán Forrai Ferenc földbecslő felügyelő, Nagy Sándor becselő biztos javaslatára, azt az ajánlatot tette az iskolai előljáráságnak, hogy ő a hivatal számára az iskola épületének egész emeleti részét kibérel, ha elkészül. Ekkor dr. Lészay Dániel azt az ajánlatot tette, hogy ő 6% kamatra szerez annyi kölcsönpénzt, a mennyi az emeleti részek kiépítésére szükséges. Az előljáráság ez ajánlatot köszönettel elfogadta és a földbecslő hivatalnak a felső emeletet és a középsőből 2 szobát bére adott 600 p. frt évi bérfizetés mellett. Dr. Lészay Dániel algondnok ígéretét beváltotta, az emeleti szobákat saját pénzéből a kellő időre elkészíttette. A földbecslő hivatal fizetett 1855. július 1-től fogva 1860. Szt.-György napjáig évenként 600 p. frtot, Vogler Alajos kereskedő egy földszinti boltért 1855. január 1-től 1859. végéig 200 p. frtot, Lederhülger borbély egy kis földszinti szobáért, a mit borbélyműhelynek használt, 1860. febr.-ig fizetett évenként 70 frtot. Mindezen házbérvédelmekből dr. Lészay Dániel algondnok visszakapta az épület befejezésére kölcsönadott tőkét kamataival együtt. Dr. Lészay Dániel algondnok tehát a magáéból ezuttal nem áldozott semmit, mindazonáltal hálás elismerést érdemel, hogy nehéz küzdelmekkel szerzett tudományának és józan takarékoságának gyümölcsét teljes készséggel bocsátotta az iskola rendelkezésére, mihelyt a kölcsön felvételére a kedvező alkalom megérkezett. Ha akadna olyan ember, a ki e dologban csak egyszerű pénzügyi miveletet látna, gondolja meg, hogy azon időben Szászvároson a pénzt nagyon is lehetett értékesíteni, s a ki pénzével csak nyereséget hajtó üzletet ohajtott volna végrehajtani, sokkal nagyobb hasznot is

huzhatott volna tőkéből. Dr. Lészay Dániel tehát e tényével is maradandó érdemet szerzett az intézet körül, és neve tiszteletreméltó helyet foglal el a szászvárosi iskola alapítói között.

Az iskola épülete került:

1. 1848. szept. végéig, a mikor fedél alá került 15.381 frt 22 kr.
2. 1852-ben Bágya Zsigmond hagyománya 2.500 frt — kr.
3. 1854-ben az iskola pénztárából . . . 3.000 frt — kr.
4. 1855-ben kölesönpénzből . . . 10.436 frt 21¹/₂ kr.

Összesen 31317 frt 43¹/₂ kr.

A két emeletes, tekintélyes és szilárdan épített épület futólagos megtekintés után is meggyőzhet bárkit is, hogy dr. Lészay Dániel, ki az építkezést felügyelte, mondhatni vezette, az építési anyagokat összevásárolta, a mesteremberekkel alkut kötött s azokat fizette, a pénzzel ugyancsak lelkiismeretes takarékossgal bánt.

A hatvanas évek elején a „Széchenyi“-hez címzett vendéglő felőli bútúfal kifelé hajlott volt, mivel az első emeleti sarokszoba boltozata a felül kellőleg meg nem kötött falat kinyomta. 1864-ben a neveztem szoba boltozatát leszedték, mennyezetre csinálták, a hosszú falat a bútúfallal vaskötéssel összekötötték, azóta aztán semmi baj sem mutatkozott.

Az építkezés szerencsés befejeztével azonban a szászvárosi ev. ref. gymnasium válságos állapota nem szűnt meg: más bajok is merültek fel, melyek az intézetet az örvény szélére sodorták.

Ezen bajok közül egyik a legveszedelmesebb természetű, a pénztár rendetlen kezelése volt.

Az egyházi főtanács még 1823-ban rendeletet adott

volt ki, hogy a pénztárt két kulccsal ellátott ládában kell kezelni, hogy az egyik kulcs álljon az igazgatónál, hogy a pénztáros adjon jelzálogilag biztosított óvadékot, és hogy a pénztáros az év három első hónapja letelte alatt a múlt évi számadást elkészítvén az előjáróságnak adja be, mit ez megvizsgálván, a főhatósághoz terjesszen fel.

A szászvárosi előjáróság, fájdalom, a főhatóság ez utasítását nem teljesítette, minek igen szomorú következményei lettek. Szabó János pénztáros ugyanis, a rendes ellenőrzés hiányában, az iskola tőkéit bevonta, vagy a begyült tőkepénzeket nem kölesönözte ki, nagy pénztári készleteket tartott, és azzal saját hasznára üzérkedett. Így például 1847-ről 1848-ra átvisz a kézi pénztárnál 3115 v. nfrt, a Kúnpénztárnál pedig 3028 v. nfrt pénztári készletet, és mégis már 1848. májusában mind az igazgatót, mind pedig a tanítókat, a kik fizetésüket felvenni óhajtották, azzal utasítja el, hogy nincs pénz a pénztárban. A kamatok felhajtásában is nagy hanyagságot mutat, minek következtében 1847-ik év végén a hátralék kamat a közpénztárnál 6100, a Kún-pénztárnál pedig 2275 v. német frt. Ezenkívül ugyanez a Szabó János 1849-iki számadásába a kiadások közé egy 2000 pfrt = 5000 v. nfrtről szóló nyugtát vezetett be, melyet állítólag az elégetés végett beadott Kossuth bankókért kapott volna.

Midőn az előjáróság számadásra kényszerítette, ezt is, egyebeket is kifogásolt, és az egyházi főtanáchoz jelentést tett. Az egyházi főtanács az előjáróság kifogásait alaposoknak találván, a pénztárost az 5000 v. nfrt megtérítésére utasította. Szabó János azonban kereken kijelentette, hogy nem fizet. A dolog perre került tehát. A pert Nagy Ignác ügyvéd, később algondnok, vitte ingyen, és mind a szászvárosi, mind pedig a sze-

beni felebbviteli törvényszéknél megnyerte, miután mindkét forum elismerte, hogy az osztr. polgári törvénykönyv behozatala előtt az egyházi főtanácsnak számoltató hatósága volt, s a maga tisztázta összegeket közgazgatási uton felhajtathatta.

Szabó János azonban a per folyama alatt mindenét eladta, a begyűlt készpénzből Thiri nevű vejének nevére Brassóban egy malmot vett, s a vételárt a leányai nevére mint terhet betábláztatta. Ilyenformán Szabó Jánosnak nem maradt semmije, a miből az iskola követelését avagy csak részben is kielégithette volna. Szerencsére a felesége, Nagy Anna, makacsul ragaszkodott azon vagyonhoz, a mit ő vitt volt a házhoz, és Szabó János e miatt nem adhatta el. Nagy Ignác tehát, mihelyt az ítélet jogerős lett, minden megmaradt vagyont lefoglaltatott az iskola részére. Szabó erre perujitással élt, és a kerületi törvényszéknél nyert is, de Szebenben a felebbviteli törvényszéknél és Bécsben a legfőbb törvényszéknél vesztett, és végre 1859-ben a végrehajtás keresztülviterett 2000 pfrrt tőke és annak 4% kamatja erejéig.

1852. elején Lészay Antal választatott pénztárossá; de az egyházfőtanács utasításai az ő pénztárossága alatt sem érvényesültek. Ő is a régi patriarchalis módon folytatta hivatalát. Becsületes, tisztességes ember volt, az iskolát nem igyekezett megkárosítani; de, úgy látszik, kényelmes ember volt, inkább szerette a békét, mint az iskolát, az adósokat nem zaklatta, minek következtében az iskola bevétele évről-évre apadt, a hátrálékok pedig növekedtek. Igen gyakran megtörtént, hogy tanár és tanítók a rendes időben fizetést nem kaptak.

A másik még nagyobb baj az volt, hogy Molnár igazgató-tanár elkényelmesedett, némelyek szerint borivásnak is adta magát, s e miatt a tanítás és a fegyelem is meglanyhult, másfelől meg a magasabb követelmé-

nyek színvonala alatt maradt köztanítók sem fejtettek ki kellő buzgalmat. Az iskola napról-napra hanyatlott, a közönség elvesztette iránta bizalmát, gyermekeit más iskolákba vitte neveltetni, úgy hogy az osztályok nem csak megnéptelenedtek, hanem némelyik teljesen üresen is maradt, úgy hogy egyetlen tanuló sem jelentkezett belé. De lássuk a részleteket.

A szászfürdői ev. ref. iskolánál, mint fönnebb láttuk volt, 1848. májusa végén az ifjuság elbocsáttatott, miután a záróvizsgákat megtartották. 1849-ben a harci események, s azok lezajlása után a magyarság üldözése miatt a tanítás szünetelt.

A kormány rendelete értelmében Szászfürdőn az ev. ref. iskolában csak 1850. október 15-én kezdődött meg a tanítás, a kormány által kiadott tanterv szerint. A kezdet szerény volt ugyan, de hát a 48—49-ben lezajlott vész után a többi intézetek is csekély népeséggel és nagyon vegyes képzettségű ifjakkal kezdték meg a munkát, és folytatták lassanként gyarapodva számban és minőségben. Fájdalom, Szászfürdőn a szerény kezdetet a növekedő bizalom nem gyarapította, ellenkezőleg a növekedő bizalmatlanság a szerény kezdetet is mindinkább összezsugorította. 1852-ben a népesség még meghaladja a 80-at, 1853-ban már csak 77, 1856-ban 37, az 1855—56-ik iskolai évben az I. és II., az 1856—57-ik iskolai évben pedig a II. és III. g. osztályok üresen maradtak. Maga Molnár professor panasolja az egyházi főtanácsnak, hogy oly magyar ember is, kinek fia a szászfürdői iskolában szép beneficiumot kaphatna, Szebenbe viszi a fiát tanulni. Az előljáróság, jobban mondva az igazgató, az elveszett bizalmat az által igyekezett visszaszerezni, hogy az intézetet elkezesztele reál-gymnasiumnak, és azoknak, a kik nem akartak latinul tanulni, rajzot kezdett taníttatni. Ez erőlkö-

dés azonban nem segített semmit, sőt inkább még nevetéses volt, mert az iskolának képzett rajztanára sem volt, annyival kevésbé oly tanárai, kik a számtant, mértant és a modern nyelveket taníthatták volna.

Az egyházi főtanács, látva a hanyatlást, hivatalos uton kért felvilágosítást, B. Kemény Ferenc, statuselnök pedig a helyben lakó gondnokokhoz irt magánlevelben tudakozta, hogy mi a hanyatlás oka? De a mint Szabó György írja, azt mondotta, hogy a magánlevelekből sem lett okosabb, mint a hivatalos felterjesztésből. A betegség világos volt, de a főhatóság helyes diagnoszt megállapítani nem tudott.

1857-ben a hunyadmegyei ev. ref. egyházmegyének Déván tartott tavaszi gyűlésén végre Barcsai László főgondnok felszólalt és elpanaszolta, hogy a szászvárosi ev. ref. kollégium süllyed. E felszólalás következtében az egyházmegyei gyűlés képviselőinek meghagyja, hogy a legközelebb összetulendő zsinaton a szászvárosi iskola süllyedését említsék fel és tegyenek meg minden kitelhetőt az intézet megmentésére.

A Vajda-Szentiványon tartott zsinaton Dáné István egyházmegyei jegyző terjesztette elő a vajdahunyardarándi egyházmegye panaszát a szászvárosi ev. ref. iskola süllyedése felett, fölemlítve, hogy a tanítás meglanyhult, a fegyelem meglazult, s a nagy közönség bizalma az intézet iránt elenyészett. Ez előterjesztés következtében a zsinat átirt az egyházi főtanácshoz, és megkérte, hogy avatkozzék bele a szászvárosi iskola ügyeibe, és mentse meg a végleges bukástól.

Az egyházi főtanács a felterjesztésekből maga is látta a süllyedést és, mint fennebb íram, hivatalosan és magánuton is igyekezett a bajokat kikutatni. Miután azonban a zsinat is felemelte hangját, erélyesebb lépésre határozta el magát. 1857. szeptemberében egy bizott-

ságot nevezett ki, hogy az a helyszínére kiszállva, és magát az iskolai előjárósággal személyes érintkezésbe téve, fűrkéssze ki a baj valódi okait s azok eltávolítására és orvoslására tegyen az egyházfőtanácsnak javaslatot.

E bizottság tagjai voltak b. Kemény István elnöklete alatt Elekes Károly fehérvári pap és esperes, Szabó György enyedi tanár, Jakab Benjámín vajdahunyad-zarándi esperes és Dáné István e. megyei jegyző. E bizottság 1858. január 2-án szállott ki Szászvárosra. A bizottság elnöke, báró Kemény István, a bizottság üléseire meghívta gróf Kún Kocsárd, Barcsai László és Kakucsi Elek gondnokokat is. De egyik sem jelent meg, magánuton sem adtak a bizottságnak semmi információt. Nézetem szerint azért, hogy az igazgatótanárt és az előjáróság helyben lakó tagjait meg ne sértsék. Ennek következtében b. Kemény István elnök azt ajánlotta, hogy mielőtt ülést tartanának, az elnök értekezék dr. Lészay Dániel gondnokkal, Szabó György tanár pedig Pap István szászvárosi pappal, és négy szem között bizalmas megbeszélés útján igyekezzenek meg tudni, mi a bajnak valódi oka. A neveztem szászvárosi urak a baj okát abban látták, hogy a német világ következtében a szülők német iskolákba viszik gyermekeiket, hogy a német nyelvet tökéletesen elsajátítva, közhivatalok viselésére alkalmasok legyenek. Ezen fő ok mellett felhozták azt is, hogy a falusi iskolák elnéptelenedtek, s így nem nyújthatnak a gymnasiumnak táplálékot, hogy a nemesi jószágok zsidó haszonbérilők kezébe kerültek, s nincsenek gazdatisztek, kik régebben gyermekeiket az intézetbe küldötték, egyébiránt a gymnasiumnál nincs semmi különös baj. A bizottság tagjai ellenben a városi és vidéki szülőknél tudakozódva, azt hallották, hogy a szászvárosi iskolában a gyermekekre

nincs kellő felügyelet, hogy a fegyelem lanyha, hogy a tanítók hanyagok, hogy a gyermekeket a vizsgára egyikét gyakorlatra szajkó módra betanítják, a szülők és a közönség megtévesztésére, de komoly tanításról szó sem lehet, ennek következtében a szülők bizalmukat veszítve, nagy költséggel is inkább távol esőbb intézetbe viszik gyermekeiket, csakhogy valamit tanuljanak.

Melyik félnek volt már most igazaza?

Felelet, részben mind a kettőnek. Nemcsak Szászvároson és Hunyadmegyében, hanem más vidékeken is, például Háromszéken is, erős áramlat indult volt meg ezen időben, mely a szülőket arra ösztönözte, hogy gyermekeiket német iskolákba vigyék. Ez áramlat Hunyadmegyében, hol csak a nemesség taníttatta fiait, kik magasabbra néztek, kik egy pap vagy tanító szerény állásával nem tudtak megelégedni, még nagyobb lehetett, mint más megyékben, hol a jobb módú alsó osztály is taníttatni igyekezett gyermekét, hogy legalább egy pap vagy tanító legyen belőle. Az is igaz, hogy a gazdatisztek száma nagyon leapadt, és a szabadságháború a családok és gyermekek számát megapasztotta. Mindez befolyást gyakorolhatott arra, hogy az intézet növendékeinek száma megapadjon, vagy legalább, hogy jelentékenyebb növekedésre szert ne tehesen. De másfelől az is igaz, hogy az igazgató és a tanítókar nem állott a helyzet magaslatán, hogy az iskolában elért eredmény mód nélkül silány volt, a mi a közönség bizalmát az intézettől teljesen elfordította. Ez állításunkat kétségbevonhatlanul bizonyítja azon tény, hogy az igazgató változásával, a tanítókar felújításával néhány év alatt az elébb néptelen osztályok megnépesültek.

A kiküldött bizottság több magánszemélyt kihallgatott, és a számadásokat és a pénztár kezelését is meg-

vizsgálva, 3-ik napon az előjárósággal közös ülést tartott, és beható eszmecsere után megállapodott az egyházi főtanácshoz felküldendő felterjesztésben, melyet Szabó György enyedi tanár, a bizottság jegyzője, fogalmazott.

E felterjesztés lényege ez volt:

1. A pénztárnok a gymnasiumot jelzáloggal nem biztosította, a pénztár nem áll két kulcs alatt, a levéltárnak nincs lajstroma és nem áll két kulcs alatt, a pénztárnok a kamatok felhajtásában hanyag, a tanítók fizetésüket nem kapják pontosan, minek következtében jó tanítókat nem is kaphatnak.

2. Az előjáróság ugyan a német világnak tulajdonítja az iskola elnéptelenedését és annak, hogy a falusi iskolák aláhanyatlottak, és a magyar családok megapadtak, de a bizottság a pénztár hanyag kezelése és a tanítók rendetlen díjazása mellett főleg abban találja a baj igazi okát, hogy csak egy elemi osztály van, s így a gymnasium tulságosan csekély képzettséggel bíró gyermekeket kap első osztályába, a mi az intensív tanítást állandóan gátolja, s a silány eredmény a közönségben bizalmatlanságot ébreszt az intézet iránt; hogy az igazgató-tanár az intézet igazgatására nem alkalmas, a mit azzal is igazolt, hogy a gyűlés színe előtt azzal kérkedett, hogy egész Európában sincs senki, a ki úgy tanítana, mint ő. Szó volt arról is, hogy iszákossága megirassék, de Szabó György szerint az ő tanácsára a bizottmány ezt elhallgatta.

3. A gymnasium pénzerejét számbavéve, a bizottság azt ajánlotta az egyházi főtanácsnak, hogy egyelőre állítson Szászvároson egy 4 osztályos jó elemi iskolát. Az ennek fenntartása után fennmaradó jövedelmet pedig tőkésíttesse mindaddig, a míg az intézet vagyona annyira

gyarapszik, hogy egy 4 osztályos algymnasium fenn-tartását megbirja.

A bizottság 1858. febr. havában küldötte fel jelen-tését, mire ugyanazon év juniusában az egyházi főta-nács leir az előljárósághoz, hogy addig is, mig az iskola beléletéről rendelkeznek, a pénztárostól vegyen bizto-sítékot, a pénztár álljon két kulcs alatt, és a pénztár kezelésénél alkalmazkodjanak az 1823-iki pénztári uta-sításhoz.

E leiratra Lészay Antal pénztáros kinyilatkoztatta, hogy ő inkább lemond hivataláról, mintsem az egyház-főtanács követeléseit teljesitse. Erre az előljáróság fel-irt, hogy ő olyan megbízható pénztárost, mint Lészay Antal, nem kap, ugyanazért a tőle követelt biztosíték helyett maga az előljáróság vállalt jótállást. Ezzel a dolog függőben maradt, mig az egyházi főtanács az iskola egyéb ügyei felett is határozhat.

Az iskola szellemi ügyei felett 1858. jul. 21-én egy népes egyházi főtanács gyűlés határozott, mely Molnár József igazgató-tanárt szállás nélkül félfizetés-sel nyugalomba tette. Hogy mennyi legyen ez összeg, annak meghatározását a szászvárosi előljáróságra bizta, mely azt 300 frt évi járadékban állapította meg. A Molnár helyét elfoglalandó igazgató megválasztására ugyanaz év szept. 9-ére hívtak népes egyházfőtanács-i ülést egybe. A fő- és középiskolákhoz is felhívást intéztek, hogy a megnevezett határidőn belől a szokásos kijelö-lést megtegyék.

A szept. 9-iki népes egyházfőtanács-i gyűlésen gróf Mikó Imre felszólalt és indítványozta, hogy ne válasz-szanak, hogy az iskola sorsát ne bizzák a kijelölés és választás kétes kockájára, hanem a jelen esetben, a rendes szokástól eltérőleg, nevezzenek ki egy oly tanárt, a ki már más iskoláknál bebizonyította, hogy az iskola

igazgatását nehéz körülmények között is megbirja, és a mostani új iskolai szervezetet és tanrendet sikeresen képes iskoláink viszonyaihoz alkalmazni. Ez indítvány általános helyeslésre talált, és a népes gyűlés Szabó György enyedi tanárt nevezte ki Szászvárosra gymnasiumi igazgatónak.

Szegény Szabó György, habár megtisztelve érezte is magát az egyházi főtanács kitüntető bizalma által, mégis nem szívesen vállalkozott az új missio betöltésére. Ismerte a viszonyokat és óhajtotta volna, hogy muljék el tőle a keserű pohár. Fel is irt az egyházi főtanácshoz, és kérte, mentsék fel az igazgatói tiszt terhe alól. Az egyházi főtanács szép leiratban méltatta eddigi érdemeit, de határozottan követelte, hogy új állását november 1-ig foglalja el, s a szászvárosi iskolának az előjárósággal egyetértve mind szellemi ügyeit, mind pedig pénztárát hozza rendbe.

E helyen illőnek találok kissé részletesebben emlékezni meg Szabó Györgyről, a ki 1858. végétől 1870. közepéig vezette a szászvárosi ev. ref. gymnasium ügyeit.

Született Háromszéken Papoleon, 1808-ban. Tanulmányait Székelyudvarhelyen, Zilahon és Enyeden végezte. Később Magyar-Óváron s a poroszországi egyetemeken és gazdasági akadémiákon is tanult és gróf Teleki Elek-nél gazdatiszt is volt. Ezen hivatalából hívták meg Zilahra tanárnak 1839-ben, és ő a meghívást el is fogadta. Innen ment 1844-ben Udvarhelyre. Magas, sovány, és rideg kinézésű ember volt; az ember szinte fázott, midőn először meglátta. De ha többet volt vele, lassanként kibékült, sőt meg is kedvelte. Rendkívül szívós és kitartó munkás volt; a mit egyszer magában feltett, azt nem hagyta abba, és minden áron keresztül vinni törekedett. Sokat tanult, sokat is tudott, és tudományát nem rejtette véka alá, hanem igyekezett abból minden-

kinek, minél többet juttatni. Előadási modora száraz és hév nélkül való volt, de világos. A kinek erős figyelő képessége volt, az sokat tanulhatott tőle. Egészsége nagyon gyenge volt, sokat betegeskedett; de ha ágyát elhagyhatta, szorgalmasabb tanítót országszerte sem lehetett találni. Ha betegsége enyhült, még ágyában is tanított. Az osztályok rendre kijártak szállására, a tanulók körülülték betegágyát, és ő kérdezett és tanított, dicsért és korholt, szeliden tanácsolt vagy sajnálkozott a tanulók egyéniségéhez alkalmazkodva. Udvarhelyen nagy népszerűségnek örvendett. 1855-ben, midőn Nagy-Enyedre költözött át, az ifjuság egész Keresztúrig elki-sérte és könyes szemmel bucsuzott el szeretett tanárától.

Enyeden már kevesebb elismerésre talált. Nem az az ember volt, a ki a rokonszenveket már első fellépésével megtudja nyerni. Ellenkezőleg, első látásra inkább idegenkedést és bizalmatlanságot ébresztett. Melegebb rokonszenvet csak hosszú idő múlva tudott kelteni és csak azoknál, kik a fagyos külső mögött a szépért és jóért lángoló szívet felösmerni tudták. A ki belsejébe mélyebb pillantást nem tudott vetni, a ki tetteinek belső rugóit nem sejtette: az állandóan idegenkedett tőle. Enyeden alig 3 évig működött. Ez igen rövid idő volt arra, hogy erőteljesebb rokonszenveket kelthetett volna.

Ilyen testi és lelki tulajdonságokkal birt azon ember, a kinek az egyházi főtanács a hanyatlásnak indult szászvárosi iskola ügyét kezeibe letette.

Szászvárosra érkezése éppen nem volt szép reményekkel kecsegtető. Szállása elhagyatott, ronda, nedves volt, az eső csurgott be, úgy hogy ágyában, a mint írja, megázott és minden portékája megnedvesedett. Kényelmes enyedi szállására emlékezve vissza, talán a valónál kissé alábbvalónak tűnhetett szegény fejének az új bajlék, annyi azonban bizonyos, hogy kényelmes,

barátságos és egészséges nem volt. Még Enyeden megbetegedett, de kötelességérzetének parancsát követve, betegen is utnak indult. Szászvárosra érkezve, fekvő beteg lett, és csak hosszas gyógyítás után tudott lábra állani. Midőn végre valahára beteg szobája kűszöbét átlépte, és reszkető lábain az iskolába bevánszorgott, talált ott, a mint írja, „53 oly gyermeket, kik közül 10 majdnem mindennap hiányzott, és oly tanítókat, a kik iránta, mint írja, rosszul voltak hangolva, s kik közül a legifjabb már novemberben megmondotta, mint később hibáját elismerve nyilvánította, P. Á. nős tanító biztatására, hogy ő, t. i. Szabó György, neki nem parancsol, mint a kit az egyház fizet és az hívta meg.“ A tanítók tehát iránta rosszul voltak informálva, a mit a szegény lábbadozó beteg testi gyengesége és elhagyottsága érzetében a valónál talán még sötétebb színben látott, de a mit az engedelmesség megtagadása, P. Á. izgatása s e sorok írójának személyes értesülése is igazol.

Vajjon miért lehettek a tanítók iránta rosszul informálva, és P. Á. fiatalabb pályatársát miért biztatta engedtlenségre?

Az iskola új épülete felépítésének gondját az előjáróság, mint az építkezésben jártas, buzgó, takarékos, megbízható és gondját mindenre kiterjeszteni képes férfiura, dr. Lészay Dániel algondnokra bizta volt, a „mitte sapientem“ elvének megfelelőleg, minden különleges utasítás nélkül. A ki valaha építettett, vagy legalább fogalommal bír az építettés nehézségeiről, anyagot vásárolni, behordatni, fuvarosokkal, napszámosokkal, kőművesekkel, munkavezetőkkel stb. vesződni, ezeket frtokban és krajcárokbán kifizetni, a kiadásokat feljegyezni stb. stb. az megítélheti, de csakis az ítélheti meg, mekkora terhet vállalt magára dr. Lészay Dániel ingyen, minden

anyagi gyarapodásra való kilátás nélkül, sőt orvosi praxisának kárára, egyedül csak az intézet iránti meleg érdeklődésből, mikor az előjáróság megbízását elvállalta. Mint fönnebb láttuk, a magára vállalt dolgot embersegesen el is igazította.

Mikor a vizsgáló-bizottság január elején leut járt volt Szászvároson, Szabó György tanár lelkiismeretesen mindennek utánjárni akarva, puhatolódzásai alkalmával arra is rájött, hogy dr. Lészay Dániel a kézhez vett pénzek felhasználásáról csak a kiadásokról és bevételekről készített jegyzékkel számolt be, és nem rendes nyugtákkal felszerelt számadással. Ennek folytán a bizottság valamelyik ülésén az ügyet szóba hozta, és indítványozta, hogy a bizottság követeljen dr. Lészay Dánieltől rendesen felszerelt számadást. A régi jó táblabíró e követelésben bizalmatlanságot és becsületességében és pontos, lelkiismeretes eljárásában való kételkedést látott, és az indítványozóra nagyon megneheztelt. Benne az előjáróság teljesen megbizott, a pénzt nem számadástétel terhe alatt bocsátotta rendelkezésére, és ő nem ezen feltétel mellett vállalta el, következésképp nem is csinált rendes számadást; de a kiadásokat és bevételeket pontosan és lelkiismeretesen feljegyezte, abban megbizhatik bárki is, mert ő magasabban áll, hogy sem a gyanunak még csak árnyéka is hozzá férhetne.

Erre Szabó Gy. azt válaszolta, hogy az egyházi főtanácsnak utasítása van, miként kell a közpénzeket kezelni, az előjáróságnak nem volt joga az iskola pénzeit számadás terhe nélkül senkire sem rábizni, hogy a törvény és saját reputációja is megkívánja, hogy a kezéhez vett pénzekről készítsen rendesen felszerelt számadást. Mindkettőnek igaza volt. A lényegben Lészaynak volt igaza, mert ő valósággal felette állott a gyanunak még csak árnyékán is, de alakilag Szabónak is

igaza volt, mert csakugyan e pénzekről rendes számadással kellett volna elszámolni. A mint látjuk, itt a régi becsületes, a formaságokkal nem törődő, inkább adni, mint hasznot huzni szerető patriarchális gondolkozásmód ütközött a modern, az emberek becsületében megbizni nem szerető, ugyanazért gondosan kiállított bizonyítékokkal felszerelt számadásokat követelő eljárással.

Dr. Lészay tett szolgálataiért elismerést, köszönetet várt, s e helyett bizalmatlanságot, sőt fölfogása szerint, bizonyos mértékű gyanusítást talált, a mi mélyen elkeverítette.

Ugy látszik, a bizottság is a Szabó György álláspontjához csatlakozott, mire dr. Lészay D. jegyzeteit visszavette, hogy okmányokkal fölszerelt számadást készítsen. Valószínűleg meg is kísérlette ily számadást összeállítani, de az építkezés befejezte után oly sok idő múlva, kifogástalan bizonyítékokkal ellátott számadást csinálni, a legjobb akarat mellett is, teljes lehetetlenség volt. Kifogásolható okmányokkal előállani pedig méltóságán alul álló dolognak tartotta. Ugyanazért a jegyzéket az előjárásának visszaadta azzal a kijelentéssel, hogy a világ szemébe nem akar port hinteni, s ha jegyzékével nincsenek megelégedve, indítsanak pert ellene. Az előjáróság a jegyzékekkel megelégedett, dr. Lészay Dánielnek bizalmat szavazott, a mit bizonyára meg is érdemelt, kitűnő szolgálataiért hálás köszönetet mondott, és ezzel az ügy befejezést nyert.

Szabó György azonban az elszámolás ezen módjával kibékülni sohasem tudott. Ez ügy áthidalhatatlan árkot mosott a szászvárosi iskola két legfontosabb személyisége között.

Továbbá Szabó György kutatásai alapján arra a meggyőződésre jutott, és előterjesztéseire a bizottság is azt az álláspontot foglalta el, hogy az iskola sülyedésé-

nek oka nem az, a mit az előljáróság tagjai állítanak; hanem egészen egyéb: a felügyelet hiánya, a megbomlott fegyelem, a tanítók hanyagsága és ezek folytán a közönség bizalmának kétségbeejtő megfogyatkozása. Ezen meggyőződés és annak az egyházi főtanácshoz való fölterjesztése árnyat vetett nem csak a tanító-tesztületre, hanem magára az előljáróságra is, különösen pedig azon tagokra, a kik helyben laktak, s a dolgok folyását, az egyházi főtanács egyik mult századbeli leirata kifejezése szerint, kinyílt szemekkel láthatták volna.

Szabó György az intézet érdekét tartotta szem előtt; a mit szólott és tett, azt lelkiismeretes kötelességteljesítésből cselekedte. És ezt akkor cselekedte, a mikor még nem is sejtette, hogy ő valaha szászvárosi igazgató lesz, kötelessége teljesítésénél tehát nem volt arra utalva, hogy a békés együttműködés hidját az előljáróság szászvárosi tagjai és maga között fel ne égesse. P. Á. nős tanító dr. Lészay házához bejáratos volt, köztük bizodalmas viszony volt, dr. bácsinak nevezte, egészen természetes, ha a gondnok neheztelésének és ellenszenvének tudomására jutott. Azon sem lehet csodálkozni, ha dr. Lészay D. tiszteletet parancsoló egyéniségéről P. Á.-ra, s róla a fiatalabb tanítókra is átszármazott az ellenszenv, minden rosszakaratu információ nélkül is. Az így keletkezett ellenszenv és a tudat, hogy ebben az előljárósággal közös alapon állanak, éppen nem volt alkalmas arra, hogy a tanítói kart tiszteletre és engedelmességre sarkalja. Szabó György tehát midőn Szászvárosra érkezett, nem a szabadítót várók tárt karát, hanem duzzogó ellenfelek várakozó magatartását találta. 12 éves szászvárosi működése alatt nem is pihent rózságyon. Ő is gyenge, öreg ember volt már, neki is voltak különösségei, talán gyengeségei is. Ezeket a kifejlődött ellenszenv nem elsimítani, jóakaratulag kisebbitni, vagy barátságos beavat-

kozás által megszüntetni igyekezett; hanem ellenkezőleg, mint a hogy a világban rendesen történni szokott, még kiszínezte, nagyította és bizonyos kárörömmel terjesztette. Midőn 1869-ben Szászvárosra mentem, az ellenszenv hatását én is éreztem, s a közjő iránti buzgalmamban talán én sem voltam elég méltányos és igazságos a néhai kétségbevonhatlan érdemei és nagybecsű szolgálatai iránt. Ha magamtartásával valamely ügyben fájdalmat okoztam neki, mire egyébiránt positive nem emlékezem, jelen soraim szolgáljanak kien-gesztelésül.

Szabó György igazgató-tanár az iskolában, a mit egyelőre megtehetett, megtéve, az egyházi főtanács meghagyása és leiratilag is sürgető rendelete értelmében első dolga volt a pénztárkezelés rendbehozatala. Ámde ez felette nehéz dolog volt. A pénztáros Lészay Antal volt, szintén táblabirói ember, kinek az egyházi főtanács által 1823-ban kiadott pénztárosi utasítások semmi esetre sem tetszettek. Hosszas tárgyalások után mégis megegyeztek, hogy a pénztárt tegyék két kulcs alá, hogy az egyik kulcs álljon az igazgatonál, hogy a pénztáros tegyen 2000 frt urbéri kötvényből biztosítékot, a pénztár azonban maradjon a pénztárosnál, az igazgató mint fiatalabb vállalkozott, hogy két hetenként elmegy a pénztárhoz; ekkor számba veszik a pénztáros naplója szerint az inöközben bevett pénzeket és a tett kiadásokat, s a felesleget beteszik a pénztárba. A levéltárból az értékesebb iratokat az adós levelekkel együtt a tűzmentes vasszekrénybe helyezik és ott őrzik.

Ugy látszott, hogy végre-valahára mégis csak rendbe jönnek. Midőn azonban az igazgató a pénztár és a levéltár egyik kulcsát magához vette s követelte, hogy a

pénzt és a biztosítékot is tegyék be az iskola ládájába, Lészai Antal 1859. március havában a kulcsokat és a pénztári naplót az igazgatóhoz küldötte azzal az üzenettel, hogy ő többet nem pénztároskodik. A kölcsönkötvényeket és az alapító leveleket az igazgató Váradi Elek köztanító közreműködésével vette át.

Ily előzmények után az igazgató oly nézetben volt, és ehhez gróf Kún Kocsárd főgondnok is csatlakozott, hogy feltétlenül más pénztárosról kell gondoskodni. Megkezdődött tehát a pénztáros keresés nehéz munkája. De szerencsétlenségre a Szabó János régebbi pénztáros ellen folytatott per lejárván, ép erre az időre esett a végrehajtás, a mit az igazgató hivatalból kifolyólag illő szigorral keresztül is vitetett. Az emberek megrémültek, s talán Lészay Antal is rémitette őket, annyi bizonyos, hogy azok, a kik azelőtt a pénztárosság elvállalására késznek nyilatkoztak, midőn tette került a dolog, szavukat visszavonták és a hivatalt nem fogadták el. Így tehát 1859. ápr. 1-től 1861. májusáig a pénztárt az igazgató kezelte.

Végre 1861. májusában gróf Kún Kocsárd kérésére dr. Lészay Dániel algondnok megengedte, hogy fia Lészay János a pénztárosságot elvállalja, és biztosíték gyanánt be is tétetett az iskola pénzesládájába 2000 frt urbéri kötvény.

Szabó György igazgató át vett volt Lészai Antal pénztárostól:

	Tőkét	Hátralékkamatot
1. A közpénztárnál . .	20.440 frtot.	5746 frtot.
2. A Kún-pénztárnál .	14.820 „	2916 „
3. A Váradi-pénztárnál	1.388 „	61 „
4. A Konez-pénztárnál	353 „	220 „
Összesen:	37.001 frtot.	8943 frtot.

Lészay János pénztárosnak átadatott:

	Tőke	Hátrálékkamat
1. A közpénztárnál . .	22.600 frt.	2400 frt.
2. A Kún-pénztárnál .	19.847 „	1184 „
3. A Várad-pénztárnál	1.800 „	10 „
4. A Konez-pénztárnál.	657 „	— „
Összesen:	44.904 frt.	3594 frt.

E kimutatás bizonyítja, hogy a pénztár hanyagul volt kezelve, hogy a kamatok felhajtásában a pénztáros nem kellő szigorral járt el, mert egy évi szigorú kezelés mellett a kamathátrálék 5000 frt aránylag igen tekintélyes összeggel csökkent.

Miután a pénztár Lészay János kezelése alá ment, az előljáráóság az egyházi főtanács több rendbeli sürgetésére két bizottságot küldött ki, egyiket a Lészay Antal, másikat a Szabó György számadásai megvizsgálására.

A Lészay Antal számadásait Szabó György gr. Kún Kocsárd főgondnok közreműködésével vizsgálta át és több rendbeli nehézményt irtak egybe és kiadták a volt pénztárosnak, hogy azokra feleljen. Lészay Antal azonban huzta halasztotta az időt, és felvilágosításait az igazgató ismételt felhívásaira sem tette meg.

Mindezek igen sok kellemetlenséget okoztak és a néhai igazgató hátramaradott kéziratában keservesen panaszkodik ezek miatt.

Végre 1862. szeptemberében Lészay Antal meghalt. Midőn az igazgató az özvegnél és a néhai vejénél sürgette a nehézmények elenyésztetését, a mi új kellemetlenségre adott okot, nem találták sem a vizsgáló bizottság dolgozatát, sem a Lészay Antal felvilágosításait. Sok sürgetés után végre Zudor Dénes, a volt pénztáros veje, megkereste az igazgatót, hogy a számadásokat nézze még egyszer át, a mi nehézményt a számadá-

sokhoz csatolt okmányokból el lehet enyészteni, enyésztesse el, s a mi az így tisztázott számadásokból a néhai pénztáros terhére esik, azt ki fogják fizetni. Az igazgató e kérésre a számadásokat tisztázta, s a számadó terhére esett 200 frt különbség az özvegy járadékából levonatot.

A számadások végeredménye mutatja, hogy Lészay Antal bár hanyag, de hűtlen pénztáros nem volt, és Szabó György sem tartotta ilyennek, az egész ügyet gyorsan és minden nehézség nélkül a legjobb egyetértéssel ellehetett volna intézni, ha az igazgató sürgetését nem rosszakaratu zaklatásnak, hanem szigorú hivatalos kötelessége teljesítésének tekintette volna. Fájdalom, a bizalom hiányzott, a miből mindkettőre sok keserűség háramlott.

Lészay János pénztárosságával a baj újra megújult, s tekintve azt, hogy a pénztáros az előjáróság egyik nagytekintélyű tagjának édes fia volt, az igazgató helyzete még kellemetlenebbé lett. Lészay János ugyanis, a mit az adósok bevittek, átvette és elkönyvelte annak rendje szerint, de az adósokat nem háborgatta; gondolom főleg azért, hogy kereskedő lévén, a közönséget nem akarta magára megharagítani, a mi üzletére káros lett volna. Így tehát a kamatok hiányosan folytak be újra, a tanítók fizetésüket nem kapták rendszeresen, a miért gr. Kún Kocsárd főgondnok az igazgatót vonta felelősségre. Az igazgató, mint írja, elismerte, hogy a panaszra ok van; de a hibás nem ő, hanem a pénztáros, a ki a kamatok felhajtásában nem jár el kellő erélylyel. Ilyen és ehhez hasonló kellemetlenségek után a dolog oda fejlődött, hogy Lészay János is lemondott a pénztárosi hivatalról.

Ekkor gr. Kún Kocsárd főgondnok vette az ügyet kezébe és egy Algyógyról az iskolai előjárósághoz

címzett levélben tudatja, hogy miután az eddig működött pénztáros leköszönt, hivatalos állásából kifolyólag utána nézett, kit kaphatna alkalmas és megbízható embert a pénztárosi hivatal ellátására. Utánjárása nem is volt sikertelen, mert Bocz Sámuel személyében teljesen megbízható férfit talált, ugyanazért ajánlja az előjárásnak, hogy nevezett Bocz Sámuel nevezze ki pénztárosnak, az adósok névsorát hátrálékkamatjaikkal minél előbb hitelesen adja át Bocz urnak, azontul pedig minden számadást bizotmányilag vizsgálta meg.

Gróf Kún Kocsárd főgondnok e levelére az előjárásági gyűlés 1864. júl. 17-én tartott ülésében ez a határozat olvasható :

„Adassék tudtára Lészay János urnak, hogy előjárásunk köszöni eddigi fáradozását, elfogadja tavalyi lemondását, a további pénztárnokoskodástól felmenti, s felszólítja, hogy az adósok névjegyzékét hátrálékkamatjaikkal együtt lehető leghamarabb idő alatt adja át ig. tanár urnak. Bocz Sámuel urat ezennel kinevezi előjárásunk gymnasiumi pénztárnokká, s mihelyt a pénztárnoki utasítást alá irandotta, zálogbiztosítékot kötött le, és a helybeli isk. előjárásot első, a főconsistoriumot végső és legfőbb számoltató közbiróságnak elfogadja, a pénztár kulcsa s a levéltár volt pénztárnok ur és ig. tr. aa által adassék át Bocz Sámuel urnak ; a hátrálékos adósok névjegyzéke pedig még e hét folyamában, hogy ellenök a keresetet megindíthassa.“

E végzés szerint Bocz Sámuel pénztárnoksága 1864. július havában kezdődik, a pénztárt azonban, közbejött akadály miatt, csak ez év végén vette át, és azóta mai napig nagy lelkiismeretességgel vezeti. Az ő pénztárnokságával a pénzkezelés nehézségei megszűntek, a számadások a kiszabott időre pontosan elkészültek, s az átvizsgált és rendesen felülvizsgált számadások-

ban, ritkán előfordult, elnézésből származott jelentéktelen hibán kívül, más természetű hiba elé nem fordult, az iskola szerény jövedelme a kiadásokat alatta mindenkor fedezte, az iskolának egyetlen egy alkalmazottja is utalványozott nyugtájával el nem utasított, és lelkiismeretes, takarékos gazdálkodása folytán az intézet vagyona évről-évre folytonosan szépen gyarapodott. Gróf Kún Kocsárd sok jót tett a szászvárosi iskolával; de jótéteményei között bizonyára nem a legkisebb azon tette, hogy Bocz Sámuelt az intézet pénztárosává választatta.

Az iskola sülyedése okainak kipuhatolására kiküldött bizottság Szabó György véleményére azt az ajánlatot terjesztette volt fel az egyházi főtanácshoz, hogy Szászvároson állítson fel egyelőre egy jó elemi iskolát 4 osztálylyal, a megmaradó jövedelmet pedig kamatoskamattal tőkésitse mindaddig, míg akkorára nő, hogy azon egy 4 osztályos jó algymnasiumot fenntarthat. Miután azonban az új igazgató a városi és vidéki értelmiséggel megismerkedett, és azoktól hallotta, hogy a közönség szívesen adná gyermekeit a szászvárosi gymnasiumba, ha ott legalább 4 gymnasiumi osztályt végezhetnének, s ha a gyermekeket kellő módon tanítanák, különösen midőn azt is hallotta, hogy kéregetést rendezve, alapítványt is lehetne annyit összehozni, hogy a tanítók fizetését lenne miből fedezni, véleménye megváltozott, és a 4 osztályos algymnasiumnak kezdett híveket toborzani. Az algymnasium eszméjétől sarkalva, mint írja, az új igazgató még 1858. végén magán levelet irt b. Kemény Ferenchez és gr. Mikó Imréhez tanácskérőleg, vajjon nem volna-e helyes dolog, előkelő főurakból egy kéregető bizottságot kiküldeni, a kik maguk is jó példával menve előre, a megye és az ország urainál a nyomorban sinylődő szászvárosi iskola javára

alapítványokat gyűjtsenek, még pedig minél hamarább, a mig az urbéri kötvények el nem fogynak. Ez eszmét az előjárósági gyűlésben is előhozta, és az előjáróság is hozzá járulván, az egyházi főtanácshoz felirtak, kérve a kéregető bizottság kinevezését, a kiküldendő bizottság neveit is megnevezve. Báró kemény Ferenc azonban már 1859. február 13-án, mielőtt az előjáróság feliratát vette volna, a kérdést az egyházi főtanács elé terjesztette, s az eszme közhelyeslésre találván, a kéregető bizottság gróf Kún Kocsárd elnöklete alatt kineveztetett.

A bizottság tagjai voltak az elnöklő gróf Kún Kocsárdon kívül: báró Kemény István, Zeyk József, ki éppen akkor érkezett haza a külföldi egyetemekről, Barsai László főgondnok, az iskola előjáróságának minden tagja, gr. Bethlen Olivér, Puy Elek, Lukács Farkas, Kendeffy Sámuel és Bágya Ferenc. E mellett a bizottság felhatalmazást nyert, hogy még más buzgó hazafiakat is vegyen fel, ha jónak látja, tagjai közé. Gróf Kún Kocsárd elnök március 18-ra össze is hívta Szászvárosra a bizottság tagjait. Megjelentek: Barsai László, Puy Elek, Lukács Farkas, Kendeffy Sámuel, Zeyk József, s az iskola előjáróságának helybeli tagjai mind.

E gyűlésen elhatározták, hogy a szülőkhöz és az egész hazafias közönséghez nyomtatott felhívást intéznek, felfejtven benne a szászvárosi gymnasium fontos hivatását és azt a szánandó helyzetet, melybe az idők kedvezőtlen volta miatt jutott, egyszersmind hazafias érzületükre hivatkozva, adakozásra szólítják fel. Továbbá megállapodtak abban is, hogy egy diszes emlékkönyvet készítenek, és abba beírják a régebbi alapítók neveit, és a kéregetés alkalmával minden egyes alapítót felkérnek, hogy saját kezével írja be, mennyit ad a szűkölködő intézetnek.

A közönség egy része nem nagy reményeket fűzött a bizottság fáradozásaihoz. Ezt bizonyítja néhai Szabó György igazgató-tanár azon feljegyzése, hogy midőn a diszes, 12 forintba került emlékkönyvet az előljárási gyűlésen bemutatta, voltak olyanok is, a kik azt mondták, hogy annyit sem kapnak, a miből az emlékkönyv árát kifizessék. E pessimisticus felfogást a, mindjárt látjuk, szép eredmény, alaposan megszegyenitette.

Miután az előkészületek megtörténtek, a bizottság még 1859. nyarán meg akart indulni kéregető útjára; de az olaszországi hadjárat kiütött, a lelkeket a nagy események és az azokhoz fűződő remények tartották lekötve, e mellett a bizottság elnöke gróf Kún Kocsárd sem volt otthon, a homorodi fürdőre távozván; mindez a bizottság tagjait arra indította, hogy a kéregetést más kedvezőbb időre halasszák. A felhívásokat azonban Budapestre, Kolozsvárra, Maros-Vásárhelyre és az ország más részeibe is szétküldötték, és a lelkes hazafiak mindenünnen szép alapítványokat küldöttek vagy jelentettek be. Végre 1860. augusztus végén megindult a bizottság is gr. Kún Kocsárd, Zeyk József és Szabó György személyében. Bejárták Hátszeg vidékét, Vajda-Hunyad és Barcsa környékét. Itt gr. Kún Kocsárd beteg lett, és Dévát, Losádót, Bencencet, Csórát, Alvincet Barcsay László főgondnok elnöklete alatt járták meg.

E kéregetés eredménye a következő volt:

Az enyedi főiskola még Szabó György kinevezése előtt megígérte volt, hogy addig, míg a szászvárosi iskola az idő szerinti alapítványai folyósíthatók nem lesznek, kész az intézetnek évenként 500 forint segélyt nyújtani. Abban az esetben, ha enyedi tanárt tennének szászvárosi igazgatónak, ez összeget kész 800 frtra emelni. A bizottság felhívása folytán az évi segélyt 900 forintra emelte, mely összeget 1870. köze-

péig fizette, míg Szabó György élt; ekkor a további fizetést megtagadta, a szászvárosi előljáróság sem követe-
telte tovább, és így az enyedi segélyezés megszűnt. Abban az évben azonban igen jól fogott, mit a Bethlen-
főiskola előljárósága azzal is tetézet, hogy Szabó Györgynek első évi fizetését, 1300 forintot, az enyedi
főiskola pénztárából utalványozta.

A szászvárosi ev. ref. egyházközség azon régi alapítványát, mely szerint sátoros ünnepeken két diákot fizetett, kik civicus névvel neveztek, s arra voltak kötelezve, hogy a templomban és a temetéseken a kántornak segítsenek, Urvacsora osztás napján pedig prédikáljanak, 1858. május havában oda változtatta, hogy a gymnasiumban 300 frt. fizetéssel egy tanítót fog fizetni állandóan.

Alapítottak és fizettek földtehermentesítési kötvényekben és egyéb értékpapírokban:

Gróf Kún Kocsárd az egyház tanítója fizetésére	400	frtot.
Ugyanő jutalmul a gymnasium legfelsőbb osztályában a legjobb tanulónak	—	— 400 „
Ugyanő a tanítók fizetése biztosítására	—	2000 „
Gróf Gyulai Lajos	—	— 1000 „
Ugyanő letett gróf Mikó Imréhez	3000	frtot,
hogy azt az erdélyi ev. ref. iskolák között ossza ki. Ez összegből gróf Mikó Imre adott a szászvárosi iskolának	—	— 1000 „
Gróf Mikó Imre sajátjából	—	— 1000 „
Gróf Bethlen Ádám felszólítás nélkül küldött	1000	„
B. Kemény István (csombordi) adott	—	— 1000 „
Bodola Zsigmond adott	—	— 50 „
Beke Dániel (nemzeti kölcs. kötv.-ben) adott	20	„
Naláczai Farkas kolozsvári kereskedő	—	— 50 „
Konez Gábor adott Baresai Zsigmondtól egy kötelezvényt, mely biztosított	—	— 120 „

Gróf Kendeffy Kata, Andrássy Gyuláné, adott	100	frtot.
Fosztó Ferenc — — — — —	50	"
Kakucsi Elek — — — — —	200	"
Id. gróf Teleki Domokos (gernyeszegi) adott	500	"
Ifj. Bágya Ferenc adott — — — —	100	"
Gr. Kemény Sámuel — — — — —	500	"
Bágya Károly — — — — —	100	"
Balog Sándor, dévai udvarbiró — — — —	50	"
Bodó Dávid — — — — —	50	"
Barcsai Lászlóné — — — — —	100	"
Brázovai Elek — — — — —	50	"
Duma László — — — — —	50	"
Fekete Ferenc — — — — —	50	"
Háver Ferenc (nemzeti kölc. kötv.-ben) — — — —	20	"
Mara Lőrinc — — — — —	100	"
Pogány Albert — — — — —	100	"
Szivásy László — — — — —	150	"
Gr. Teleki Sándor — — — — —	100	"
Id. Zudor Sándor — — — — —	200	"
Ifj. Zudor Sándor — — — — —	50	"
Zudor Elek — — — — —	50	"
Buda Elek — — — — —	50	"
Németh László — — — — —	100	"
Pap Ádám — — — — —	100	"
Zakariás, Dániel brádi pap — — — —	20	"
Fináli Henrikné urasszony — — — —	20	"
Gróf Toldi Rozália, Zombori Istvánné — — — —	100	"
Jakab Benjámín hátszegi esperes — — — —	20	"
Mara Sámuel — — — — —	100	"
A szászvárosi Bezirks-Amt elnöke, Giebel, azon összegből, a mit a falukból, Rudolf trónörökös születése örömére, iskolai cé- lokra gyűjtetett, adott — — — —	200	"

Készpénzben fizettek:

Déván dr. Bruz Zsigmond	20 p. frt,	Köpe			
Sándor	10 frt,	összesen	—	—	30 frt — kr.
Szeredainé	8 frt,	az enyedi tanárok	60 frt,		
összesen	—	—	—	—	68 „ — „
Alsó-borsodi esperes gyűjtött	—	—	—	—	73 „ 70 „
A Tiszántuli egyházkerület	—	—	—	—	18 „ — „
Papp Jánosné	—	—	—	—	20 „ — „
Wéber Sámuel Déváról	—	—	—	—	30 „ — „
Alvincen Szócs Miklós	5,	Istvánfi	5,	Kö-	
vesi	5.	Összesen	—	—	— 15 „ — „
Buda Miklós	—	—	—	—	— 50 „ — „
A homorodi fürdőn gr. Kún Kocsárd gyűjtött	30	„	—	—	— 30 „ — „
Laskai Károly Bécsből küldött	—	—	—	—	— 10 „ — „

Az egyházi főtanács küldeményéből:

A nagypéteri egyház	12 pfrt,	az inaktelkei			
26 pfrt,	összesen:	—	—	—	39 frt 90 kr.
Az erdélyi ev. ref. egyházi főtanács pó-					
tolta	—	—	—	—	8 „ 85 „
Losádi Farkas János	10 frt,	Fekete Sán-			
dor	5 frt,	összesen:	—	—	— 15 „ — „
A Kerestély László gyűjtéséből befolyt	—	—	—	—	57 „ 70 „

Ezen Kerestély Lászlót az egyházi főtanács bizta volt meg, hogy Maros-Illye környékén gyűjtsön a szászvárosi gymnasium részére. A fennebb kiirt összegbe adakoztak:

Kerestély László 5-, Berei Sándor 5-, Reisner Mózes 2-, Bartsi László 5-, Csató János 2-, Szabó Ferenc 4-, Papp Ferenc 5-, Kovácsi József 5-, Papp Károly 5-, Oltyán László 4-, Balog János 14 frtot.

Alapító levelet adtak oly feltétellel, hogy az alapítványt kamatozzák:

Balia Ignác	—	—	—	—	— 100 frt.
Baresai László	—	—	—	—	— 400 „

Barcsai Ábrahám	—	—	—	—	100	frt.
Barcsai Ákos és Ákosné	—	—	—	—	500	"
Barcsai Mihály	—	—	—	—	100	"
Barcsai Miklós	—	—	—	—	100	"
Barcsai János	—	—	—	—	400	"
Barcsai Zsigmond	—	—	—	—	100	"
Benedikty Albert	—	—	—	—	100	"
Bethlen Farkas	—	—	—	—	200	"
Dósa József	—	—	—	—	20	"
Fekete Károly	—	—	—	—	100	"
Furka János	—	—	—	—	50	"
Góla Péter	—	—	—	—	50	"
Góró Lajos	—	—	—	—	100	"
Halmi Ferenc	—	—	—	—	50	"
Háver Mihály	—	—	—	—	100	"
Furka Ferenc	—	—	—	—	50	"
Horváth János	—	—	—	—	100	"
Kendeffy Albert	—	—	—	—	100	"
gr. Kún László	—	—	—	—	100	"
Kendeffy Árpád	—	—	—	—	1000	"
Kenderessy Ignác	—	—	—	—	50	"
Keresztes Kálmán	—	—	—	—	100	"
Kosztai Dániel	—	—	—	—	100	"
Kendeffy Sámuel	—	—	—	—	500	"
László Ignác	—	—	—	—	50	"
gr. Lázár Kálmán	—	—	—	—	300	"
Lugosi Ferenc	—	—	—	—	100	"
Lukács Farkas	—	—	—	—	100	"
Mara József 100, Nagy Zsigmond 20	—	—	—	—	120	"
Nalácsi József	—	—	—	—	50	"
Pál Imre	—	—	—	—	100	"
Pogány Ádám	—	—	—	—	100	"
Makrai László	—	—	—	—	100	"
Puy Elek	—	—	—	—	300	"

Puy Zsigmond	—	—	—	—	100	frt.
Szörényi Ferenc	—	—	—	—	50	„
Zeyk Miklós	—	—	—	—	200	„
Jordán Domokos	—	—	—	—	50	„
Váradai László	—	—	—	—	100	„
Vitán László 30, Balia Ignác 50	—	—	—	—	80	„
Váradai Elek	—	—	—	—	50	„
gr. Toldalagi Victor	—	—	—	—	200	„
Váradai Ádám	—	—	—	—	100	„
gr. Toldi-Horváth	—	—	—	—	100	„

Kötelezték magukat, hogy éltük végéig évenként fizetnek : Kovács László $\frac{1}{2}$ -, Gál Sámuel 1-, Zakariás Dániel 4-, Farkas Dénes 10 frtot.

Kötelezvényt nem adott, de kamatozza és vannak elismerő levelei, Zeyk József — 4000 frt.

Kötelezvényt adott, de esőd alá jutott gr. Bethlen Olivér — — — — — 1000 „

Kötelezvényt nem adtak és nem is kamatozták, de aláírták :

Gróf Toldalagi Ferenc 200-, Baresai Károly 100-, Berivoi László 50-, Bruz Zsigmond 100-, Györfi Dénes 50-, gr. Lázár Mór 1000-, gr. Rhédei Jánosné 100-, gr. Toldi Amália 100-, gr. Bethlen Domokos 200 frt.

Abból, a mit az egyházi főtanács az általános ajánlatokból a szászvárosi ref. gymnasiumnak juttatott, befolyt gr. Kemény Dénesnél — — — 300 frt.

Elekes Károly fehérvári ref. esperes ur közvetítésével többektől befolyt — — — 500 „

Még többek is írtak alá kisebb összegeket részint készpénzben, részint terményekben, de hogy abból mi folyt be, nincs feljegyezve. Szabó György igazgató is csak azt írja ezekről, hogy még befolyhat belőlük valami. Valószínűleg nem folyt be semmi, miután az egyes tétek

oly kicsinyek voltak, hogy a perindítást meg sem érdemelték.

Az aláírt nagyobb összegekből is a kedvezőtlen viszonyok miatt sok elveszett, melyeket az előljáróság a főhatóság jóváhagyása mellett kénytelen volt leírni; a nagyobb rész azonban mégis befolyt, és az iskola jövedelmét szépen gyarapította. Ugyanazért elismerést és hálás tiszteletet érdemelnek azok, kik a kéregetés nehéz tisztét magukra vállalták s az intézet vagyonát tetemes összeggel növelték.

Ezen időben, 1850-en kezdődőleg, a könyvtár is szépen gyarapodott, a mennyiben ajándékkal kapta a szászvárosi magyar casinónak töredékes könyvtárát, Váradi Mihály szászvárosi első papnak 1000 kötetet meghaladó könyvtárát, továbbá báró Nalácz József, Szálbek György és gr. Kún Kocsárd urak igen becses könyvtárait.

A mint fönnebb láttuk, az egyházi főtanács a szászvárosi, sülyedésnek indult iskola helyett, egy életerős és fejlődésre képes középiskolát ohajtott állítani, és Szabó Györgyöt, a rendes eljárástól eltérőleg, éppen azért nevezte ki igazgatónak, hogy a már nagyon aláhanyatlott iskolát sülyedésében megállítsa, és új virágzásra vezessé. Az összes tanárok közül azért választotta éppen Szabó Györgyöt ki, mert az ő személyében legnagyobb mértékben vélte feltalálhatni azon tulajdonságokat, melyek a kívánatos cél elérését biztosítják. Szabó György maga is e kinevezést kitüntető bizalomnak tekintette, és méltán. Az új igazgatót tehát nemcsak a kebelében élő kötelességérzet sarkaita erélyes tevékenységre, hanem eddigi működésével szerzett hírnevének megőrzése, sőt gyarapítása, és az a vágy, hogy az egyházi főtanács kitüntető bizalmára magát tényleg méltónak mutassa. Erősen elhatározta tehát

magában, hogy a szászvárosi iskolát újjá teremti. Ez volt az ő éjjeli és nappali gondja.

Azt is jól tudta ő, hogy jó iskolát csak jó tanítókkal lehet létrehozni. Ámde jó tanítókat csak úgy szerzhetett az intézett mellé, ha azoknak jó fizetést biztosít. Ezért nagy erélylyel látott a pénztár rendbehozásához. A hanyag pénztárosoknak nem hagyott nyugtot, és pontos elszámolást követelve s a kamatok erélyes felhajtását sürgetve, kivitte, hogy, rövid idő alatt, nagy összeköttetésekkel bíró két pénztáros kénytelen volt hivataláról leköszönni. A pénztáros zaklatásával csak akkor szünt meg, mikor Boez Sámuel személyében egy egészen megfelelő hivatalnokra akadt.

Az iskola anyagi ügyei rendezésére irányult törekvése azonban ezzel nem elégedett meg. Mihelyt magát Szászvároson megfészkelte és a viszonyokkal alaposan megismerkedett, azonnal megindította a mozgalmat új alapítványok gyűjtésére. E törekvése sem volt meddő, mert, a mint fönnebb láttuk, a megindított kéregetés aránylag igen szép eredménnyel végződött.

Szabó György tevékenysége azonban a szellemi téren sem volt kevésbbé erélyes. Addig is, míg az anyagi ügyek rendezése által jobb tanítói állomásokat tudna szervezni, a meglevő tanerőket igyekezett erélyesebb és sükeresebb munkára nógatni. E tekintetben magát állította a tanítók mintaképévé. Midőn 1858. november elején az iskolába bement, 3 elemi osztályban 53 tanulót talált Pap Adám, Váradí Elek és Pap József tanítók vezetése alatt. A negyvenes években szép fejlődésnek indult középiskola, hol az ifjak 12 éven keresztül tanulhattak, ide sülyedett volt. Szabó György azonnal munkához fogott itt is. A tanulókat egyenként megvizsgálta, és a legtöbb készütséggel bírók közül kiválasztott 6 tanulót, s ezekből megalkotta

a 4-ik elemi osztályt. Ő maga is beállott néptanítónak, és gyöngélkedő egészsége dacára, az igazgatói teendők buzgó ellátása mellett, vasszorgalommal tanított naponként 5 órán. Még ezzel sem elégedett meg; behozta Szászvárosra is a más erdélyi ref. iskolákban szokásos magántanítói rendszert, és jó példával menve előre, beállott magántanítónak is, csakhogy a többi tanítóktól is megkövetelhesse, hogy ők is vállalják magukra az új terhet.

E szokatlan erőfeszítéssel az volt a célja, hogy a közvizsgákon kétségbevonhatatlan sikert tudjon felmutatni, s ez által a szülők bizalmát megnyerje, mert a következő tanévben az I. gymnasiumi osztályt is megakarta nyittatni. El lehet képzelni, mily nagy volt a buzgó férfiú bújja, midőn ekkora erőfeszítés után is, az iskolai év végén, dacára annak, hogy az I. gymnasiumi osztály megnyitása közhírré volt téve, az 53 beiratkozott tanulóból csak 32 maradt. Ez az elszomorító körülmény és makacs gyomorbaja annyira elkeserítették, hogy, a mint írja, nagyon közel állott a kétségbeeséshez. Csak a szakadatlan munkában keresett és talált menedéket.

A szászvárosi iskolának az volt eleitől fogva a legfőbb betegsége és erőteljes kifejlődésének legfőbb akadálya, hogy képzetlenebb tanerőkben állandó hiányt szenvedett. Az iskolának e chronicus betegségét igen jól ismerte, ugyanazért ez ellen is megkezdette az erélyes küzdelmet.

Mint fönnebb láttuk, a szászvárosi ev. ref. egyház-község papjai kezdetben tanárok is voltak. Lassanként azonban a tanítás kötelezettsége alól teljesen kivonták magukat. Pedig tekintve azt, hogy a szászvárosi papi állomások aránylag igen jó fizetéssel vannak ellátva, s így mindig képzett papok töltötték be, a hivek csekély

száma miatt nagyon is könnyű papi hivatal mellett a tiszteletes lelkész urak az iskolának a tanításban is igen nagy segítségére lehetnek volna. Szabó György tehát arra irányozta tevékenységét, hogy a szászvárosi papokat bírja rá, hogy az intézet felsőbb osztályaiban tanítsanak. Tevékenységét e téren is siker koronázta. Pap István, ki Váradi Mihály 1858. okt. havában történt halála után első pappá választatott, idős volta dacára vállalkozott és az 1859/60. és 1860/61-ik tanévekben naponként 1 órán tanított.

Midőn a Pap István előléptetése folytán megürült második papi állomás betöltésére a pályázatok megindultak, Szabó György mindenik pályázót megtalálta és megígértette, hogy azon esetben, ha szászvárosi pappá választják, a gymnasium felsőbb osztályaiban tanítani fog. A közbizalom Dáné Istvánra esett, és ő ígérését híven be is váltotta, mert szászvárosi papi működése két első évében naponként 3, azután pedig, minthogy a vajdahunyad-zarándi esperesi hivatal terhe is az ő vállaira nehezedett, naponként 2 órán tanított egész az 1869/70-ik iskolai év végéig.

Szabó György buzgalmának és Dáné István áldozatkészségének az iskolára az a jó következménye lett, hogy az egyház is sulyt fektetett arra, hogy papjai a gymnasiumban tanítsanak, és 1871-ben, midőn Dáné István előléptetése után Incze János második pappá választatott, a papi díjlevélben a teendők közé a tanítás kötelező volt is bejegyeztetett. A következő papok tanítottak is mindnyájan, nemcsak vallást, hanem más tantárgyakat is, p. o. egyetemes történelmet és hazai történelmet. A tanítási kötelezettség mai napig is fennáll, és Sylvester Domokos és dr. Bartók György ez idei ev. ref. papok tényleg tanítanak is, de az állam-

segély megnyerése és a tanári állomások szervezése után csak vallástant.

Ily buzgó és sok oldalu tevékenység után sikerült Szabó Györgynek mégis az iskola beteges állapotját valamennyire szanálni, úgy hogy az 1859/60-ik év elején az I. gymnasiumi osztályt is megnyithatták. Ettől kezdve minden új évben egy-egy új osztályt nyitottak meg, azzal a céllal, hogy 4 elemi és 4 gymnasiumi osztálylyal egy jó algymnasiumot szervezzenek.

Mikor már a negyedik gymnasiumi osztály is meg volt nyitva, az egyházi főtanács az erdélyi ev. ref. iskolákat úgy szervezte, hogy főiskoláink hármastagolást nyertek. E szerint a 4 elemi osztály felett volt 6 gymnasiumi osztály, a 6 gymnasiumi osztály felett pedig 3 bölcsészeti osztály. Az erdélyi reformátusoknál tehát a hatvanas években fennállott szervezet szerint a gymnasium voltaképen 6 osztályból állott. E beosztás Szabó Györgyöt és az ő buzgólkodása folytán az előjáróságot is arra indította, hogy a szászvárosi 4 gymnasiumi osztálylyal bíró algymnasiumot 6 osztályos teljes gymnasiummá egészítsék ki.

Miután a Szabó buzgólkodása, részben azonban a politikai viszonyok nagy mérvű változása miatt is, az intézet növendékeinek létszáma szépen megnövekedett, (1864-ben az elemi és gymnasiumi osztályokba összesen 325 tanuló iratkozott be) a főhatóságnak a kiegészítés ellen nem volt kifogása, ha alapot mutatnak ki, a miből az újabb tanítók fizetése fedezhető. Hogy mily primitív állapotok voltak Szászvároson még a hatvanas évek derekán is, mutatja az, hogy az V. és VI. gymnasiumi osztály tanítására meghivandó két tanító fizetését a tanuló ifjúság létszáma emelkedéséből befolyó tandíjból és a gróf Kún Kocsárd főgondnok ur által rendezendő bál jövedelméből vélték fedezhetni. Ezt mutatja gróf Kún

Kocsárd főgondnok azon ajánlata, hogy a mennyiben e két jövedelmi forrásból a két tanító fizetése ki nem telnék, kötelezi magát a hiányt a sajátjából pótolni. E biztosítástól bátorítva 1863. szept. 1-jén megnyílt az V. és 1864. szept. 1-jén a VI-ik gymnasiumi osztály is.

1864. december 3-án tartott előljárósági gyűlésben Szabó György igazgató-tanár elédja, hogy még ugyanazon év októberében indítványozta volt, hogy 1865. szept. 1-jén nyissák meg az I. bölcselmi, illetőleg a VII-ik gymnasiumi osztályt is, az 1866-ik év szept. 1-jén pedig a VIII-ik osztályt. Az előljáróság elvben már akkor is pártolta az eszmét és csak azért nem hozott végleges határozatot, mert nem tudta, vajjon az iskola pénzereje a két felsőbb osztály felállításával járó kiadási többletet megbirja-e? Annak okáért a nevezett gyűlés elédót megbizta volt részletes kimutatást csinálni és kimutatni, hogy a két újabb osztály felállítása után mennyi lesz körülbelől a kiadás és mennyi az iskola jövedelme. Ő tehát megbiztatásában eljárta és beterjeszti előirányzatát mind a bevételekről, mind pedig a kiadásokról, melyet azon esetre készített, ha a VII-ik és VIII-ik gymnasiumi osztályok is felállítatnak.

Az előljáróság e kimutatást elbirálva úgy találta, hogy a bevétel kedvezőbb esetben 6951 frt, kedvezőtlenebb esetben pedig 5883 forint lesz osztr. ért.-ben. A kiadások ellenben bővebben költve 5535 forint, szűkebben költve 4905 forintra mennének.

Az említett napon tartott előljáróság tehát a bevételek és kiadások között mutatkozó kedvezőbb aránytól bátorítva elhatározta, hogy az 1865. és 66-ik évben a VII. és VIII-ik osztályt is megnyitja.

E határozat következtében még ugyanazon gyűlésből felir az egyházi főtanácsához és felfejtve a szászvárosi gymnasium nagy fontosságú hivatását, melyet a

közművelődés terjesztésében és a magyar nemzeti érdekek védelmében teljesítenie kell, valamint azt is, hogy az iskola népessége már oda szaporodott, hogy az alsóbb osztályokban a tanulók száma az ötvenet is meghaladta, kiket egyetlen tanító, magántanítók segítségével nélkül, kellőleg nem taníthat és fegyelmezhet, ugyanazért a két felsőbb osztály felállítása már csak azért is elkerülhetetlen, hogy magántanítókat nyerjenek: kéri hogy az egyházi főtanács mindezen körülményeket figyelembe véve, valamint azt is, hogy a mellékelt kimutatás szerint az iskola pénztára is megbirja a kiegészítéssel járó költségtöbbletet, engedje meg 1865. és 1866-ban a két legfelsőbb osztálynak is felállítását, valamint azt is, hogy a VIII-ik gymnasiumi osztályt végzett tanulók Szászvároson érettségi vizsgát telessenek.

Az egyházi főtanács 1865. január 22-én kelt 8. számú leiratában e felíratra válaszolva azt írja, hogy a szászvárosi iskolának vállvetett igyekezet szülte előhaladását örömmel látja, s az előljáróságnak a 2 bölcselemi osztály felállítására tett intézkedéseit helybenhagyja.

E leirat következtében 1865. szept. 1-jén megnyílt a VII-ik-, és 1866. szept. 1-jén a VIII-ik gymnasiumi osztály is, és 1867-ben az iskolai év befejeztével gróf Kún Kocsárd és Baresai László főgondnokok, mint egyházkerületi biztosok, előtt megtartatott az első érettségi vizsga. Ezután még 3 érettségi vizsga tartatott 1868., 69. és 70-ben. 1870-ben, mint későbbben ki fogjuk fejteni, a gymnasiumi osztályok száma 6-ra szállott alá.

E helyen szükségesnek tartjuk az ifjuság erkölcsi milyen voltára és a tanulásban tett előhaladására is egy futó pillantást vetni.

Szabó György igazgató-tanárnak az iskola anyagi ügyei rendezése mellett főtörekvése volt az elnéptelenedett intézetet újból benépesíteni, az osztályokat évről-évre szaporítva a gymnasiumot kiegészíteni, és azt, miként ő maga írja, az érettségi vizsga megtartásával koronázni meg. Ez neki meglepően rövid idő alatt sikerült. Az ifjúság benső mivolta azonban teljességgel sem felelt meg a követelményeknek. Ha az iskolai törvényszék és az előljáróság e korban írt jegyzőkönyveit olvassuk, elszomorodva látjuk, mily sűrűn fordulnak elé panaszok a tanulók hanyag volta miatt, és hogy az iskolai törvényszék és előljárósági gyűlés mily gyakran tanácskozik súlyos fegyelmi vétségek megbüntetése felett. A jegyzőkönyvek és az iskolai étellel szoros kapcsolatban állott tekintélyes férfiak nyilatkozatai azt is elárulják, hogy az ifjúság között egyéb rendes bajok mellett a dákoromanismus is fölütötte fejét és annyira felbátorodott, hogy külön román önképzőkör felállítását merete kérni. A román nyelvű tanulók megszaporodván s nemzeti viseletükhöz ragaszkodva, külön csoportokat alakítottak, az ifjúság többi részével nem olvadtak egy testté, a tanórákon túl egymás között románul beszéltek, a miből az lett, hogy a román tanulók a tannyelvet nem tudták kellőleg elsajátítani, s a tanítás egyenletes és erélyes előhaladását nagy mértékben gátolták. Még többet mondok: minthogy a magyarok és szászok mindnyájan tudtak románul, a románok ellenben magyarul vagy éppen nem, vagy csak fogyatékosan beszéltek, a viszonyok oda fajultak, hogy az intézetben a társalgási nyelv terén a román nyelv versenytársa lett a magyar-nak, s azt már-már tulszárnyalással fenyegette.

Az osztályokat gyors egymásutánban szaporítva, megbízható tapasztalt tanerőkről nem gondoskodtak, az anyagi erők korlátolt volta miatt nem is gondoskodhat-

tak, a gymnasialis osztályok összes tantárgyait egy-egy theológiát vagy két évi jogot végzett ifjura bízták, kik sem kellő szakismerettel, sem megfelelő pedagógiai képzettséggel nem bírtak. Ezek vezetése alatt nemcsak a fegyelem, hanem a tanítás és tanulás is szörnyű fogyatékos volt. A VII-ik és VIII-ik osztályt képzetebb tanerők: Szabó György és Dáné István tanították ugyan, de a két osztályt két tanár, kik közül az egyik igazgató és tanvezető, a másik meg lelkész és esperes is volt, teljességgel nem bírták meg. A VII. és VIII. osztály a tantárgyakat együtt tanulta, minek következménye az lett, hogy a tanulók előhaladása az általános színvonalnak mélyen alatta maradt.

Az iskolai törvényszék és az előjáróság az iskolai törvényeket nem alkalmazták összhangzatosan. Az iskolai törvényszék rendesen szigorubb mértékkel mért, az előjáróság pedig enyhébbel. A törvényszék sűrűn utasította ki az intézetből a zabolázatlan tanulókat, az előjáróság ellenben mindig visszafogadta őket.

Ennek az lett a következménye, hogy a tanuló ifjuság a tanítói kart nem tisztelte kellőleg, tanácsára, intéseire és dorgálásaira nem hallgatott, abban bizakodva, hogy ha a törvényszék a legsúlyosabb büntetéssel sújtja is, az előjáróság megkegyelmez. E szomorú viszonyokat még szomorubbá tette az, hogy a már idős és beteges igazgató-tanár barátságtalan viszonyban állott az előjáróság helybeli tagjaival, különösen dr. Lészay Dániellel és a szászvárosi magyar társadalom előkelőbb részével, mely körülmény az illető előjárósági tagok szándéka ellenére is az igazgatói tekintélyt nagy mértékben csorbitotta. Midőn e sorok írója 1869. szept. 1-jén Szászvárosra jött segédtanárnak, s a viszonyokat megismerve, a gyűléseken és a gyűléseken kívül a bajok erélyes orvoslását ajánlotta, a zabolátlan diákság

nehány hét múlva már beverte ablakait. Szóval a viszonyok meglehetősen szomorúak voltak, de nem gyógyíthatlanok. Csak néhány képzetebb, tekintélyesebb és lelkes tanárra volt szükség, hogy az ifjuság szellemének nemesebb irányt adjon.

Belátta ezt az egyházi főtanács is, ugyanazért ismételtén sürgette az előjáróságot, hogy a tanerőket szaporítsa, figyelmeztetvén, hogy a VII. és VIII-ik osztály felállítását csak azon feltétel alatt engedte meg, hogy ha az intézet mellett még egy rendes és egy segédtanári állást szervez. Az előjáróságban nem is hiányzott sem a belátás, sem a hajlandóság; de az intézetnek nem igen volt anyagi ereje, a miből az alkalmazandó tanárokat fizesse. A második rendes tanárnak szálláspénzzel együtt 1080 frtra menő szerény fizetését is csak úgy bírta meg, ha az enyedi főiskola 900 frt évi segélyét meg nem vonja. Az enyedi főiskola előjárósága azonban az évi segélyt csak évről-évre, az egyházi főtanács szelid nyomására, adta, és nagy hajlandóságot mutatott a segély megvonására. A segédtanári fizetést azonban egyáltalán nem volt miből fedezni. Ily viszonyok között aggodalommal, de a gondviselésben bizva az előjáróság mégis bele ment a második tanári állomás szervezésébe, és 1869. nyarán kérte, hogy a szászvárosi ref. gymnasium mellett felállítandó természetrajzi és vegytani tanszékre pályázat hirdettessék.

Az előjáróság e tanszékre Elekes Károlyt óhajtott volna megnyerni. De ugyanezen időben, ugyanezen tanszékre a maros-vásárhelyi ev. ref. gymnasium is pályázatot hirdetett, s a maros-vásárhelyi iskola előjárósága is Elekes Károlyt szólította fel az ottani tanszék elfoglalására. Midőn a szászvárosiak megtudták, hogy Elekesre nem számíthatnák, az enyedi és kolozsvári tanárok ajánlatára Szarvadi Adolf külföldi egyetemeket láto-

gatott papjelölt személyében állapodtak meg, ki az előjáróság megkereső levelére ki is jelentette, hogy ha megválasztják, a szászvárosi tanárságot kész elfogadni. A szokásos kijelölések megtörténvén, 1869. szeptember havában Szarvadi Adolf a szászvárosi gymnasium mellé a természetrajz és vegytan rendes tanárává választott. Az egyházi főtanács szeptember 26-án 521. szám alatt értesíti az előjáróságot Szarvadi Adolf megválasztásáról és utasítja, hogy fizetését a választás napjától kezdődőleg folyósítsa. Az előjáróság örömmel fogadja ez értesítést, és Szarvadi felkéri, hogy állomását minél hamarabb foglalja el. Az új tanár e meghívás folytán október végén állomását el is foglalta, a tanítást november 2-án megkezdette, és ugyanazon hó 8-án hivatalába az előjáróság, tanító testület, az ifjuság és nagyszámu érdeklődő közönség jelenlétében ünneppélyesen beiktattatott.

Az egyházi főtanács által sürgetett segédtanári állomás Dósa Dénes személyében még előbb, az előjáróságnak 1869. augusztus 29-én tartott ülésében, betöltetett, dacára annak, hogy ez állomás szervezése fedezet hiánya miatt nagyobb akadályokba ütközött. A dolog így történt:

1867. február havában Nagy Ignác magyar és Hania János román képviselők a szász nemzeti egyetem gyűlésében indítványt tettek, hogy azon alapból, melyből a királyföldi luth. gymnasiumok 5000—5000 frt rendszeresített évi segélyt élveznek, adassék a szászvárosi ev. ref. és a brassói görög keleti gymnasiumoknak is 5000—5000 frt megfelelő évi segély.

Az egyetemi gyűlés az indítvány felett ez alkalommal érdemlegesen nem döntött, hanem azt határozta, hogy kiküldi az indítványt a székekhez, s bekéri véleményüket.

A székek a kiküldött indítványt megvitatta, 5 szék és Brassó vidéke 3000 frt, 2 szék 5000 frt évi segély megadását ajánlotta, de csak addig, míg a fogarasi uradalom az egyetem birtokában marad. Szebenzék nem ajánlott meg semmit. A szász nemzeti egyetem 1868. december 1-én vette az indítványt érdemleges tárgyalás alá, és, a székek többsége véleményének megfelelőleg, a szászvárosi ev. ref. gymnasium részére 3000 frt évi segélyt szavazott meg azon időre, míg a fogarasi uradalom az egyetem birtokában lesz. E határozattal azonban a segélypénz még nem folyósított. Az egyetem elnöksége ugyanis azt követelte, hogy a szászvárosi gymnasium igazolja előbb nyilvános gymnasium voltát, s hogy bizonyítványai közérvennyel bírnak.

Erre hosszadalmas levelezés indult meg a gymnasium előljárósága, az egyházi főtanács és a vallás- és közoktatási minisztérium között, és az előljáróság csak 1869. augusztus 29-én tartott ülésén az egyházi főtanács 455. számú leiratában értesült, hogy a gymnasium nyilvános volta legfelsőbb helyen el van ismerve, és hogy így a 3000 frt évi segély folyósítását most már semmi sem gátolja. A gyűlés e leiratot örvendetes tudomásul véve, az enyedi tanári kar által melegen ajánlott Dósa Dénest azonnal kinevezi segédtanárnak 700 frt évi fizetés mellett, heti óraszámát 16—18-ra szabja, és kötelezi nevezett segédtanárt az ifjusági önképzőkör vezetésére is. Az általa tanítandó tantárgyak megállapítása arra az időre halasztatott, midőn személyesen megjelenvén, közösen megbeszélük. Dósa Dénes e választásról táviratilag értesülvén, szeptember 1-jén megérkezett, az iskolai év megnyitásán jelen volt, állomását elfoglalta és tanári működését azonnal megkezdette.

A két új tanerő megérkeztével a VII. és VIII-ik osztály, mely addig két tanerő vezetése alatt együttesen

tanult, azonnal külön választatott, és a tantárgyak az egyházkerületi tantervnek megfelelően osztattak be. A szüreti szünidő lejártával az ifjuság begyűlt, és a megifjodott tanári kar vezetése alatt jó remények között kezdődött meg a serény munka.

De alig kezdtük meg a tanítást, Szabó György igazgató-tanár súlyosan megbetegedett, úgy, hogy nem csak a tanvezető-tanár teendőit, hanem tantárgyait is a két ifju tanár volt kénytelen magára vállalni. E mellett Dáné István is hosszabb ideig gyöngélkedett, az egyházmegyei visitatiók miatt is huzamosabb távollétre volt utalva, a tanítás ismét fogyatékos maradt. Mindazonáltal a közvizsgákat türhető eredménnyel megadtuk, az érettségi vizsgát is megtartottuk, melyen a VIII-ik gymnasiumi osztályt végzett ifjak mind átbocsátattak.

Julius elején, talán éppen az érettségi vizsga megtartása utáni napon, Szarvadi Adolf tanár délelőtt 9—10 óra körül e sorok írója szobájába lép, és nagy meglepetésére arról értesíti, hogy megyen ki Algyógyra, hogy gróf Kún Kocsárd főgondnok urhoz nyujtsa be tanári állomásáról való lemondását. Hiában való volt minden kérés, minden rábeszélési kísérlet: szilárdan megmaradt elhatározása mellett és lemondott.

Lemondását azzal indokolta, hogy azt tapasztalta, miszerint személye mérvadó személyiségek előtt nem kedves; ugyanazért kénytelen tanári állásától megválni. Én akkor is kijelentettem, most is állítom, hogy én soha senkitől egyetlen szót sem hallottam, mely jellemét, tudását vagy tanári rátermettségét kifogásolta volna. Ellenkezőleg úgy tudom, és akkor is úgy mondtam, hogy mindenki teljes tisztelettel, elismeréssel és szeretettel ragaszkodott hozzá. Hogy mi indította tanári állá-

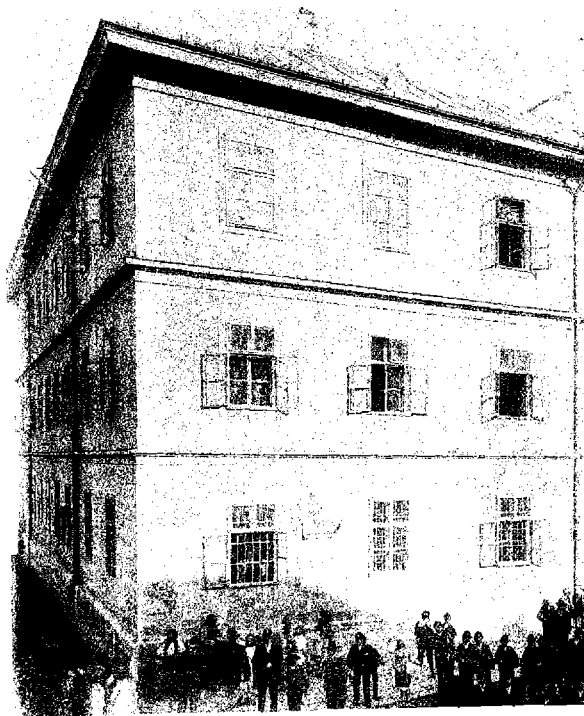
sától való megválására, mai napig is csak hozzávetésekre vagyunk utalva.

Azt tudom, hogy, Kolozsváron tanulván, Kolozsvárt nagyon szerette, és a kolozsvári viszonyokat a szászvárosiakhoz mérve, ez utóbbiak nem igen lehettek előtte örvendetesek. E mellett idült gyomorhuruttal kinlódott, a mi tudvalevőleg a kedélyt és az életkedvet nagy mértékben lehangolja. Ugy láttam, hogy testvérbátyja atyai szeretettel ragaszkodott hozzá; nincs okom kételkedni, hogy e szeretetet ő is hasonló érzéssel viszonozta. Azt hiszem, hogy anyagi viszonyai sem kényszerítették, hogy tanári állomásához feltétlen ragaszkodjék. Mindezen tényezők együttesen bírták reá, hogy állomását elhagyja. A nyilatkozat, melylyel lemondását indokolta, csak subjectíve volt igaz, de objective nem. Az elhatározásoknál azonban a subjectív meggyőződés a döntő tényező. Szarvadi Adolf tehát július elején Szászvárosról véglegesen távozott.

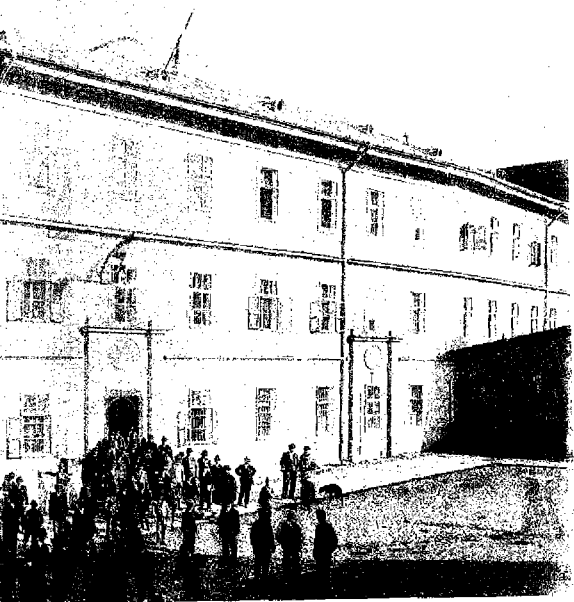
Szabó György juniusban kissé jobban lett, a közvizsgákon és az érettségi vizsgán még megjelent, de rövid idő múlva újra visszaesett ágyába és többet fel sem kelt. 1870. augusztus 4-én végezte be ernyedetlen munkában végzett hasznos életét. Szászvárosi működésében nem mindent helyeseltek kartársai, voltak olyanok is, kik egyik-másik tettét vagy eljárását elítélték; de azt, hogy az intézetet szerette, hogy azért éjjelnappal fáradott, hogy annak előmenetelét minden más érdeknek fölébe helyezte, és hogy ernyedetlen munkásságával nagy hasznára volt, azt mindenkinek el kellett ismernie. Hült porai a szászvárosi protestans sírkertben nyugosznak. Áldás emlékére!

Azon építőmester, a ki az iskolai épület homlokzatát befejezte, az előljáróságnak azt az ajánlatot tette volt, hogy 6000 frtért az északi szárnyat kiépíti, úgy hogy

a kész épületnek csak a kulcsát kell átvenni. Ez ajánlat az előjáróság tagjaira mély benyomást gyakorolt. Dr. Lészay Dániel algondnok, ez a számító okos ember, azon gondolkozott, hogy valamely bankból vegyenek fel kölcsönpénzt, az épületet építsék fel, s az adósságot lassanként törlesszék az új épület béréből. Az akkori magas házbérek mellett e terv nem látszott kivihetetlennek. Gróf Kún Kocsárd hazafias lelkének sem engedett nyugtot e gondolat. Összejövetelek és gyűlések alkalmával sokszor beszéltek a dologról. 1862-ben egy gyűlés alkalmával a nemes gróf így szólott dr. Lészay Dániel gondnoktársához: „Doktor ur! a mi gondnokságunk alatt kezdtük az iskolát építeni; ne haljunk meg, míg be nem végezzük, míg egészen fel nem építjük!” 1862. végén már azt mondotta a gróf, hogy ha 6—7 ezer frtot kaphatna, oly hitelezőtől, ki a kamatkért nagyon nem zaklatná, s várna míg a tőkét könnyűszerrel visszafizetheti, kész volna az épületet felépíttetni; ugyanazért megbizta az előjáróság tagjait, hogy járjanak utána és kerítsenek valahonnan ilyen természetű pénzt. 1863. elején már azt igéri, hogy az épületet saját pénzéből építi fel, mert van vagy 6000 frtja készpénzben, borban és egyéb terményekben pedig még több is. Ugyanezen év április havában már arra kéri az előjáróságot, hogy a régi tervhez készíttessen csőd utján több építészszel költségvetést. A költségvetések elkészültek, de a legolcsóbb is felül volt a 12 ezer frton. Midőn a tervet és költségvetést megvizsgálta, és a kétszerre nagyobb árt látta, azt mondotta: hogy ha már benne van, ettől sem riad vissza, csak azt kötötte ki, hogy az építést osszák fel 3 évre, és ő kész minden junius végén az építési összeg esedékes harmadrészét lefizetni. Midőn 1864-ben a végleges kárpótlást megkapta, ő maga siettetta az építkezés gyors befeje-

KOLLEGIUM

FŐÉPÜLETE.

zését, hogy 1865-ben, midőn a tanári értekezlet Szászvároson tartja gyűlését, az új épületet felszentelni lehessen. Az épület ára tervváltoztatás és többféle módosítás következtében 17.000 frtra emelkedett. Midőn a végleszámolás megtörtént, és a nemes gróf az igazgatótanárnak az utolsó részletet is kifizette, így szólott: „Sokkal több, mint a mennyire számítottuk, s mint a hogy képzeltem; de isten neki, csak hogy a gyermekek jól tanuljanak!“ Így épült fel két rövid év alatt az iskolai épület északi szárnya is egy hazafias lélek áldozatkészségéből. 1865. május 29-én szentelték fel az épület új szárnyát, az erdélyi tanári értekezlet tagjai, az előljáróság, ifjuság és nagyközönség jelenlétében.

A felszentelési ünnepélyt áldomás követte. A pohárköszöntők gyors egymásutánban hangzottak: éltették a királyt mindenek előtt, az egyházi főtanácsot, a zsinatot, a hunyadmegyei birtokosokat, a tanárokat és gróf Kún Kocsárdot, ki nemes áldozatkészséggel az ifjuságnak díszes hajlékot építtetett. De az éljenek el sem hangzottak, midőn egy éles kiáltás sivit a termen át „tűz van, az iskola ég, az új épület ég!“ Mindenki felugrik és rohan az iskola felé. Lészay János, Kolovrát polgár és egy Boér nevezetű tanuló fejszékekkel a padlás ajtaját kifeszítik, az égő üszköket leverik és a tüzet eloltják.

A helyszíni szemle kétségtelenül bizonyította, hogy a tűz belülről keletkezett, mert a szarufa fogott lángot, a zsindelek csak megszenesedtek. Oltás közben az egyik tanuló figyelmeztetésére a menyezetet felülről tartó gerenda alatt tényleg találtak is egy oláh fiút, ki, midőn észrevették, futással igyekezett menekülni. Elfogták és a helyszínén levő esendőrszázadosnak adták át. A kémény mellett, hol a fiú állott, elhasznált gyufaszál-

kákat és rongydarabokat is találtak, melyeket valószínűleg a bűnös dobott el magától.

A hivatalos nyomozás nem tudta, vagy nem akarta kideríteni, hogy ki volt a gyűjtogató, de a kik a helyszínen jelen voltak, mindnyájan meg voltak győződve, hogy a tettes a rejtőzve talált Karácson Tóni nevű oláh tanuló volt, és tettét a dákoromán izgatással hozták kapcsolatba, mely már ugyanazon hó 15-én is sajnálatraméltó oláh tüntetésben nyilvánult volt. Így a szép ünnepély magasztos örömét egy bűnös kéz teljesen megrontotta.

Gróf Kún Kocsárd főgondnok nemes áldozatkészsége az iskola északi szárnyának felépítésével nem ért véget.

Az 1868. december 2-án tartott előljárási gyűlésben 4000 frt urbéri kötvényről szóló alapító levelet nyújt be, mely alapítványt a Hátszeg vidéki eloláhosodott egyházi nemesek Szászvároson tanuló gyermekei segélyezésére tett volt. Ez alapító levélben a nemes gróf elrendeli, hogy az általa alapított 4000 forint kamatja minden évben pontosan szolgáltatassék ki a borbátvizi, szálláspataki, fehérvizi, hátszegi, nagypestényi és a Hátszeg vidékén még ezután felállítandó ev. ref. egyházak iskoláiból a szászvárosi iskolába belépett oly 4 tanulóknak, kik legalább is jó osztályzatot nyertek. Ha többen jelentkeznek, a református vallásuaknak elsőségük legyen. Ha reformátusok kellő számmal nem jelentkeznek, akkor a beneficium róm. kath., gör. kath. és gör. keleti vallásuaknak is odaadható. Egy tanuló a kegyeletet rendszeren csak 4 évig élvezheti, de ha jól tanul, egész gymnasiumi pályáján keresztül is kaphatja. Ha a nevezett hátszegvidéki ref. egyházak iskoláiból alkalmas tanulók nem jelentkeznének, akkor a

kegylet más jó tanuló és jó erkölcsű hunyadmegyei tanulónak is odaadható.

Az alapítványt az iskolai előjáróság kezelteti a közpénztárban, a kegylet odaitélése is az előjáróság joga és kötelessége. A nemes alapító azt ohajtja, hogy a kegylet minden évben kiszolgáltassék. Ezen óhajtás később az alapító levél rendeleteit módosította. Ugyanis, minthogy a hátszegvidéki, sőt még más hunyadmegyei ev. ref. iskolából is nem minden évben jelentkezett oly tanuló, kinek a kegyletek mind odaitélhetők lettek volna, a nemes alapító beleegyezésével, sőt az ő kívánatára, a nevezett kegyletek közül egy vagy több is, más iskolákból származó jó erkölcsű és jeles osztályzatu tanulóknak is kiadattak.

Midőn az egyházi főtanács az előjáróság sürgetésére megengedte, hogy Szászvároson a VII. és VIII-ik gymnasiumi osztályt is felállítsák, ezt csak azon feltétel alatt tette, hogy az előjáróság gondoskodik a tanerők szaporításáról és a taneszközök gyarapításáról. Minthogy a VII. és VIII-ik gymnasiumi osztályokban a természettan terjedelmesen adatott elé, az intézetnek pedig természettani eszközei egyáltalában nem voltak, az előjáróság az iskola szegénysége dacára is kénytelen volt physikai eszközök vásárlására szánni el magát. Ennél fogva 1866. szept. 17-én tartott ülésében megbizza Szabó György igazgató-tanárt, hogy menjen el Szebenbe, és egy Brunner nevű optícustól, kinek physikai eszközökből raktára volt, vásároljon az intézet részére 900 forint értékű természettani taneszközt, olyanokat válogatván ki, melyek a legsürgősebben szükségesek. Mint-hogy pedig az iskolának készpénze nem volt, gróf Kún Kocsárd ajánlkozott, hogy az intézetnek kész 900 frtot kölcsön adni, de csak úgy, ha kamatozza, és mikor módjában lesz, vissza is fizeti.

Az előljáráóság természetesen a főgondnok ajánlatát így is köszönettel fogadta.

1869. január 5-ikén előljáráósági gyűlés tartatik, melyen gróf Kún Kocsárd is jelen van.

A nemes gróf felemliti, hogy azon 14.000 frt urbéri kötvénynek (900 frt) kamatját, melyet természettani eszközök vásárlására kölcsön adott volt, az iskolától hiba nélkül megkapván, a tőkét ezennel elengedi. Ily meglepetésekben szokta a boldog emlékü főgondnok az előljáráóságot részeltetni.

Az 1865-ben Szászvároson tartott tanári értekezleten gróf Kún Kocsárd főgondnok indítványára határozatba ment, hogy az erdélyrészi 7 ev. ref. iskola ifjúsága között a tordosi szegény tanulók segélyezésére alapítványt gyűjtenek. Takács János, kolozsvári igazgató-tanár, vállalta el a gyűjtés megindítását, a pénzek beszédését és kezelését. A gyűjtés meg is indult, és Takács János 2 év múlva 2 darab 500 frtos és 1 drb 100 frtos magyar földhitelintézeti záloglevelet küldött be az intézet pénztába a tordosi szegény tanulók alapítványául. Ez összeghez járult az enyedi főiskola ifjúsága 399 frt 39 kr-, a kolozsvárié 221 frt 45 kr-, a maros-vásárhelyié 71 frt 98 kr-, az udvarhelyié 51 frt 30 kr-, a zilahié 54 frt-, a szászvárosié 48 frt 46 kr-, a sepsiszentgyörgyié 29 frttal.

1868-ban alapított szegény tanulók segélyezésére Bája Zsuzsánna 525 frtot, mely összeget leánya, Berivoi Lászlóné, 1877-ben fizette be az iskola pénztárába.

De térjünk vissza az intézet szellemi ügyeihez.

A mint fönnebb láttuk volt, 1870. julius elején Szarvadi Adolf rendes tanár állásáról lemondott, Szabó György pedig ugyanazon év augusztus 4-én meghalt. A szászvárosi iskola tehát egy hónap lefolyása alatt mindkét rendes tanárát elveszítette. A változó köztani-

tóktól eltekintve, az intézetnél nem maradt más tanerő, mint Dáné István tiszteletbeli tanár, ki szászvárosi első pap és esperes is volt egy személyben, és Dósa Dénes segédtanár, ki 1869. szept 1-én jött volt Szászvárosra. Az előljáróság ily viszonyok között is fenn akarta tartani a gymnasium mind a 8 osztályát olyformán, hogy Dáné Istvánt ideiglenesen igazgató-tanárnak nevezte ki, a tanvezető teendőivel pedig Dósa Dénes segédtanárt bízta meg. A VII. és VIII-ik gymnasiumi osztálybeli tantárgyak tanítását ideiglenesen, addig míg rendes tanárokat lehet választani, úgy vélte elintézhetni, hogy a változó köztanítók közül a legmegbízhatóbbat és legtanultabbat, Baczoni Albertet, ki a megelőző évben a VI-ik gymnasiumi osztálynak volt vezetője, segédtanárrá lépteti elé, s az említett osztályokban eltanítandó tantárgyakat Dáné István, Dósa Dénes és Baczoni Albert között osztja meg. Az egyházi főtanács azonban az előljáróság határozatának csak két első pontját hagyta helyben, melyben ideiglenesen az igazgatói teendőket Dáné Istvánra, a tanvezető-tanár teendőit pedig Dósa Dénesre bízta. Baczoni Albert előléptetését elvetette, a VII. és VIII-ik gymnasiumi osztály fenntartását pedig egyelőre beszüntette. Az előljáróság az egyházi főtanács intézkedése előtt tisztelettel meghajolt és engedelmeskedett.

1870. szept. 1-én tehát csak az elemi iskola 4., és a gymnasium 6 alsóbb osztályába vétettek fel tanulók.

Az előljáróság sok és sajnós tapasztalatok után meggyőződve lévén a felől, hogy az iskola megfelelő állandó tanerők nélkül, nemes hivatásának semmiképen sem felelhet meg, elhatározta, hogy az iskola egyelőre megmarad csonka gymnasiumnak és főtörekvését arra irányozta, hogy a tanítás javítása, a fegyelem,

osztályozás és felebbvitel szigorubb kezelése által az ifjuság színvonalát minél magasabbra emelje.

Az előjáróság és tanítótestület közös törekvését nem kis mértékben segítette elé az a körülmény, hogy a VII. és VIII-ik osztály megszüntetésével a korosabb, s ennek következtében kevésbbé fegyelmezhető tanulók az intézetből eltávoztak. E két osztály megszüntetése az V. és VI-ik gymnasiumi osztály növendékei számát is leapasztotta, úgy hogy az ifjuságnak új vezetője nagy mértékben képezhető anyagot kapott kezei közé. E sorok írója, minthogy az intézet szellemi vezetője évek hosszú során keresztül ő volt, nem érzi magát illetékesnek az ifjuság szellemi életének részletes bírálatába bocsátkozni. Annyi bizonyos, mert a tanári- és előjárósági gyűlések jegyzőkönyvei kétségtelenül bizonyítják, hogy a tanulók hanyagsága és kicsapongása feletti panaszok elnémultak, az óramulasztások minimumra szállottak, a könyv- és pénzjutalomra méltó tanulók száma pedig örvendetes módon megszaporodott.

A nemzetiségi viszálykodás, mely a múlt évtized utolsó éveiben aggasztó mérveket öltött volt, az iskola falai közül kiszorult, a román tanulók a magyar tanulókhöz közelebb simultak, lassanként ruházatukat is megváltoztatták, s minthogy az iskola falai között a magyaron kívül más nyelven beszélni tiltva volt, s e tilalom erélyesen végre is hajtattott, az idegen nyelvű tanulók is jól megtanultak magyarul, a tanítás tehát minden akadály nélkül haladhatott a maga útján. Röviden szólva, az ifjuság szellemében néhány év alatt nagy és örvendetes változás állott be.

Az előjáróság is megtett minden tőle kitelhetőt, hogy a mutatkozó örvendetes változást minél inkább fokozza és minél állandóbbá tegye. A Szabó György halála által megürült tanári szék azonnali betöltését

kérte, a természetrajzi és vegytani tanszék betöltésére pedig alkalmas egyént keresett. Az elébbi tanszékre, a népes egyházi főtanács összeüléseinek késedelme miatt, Dósa Dénes csak 1871. ápril havában választatott meg, a másik tanári állomásra pedig, minthogy alkalmas jelölt kézügyben nem volt, Sándor János szemeltetett ki, ki ezen időben a tübingeni egyetemen a természetrajzi és vegytani tudományok tanulmányozásával foglalkozott. Az előjáróság tehát Sándor Jánost még külföldi tartózkodása alatt segédtanárrá választotta és hogy tovább maradhasson az egyetemen és magát teljesebben kiképezhesse, egy évig 700 forinttal segélyezte is. Ezzel azonban nem elégedett meg, hanem 1872. tavaszán a class. literatura tanítására Deák Gerőt is segédtanárrá választotta, ki ezen időben a berlini egyetemen volt. Igy 1872. szept. 1-én a 6 osztályos gymnasiumnál már 3 állandó tanerő kezdette meg buzgó munkáját. Ezekhez csatlakozott Incze János második ref. pap is, ki 1871-ben jött Szászvárosra. Dáné István az osztályok reductioja után az igazgatótanár teendőit továbbra is vitte ugyan, de nem tanított, részint gyengélkedő egészsége, részint pedig papi és esperesi bokros teendői miatt. Deák Gerő zenei műveltséggel bíró ember lévén, egyéb teendői lelkiismeretes végzése mellett, az iskolai dalkart is szervezte azonnal, a mi az intézet diszét és értékét nem kis mértékben emelte.

Minthogy az alkotmányos állami élet az ifjuság előtt számos új pályát nyitott meg, és a tehetséges ifjak hová tovább mind kisebb számmal léptek a papi pályára, a papi tanfolyamot végzett ifjak száma megapadott, és soraikban hová tovább mind ritkábban akadtak olyanok, a kikre a felsőbb V—VI. osztály tantárgyait és az ifjuság észszerű fegyelmezését és vezetését rále-

hetett volna bizni. És a kik voltak is ilyenek, a tekintélyesebb intézetek elkapdosták, úgy hogy a szegény szászvárosi iskola vajmi nehezen juthatott csak közép-szerű köztanítókhoz is. E viszonyok nyomása alatt 1873. tavaszán az előljáróság az igazgató-tanács jóváhagyásával még egy segédtanári állomást szervezett, és arra Vitus Lajos akadémista papjelöltet hívta meg, ki állását 1873. szept. 1-én foglalta el. Ugyanezen év novemberében választatott meg Sándor János is rendes tanárnak. Ezek szerint 1873. elején két rendes tanár, Dósa Dénes és Sándor János, két segédtanár, Deák Gerő és Vitus Lajos, és Incze János pap és tiszteletbeli tanár tanítottak az intézetben. Az alsóbb osztályokban theológiát végzett ifjak működtek továbbra is.

Ezen férfiak vezetése alatt folyt a szászvárosi ref. iskolában a serény munka, kikhez később Fülöp Géza szászvárosi második pap is csatlakozott.

1877. febr. 10-én előljárósági gyűlés tartatott gr. Kún Kocsárd főgondnok elnöklete alatt. A gyűlés tárgyai elintézése után a nagylelkű főgondnok kabátja zsebéből kivett egy csomagot, az asztalra tette, és körülbelől így szólt: Egész élete oda volt irányozva, hogy a közügynek, jelesen pedig a magyar közművelődésnek gyenge tehetségéhez képest hasznára legyen. Egyéb kötelességei teljesítése mellett főleg a szászvárosi ref. iskolát igyekezett eddig is emelni, és el volt határozva, halála esetére nagyobb összeget hagyni ez intézetnek. Miután azonban Isten akaratja életét hosszabbra nyújtotta, mint a hogy remélte, célszerűbbnek vélte még életében megtenni azt, a mit csak halála esetére szándékozott megtenni. Ugyanazért ezennel 50.000 frt urbéri kötvényt ad az iskola pénztárába, kérve az előljáróságot, hogy azt tekintse az iskola saját vagyonának, s lelkiismeretesen kezelve, fordítsa annak felvirágoztatá-

sára. A részletesebb utasításokat a méltóságos igazgató-tanácsához rövid idő alatt felküldendő alapító levelében adja meg.

A nemes gróf szavai közben az előjáróság tagjai felállottak, s midőn beszédét bevégezte, Dósa Dénes tanvezető-tanár tolmácsolta a könyekig meghatott előjáróság érzelmeit, a jövő nemzedékek nevében is megköszönve a lelkes főúr nagyszerű áldozatát és ígérte, hogy szent kötelességüknek tartják alapítványát hiven kezelni, s azt az általa megjelölt célra fordítani.

Az igazgató-tanács 1877—179. szám alatt kelt leiratában küldötte le a nemes főgondnoknak általa is minden pontjában elfogadott alapító levelének hiteles másolatát.

A nemeslelkű alapító gondolkozásmódjának megismertetése végett ide iktatom az egész alapító levelet, mely így hangzik :

Méltóságos egyházkerületi Igazgató Tanács !

Élő napjaim hosszabbra terjedvén, mint a hogy azt magam is kívántam, hogy a gyérülő örömök helyett legalább megnyugvást szerezzek keblemnek, a köznevelés érdekében egy oly intézkedésemnek adok kezdetet, melyet mostanáig csak halálom esetére tartottam teljesítendőnek, most azonban már sürgetettnek itélem.

Többszörös esetek által bizonyosságot kívántam tenni, hogy a Hunyadmegye kebelében létező szászvárosi ev. ref. iskola iránt kiváló részvétellel viseltetem. Tettem pedig ezt azért, mert erős meggyőződésemm volt örökké, hogy az irt iskolának, az ország e szegletén, az oláhság lakta e vidéken, a csekély számú magyarságnak az eloláhosodástól való megmentésére, kétség alá nem hozható missiója vagy, és e hivatásnak szemmel láthatólag, sőt bebizonyított sikerét mutatta fel eddig is. De hogy a siker teljes lehessen, mulhatatlanul szükséges,

hogy a jelenlegi al-, teljes gymnasiummá alakíttassék át mielőbb. Miután pedig azon vagyombeli tehetség, mely jelenleg birtokában vagyon az iskolának, nem bírja meg a megkívántató tanerők fenntartása költségeit, sem pedig a jó igyekezetű szegény tanulók élelmezésére segedelmet mit sem nyujthat, sem végre a felekezeti iskolákban nem lévén mód olyan tanítókat alkalmazni, kik a szászvárosi iskola benépesítésére a megyében létező protestans egyházak gyermekeit kellőleg előkészíthetnék: e három égető szükségnek bár egykoron leendő fedezhetésére, a mai napon letettem a szászvárosi ev. ref. iskola pénztárába 50.000, azaz ötvenezer frtokat urbéri papirokban, oly célból, hogy az irt tőke — miután kamataival fedezte azon már megkezdett építkezési költségeket, melyek a szükségeltető tantermek bővítésére igényeltetnek — mindaddig kamatoztassék s a kamatok tőkésíttessenek, míg a letett 50.000 frt a fenebb elősorolt szükségek fedezésére a legszélesebb alapon megkívántató 143.700, azaz szásznegyvenhárom ezer hétszáz frtokat eléri; vagy azon esetre, ha a szászvárosi ev. ref. egyház második papi állomása — mint igen helyesen terveztetik — az egyházi szolgálat legkissebb csökkenése nélkül, két tanár-papi állomássá alakíttatnék által, mely iránt annak idejében mind az egyházkerületi igazgató-tanács, mind pedig az egyházkerületi közgyűlés beleegyezését nem csak remélem, de azt a szászvárosi egyház és iskola-ügy megbecsülhetetlen hasznára meg is erősíteni alázaatosan kérek: akkor csakis három új tanári fizetés lévén szükségesképp fizetendő, már nem 143.700 frt, hanem csak 103.700, azaz százháromezer hétszáz frtra kell, hogy az általam letett tőke felnövekedjék.

Miután a tőke felnövekedhetett az általam előjegyzett mennyiségre, abból a jobb esetben a 3 felállítandó

új tanárság és annak fizetése fedezésére 60.000 azaz hatvanezer frt 5%-os kamatját utalványozom, szállásul azon piaci emeletes házam jövedelmét jelölve ki két tanár számára, melyet több évekkkel ezelőtt vásároltam volt az iskola javára, de a melynek jövedelméről ma is, és a míg élek én rendelkezem. Azért jelölöm jövedelmét csak, s nem magát a lakást, mert két tanárnak együttesen tán nem lenne elég kényelmes, egynek pedig igen sok; de jövedelme elég arra, hogy 2 tanár ur szállása bére közelebb az iskolához fedeztessék.

A fennemlitett összegből 20.000 azaz huszezer frtnak kamataiból az algyógyi, tordosi, rápolti, hosdát, rákosdi, keresztúri, felső-szilvási, alsó-szilvási, felső-szálláspataki, zajkányi, klopotivai, pestényi, bajesdi, fehér-vizi, borbátvizi, livádiai, kis-barcsai, harói, pestesi és párosi, többnyire eloláhosodott magyar szülők gyermekei, időnként egy-egy, segedelmeztessenek minden községből, míg a szászvárosi iskolában jó erkölcsű leg-alább is jelesen tanulnak, minden fiú 40, azaz negyven frt beneficiumot élvezvén. A 20.000 frtnak ezer frtot tevő kamatjából ekként évenként fennmaradó 200, az az kétszáz frt minden évben átteendő a dévai állami reáltanoda igazgatóságához, a megye kebeléből ottan tanuló 5 = öt szegény, de jó erkölcsű s jól tanuló eloláhosodott egyházi magyar növendékek segedelmezésére. Megjegyezve, hogy egyik megnevezett község se pártfogoltassék az illetőségen felül a másik rovására, és hogy a fölsegélést élvező növendék birja illetékes községének és iskolájának hivatalosan kiállított ajánló levelét.

Ha pedig valamely község kilépett vagy eltávozott, vagy rossz tanulás miatt kiutasított növendéke helyett mást küldeni nem lenne képes vagy hajlandó éppen akkor, úgy a megmaradott beneficium az iskola ren-

des, szegényeket segélyező alapjához leszen csatolandó mindaddig, míg az irt egyházi község egy elfogadható fiut lesz képes küldeni. Itt megjegyeztetni kívánom azt is, hogy az eddig segélyezett hátszegvidéki 4 tanuló dotatioja, melyet míg élek, én fizetek, halálom után a fennebbiekre beolvadva, az irt 20'000 frtos tőke kamatjából fedeztetik.

Utalványozok továbbá a felnövekedett tőkéből 23'700 azaz huszonhétezer hétszáz frtokat és azoknak kamatait azon protestans felekezetű községek tanítóinak fizetés növelésére, a kik ma kevesebbet élveznek 400, azaz négyszáz frtnál. Jelesen :

A brádi tanító javára	36	=	harminchat	frtot.
A tordosi „ „	49	=	negyvenkilenc	„
A harói „ „	97	=	kilenevenhét	„
A hátszegi „ „	56	=	ötvenhat	„
A hosdái „ „	183	=	száznolevánhárom	„
A hunyadi „ „	215	=	kétszázötvenöt	„
Az alpestesi „ „	261	=	kétszázhatvanegy	„
A rápolti „ „	287	=	kétszáznyolevánhét	„

melyek a fönnebb irt 23.700 frtnak teszik a kamatját, és a mely által egyházmegyénk minden felekezetünkhöz tartozó tanítója 400 frt tanítói díjban fog részesülni, de a mely pótdíjat csak azon tanító fog évenként megkaphatni, ki a szászvárosi ev. ref. iskola igazgatósága előtt, egy az illető presbyterium és esperes által kiállított oly értelmű bizonyítványt mutat elő, hogy az erkölcsiség mellett tanítói kötelességének eleget tett; ellenkezőleg a megtagadott pótdíj azon évről a dévai állami reáliskola rendesen kezelt segélyező tőkéje nevelésére fordítván.

Miután a felajánlott szerény adomány mire leendő fordításáról eléadtam kívánatomat, most már kezelése iránt is megteszem indítványomat, helyet engedvén az

egyházkerületi méltóságos igazgató-tanácsnak, hogy a helyesebbet velem közölvén, azt részemről elfogadni alkalmam legyen.

A tőkét azért tettem le a szászvárosi iskola igazgatóságához, mert azt illette legelső helyen, a kezelés díjazásával pedig a szászvárosi iskola pénztárnokának csekély jövedelmét kívántam öregbiteni, melynek meghatározását, hogy aversionaliter mennyi legyen ezen tőkéből, az egyházkerületi méltóságos igazgató-tanács bölcs belátására bízom. De különben is a fizetéseknek annak idejében leendő kiszolgáltatása kívánatossá tette a pénztárnak itt a megye kebelében való maradását.

Ohajtásom továbbá, hogy a felajánlott szerény tőke, a szászvárosi iskola pénzügye keretében, de külön cím, külön könyvvezetés és számadás alatt kezeltessék; felkérvén a méltóságos egyházkerületi igazgató-tanácsot, hogy valamint eleintén a kamatok pontos tőkésítésére, úgy később a segélyezendő ifjuság javára kifizetendő összegek pontos kiszolgáltatására és a mindkét esetre meghatározott bizonyítványok fölrendelésével azokra a maga felügyeletét szigoruan kiterjeszteni méltóztassék, tetszés szerint meghatározván azt is, hogy a kamatból ismét urbéri vagy más hasznosabb papírok vásároltassanak; felkérvén végtére, hogy eszközlője legyen a méltóságos egyházkerületi igazgató tanács, hogy az ily móddal felhozott számoló jelentése az iskolának, míg én élek, egy példányban nekem is megküldessék, s halálom után azoknak kezeihez juttattassék, kik mint örököseim ismeretesek lesznek, lehető véleményezésük, vagy megnyugovásuk kijelenthetése végett.

Végezetre: ezen intézkedésem megösmertetése a dévai állami reáliskola igazgatóságára nézve kívánatos, a szászvárosi iskola előljáróságára pedig okvetetlen szükséges lévén, a maga ahhoz való tartása végett,

kérem az egyházkerületi méltóságos igazgató tanácsot, ezen tiszteletteljes jelentésem párját mindkét helyre megküldeni.

Tisztelettel maradván a Méltóságos Egyházkerületi Igazgató Tanács

alázatos szolgája

Gróf Kún Kocsárd s. k.

Algyógyon, 1877. febr. 10.

Az igazgató tanács az alapító levél közlése kapcsán meghagyta az előjárásának, hogy e kegyes alapítványt külön kezelje, minden évben a 3 első hó eltelte alatt rendes számadást készíttessen, s azt két példányban küldje fel, egyet felülvizsgálás végett, egyet pedig azért, hogy az a nemes alapítónak, illetőleg örökösinek elküldessék.

Az egyházi főtanács a maga részéről is ki akarta fejezni a kegyes patronus iránt érzett háláját és köszönetét. E végre Fogány György hunyadmegyei főispánt, a vajdahunyad-zarándi esperest, Bartha Lajost, Incze János szászvárosi első papot és a szászvárosi iskola igazgatóját kérte fel, hogy bizottsággá alakulva, Pogány György főispán ur vezetése alatt, az igazgató tanács nevében a nagyérdemű alapítónak mondjanak köszönetet. Megtörtént.

A nemes gróf hosszú élete és a szászvárosi iskola előre nem látható fejlődése, valamint a kegyes patronusnak az intézet iránt tanusított állandó jó indulata és a változott viszonyokhoz való alkalmazkodása, a fönnebb szószerint közölt alapító levél több rendbeli intézkedéseit megváltoztatta, természetesen mindig úgy, hogy ahhoz az alapító főgondnok urnak, valamint az egyházi főhatóságnak is beleegyezése megnyerett.

Legelsőbbben is, az alapító levél azt rendeli, hogy az alaptőke két első évi kamatja fordíttassék osztályok

építésére. A gróf ur úgy tervelte volt, hogy a vár falához támasztva félfedéllel körülbelül öt ezer forint költséggel, építtessék 4 tanterem. Ámde az előljáróság többi tagjai attól féltek, hogy az így épülendő tanteremek a gymnasium kiegészülte esetén nem lesznek elégsek, e mellett az a kifogásuk is volt, hogy sötétek, nyirkosok, bajosan szellőztethetők és az iskola udvarán nyüzsgő tanulók zaja miatt lármások lesznek. Ugyanazért Dósa Dénes tanvezető tanár már ugyanazon év április 11-én tartott előljárósági gyűlésen azt indítványozza, hogy az alapító főgondnok urnak és az igazgató tanácsnak beleegyezését megnyerve, az építkezést halasszák el, míg a tényleges szükség beáll, addig pedig a 2 évi kamatot kiszakítva, az abból befolyó összeget kamatos kamattal tőkésítsék. Ez indítványt az előljáróság minden tagja pártolta, mihez az alapító beleegyezését megnyerve, az igazgató tanácshoz felirt, és az építkezés elhalasztását kérte, mit minden nehézség nélkül meg is nyert.

1878. június hó elején Dósa Dénes tanvezető tanár egy terjedelmes emlékiratot intézett gr. Kún Kocsárd alapító főgondnok urhoz, melyben kimutatni igyekezett, hogy mennyire életérdekében fekvő dolog mind az intézetnek, mind pedig Hunyadmegye magyarságának, hogy a szászvárosi iskola már a legközelebbi időben teljes 8 osztályu gymnasiummá egészíttessék ki. Az emlékirat csoportosítja a tantárgyakat, javaslatokat tartalmaz a felállítandó 6 rendes és 3 segédtanári állomás szervezésére, valamint azt is kimutatja, hogy az intézet meglevő jövedelméből s az intézet kiegészítése esetén remélhető iskolai díjak gyarapodásából az új szervezet költségei teljesen fedezhetők lennének azon feltétel alatt, ha a kegyes alapító megengedné, hogy 50.000 forintos alapítványából 1400 frt évenkénti kamat-

jövedelem az intézet közszükségei fedezésére fordíttassék.

Az emlékirat szerzője még tovább is ment, és oly intézkedéseket ajánlott a kegyes alapítónak, hogy az alapítványnak 1400 frt évenkénti levonása után fennmaradó része kamatos kamattal tőkésíttessék és 13 év múlva, midőn a tőke 6%-os kamatozás mellett megkettőződik, 1400 forint ismét szakíttassék ki a jövedelemből és fordíttassék részint beneficiumok- és tanítói fizetésekre, részint pedig a fejlődő intézet közszükségei fedezésére. A tőke másik fele azonban tartassék vissza újra, s kamatok kamatjával gyarapítva, neveltessék mindaddig, míg újból megkétszereződik, ekkor a fél tőke jövedelme ismét fordíttassék a fennebb említett szükségek fedezésére, a másik fele pedig a kamatok kamatjával újra növeltessék kétszeres összegre, és akkor a fél összeg jövedelme újból fordíttassék az alapítványban megjelölt célokra és így tovább folytattassék századról-századra, hogy az intézetnek legyen egy elkölthetlen tartaléktőkéje, melynek időszakonként felszabaduló és közhasználatra fordítható jövedelméből a fejlődő intézet növekedő szükségégei fedezhetők legyenek.

A nemes alapító az emlékiratot kegyesen fogadta; de mielőtt a dologban érdemlegesen határozott volna, az emlékiratot áttette az előjárósághoz azzal a kérelemmel, hogy azt beható megfontolás tárgyává téve, különösen pedig a költségek fedezésére vonatkozó számítását véve szigorú birálat alá, terjesszen eléje véleményes jelentést.

Az iskolai előjáróság 1878. július 5. és 6-án két ülésében tárgyalta az emlékiratot, s tanácskozása folytán egyhangulag elismerte a gymnasium kiegészítésének nemcsak kívánatos, de szükséges voltát is. A tantárgyak csortosítására és a tanári állomások szervezé-

sére vonatkozó javaslatot is elfogadta egyhangulag, valamint az emlékiratban foglalt számítást is megáthadhatlannak találta. Csupán csak az ellen volt kifogása, hogy az emlékirat a beneficiumokon és a tanítók segélyezésére vonatkozólag is módosítást hoz javaslatba. Az előjáróság az alapítvány erre vonatkozó részét változatlan fenntardónak véleményezte.

Az emlékirat szerzője, habársajátjavaslatát az előjáróság ajánlatánál célszerűbbnek tartotta, mégis, hogy az előjáróság egyértelműségét ne zavarja, csatlakozott annak véleményéhez.

Dr. Lészay László algonnok és Dósa Dénes, az emlékirat szerzője, bizattak meg az alapító főgonnoknak az előjáróság véleményes jelentését előterjeszteni.

Az alapító főgonnok ur az előjáróság egyhangu véleményében megnyugvást találva, minthogy a gymnasium kiegészítését ő is szívből kívánta, az indítványozott módosításokba készséggel beleegyezett.

Az emlékiratot és az előjáróság véleményét maga a nemes alapító küldötte fel az igazgató tanácshoz, melegen pártoló kíséző irattal, kérve azt, hogy soron kívül még az 1878. június elején tartandó kerületi közgyűlés elé terjeszteni sziveskedjék. Az igazgató tanács a gróf kérését készséggel teljesítette, az alapító levél módosítására vonatkozó javaslatot a kerületi gyűlés elé terjesztette, mire a gyűlés 65. jegyzőkönyvi szám alatt következő határozatot hozta: „Közgyűlésünk tekintettel arra, hogy az alapító nemes grófnak teljes jogában áll vala alapítványát belátása szerint módosítani, elismeréssel veszi ő méltóságának egyházkerületünk iránt tanusított előzékenységét, s az ajánlott módosítást annál nagyobb örömmel és készséggel fogadja el, mivel ennek elfogadása által közel jövőben lehetővé tétetik a szászvárosi Kúniskola kiegészítése, a nélkül, hogy

az eredeti alapítványban megjelölt más célok elérése rövideget vagy elnapolást szenvednének.

1887. szept. 28-án előljárási gyűlés tartatott gróf Kún Kocsárd elnöklete alatt. A napirendre kitűzött ügyek letárgyalása után gróf Kún Kocsárd előlülő főgondnok a következő előterjesztést tette :

Tekintettel arra, hogy a szászvárosi iskola az 50.000 forintos alapítvány kamatainak egy részét már évek óta élvezzi és közelebbi időben az iskolának az államkormány is tetemes segínyt nyújtott, tekintettel továbbá az örvendetes lendületre, mely megyénkben a hazafias nevelésügy terén tapasztalható, nem lenne-e kívánatos és kivihető, hogy az alapító levél megváltoztatásával, az abban megnevezett iskolák már a közel jövőben megillető járulékaiknak élvezetébe jussanak.

Az alapító főgondnok ur e kérdésére az előljárási Incze János, Fülöp Géza, Sándor János és Simon Ferenc személyében egy bizottságot küldött ki, hogy a kérdést tanulmányozva és alapos számításokat téve, terjesszen az előljárási elé véleményes jelentést.

A bizottság munkálatát elkészítette és mielőtt az előljárási elé terjesztette volna, bemutatta az alapító főgondnok urnak, hogy arra lehető megjegyzéseit megtehesse. Az alapító főgondnok ur a munkálatot átnézte, általánosságban helyeselte és megjegyzéseit írásba foglalva beküldötte az igazgatósághoz hivatalos tárgyalás végett.

A bizottság javaslata az 1888. június 16-án tartott előljárási gyűlésben tárgyalatott az alapító főgondnok ur előlülése alatt.

A bizottság javaslatának lényege ez :

Hunyadmegye esperese átirata szerint ez idő szerint 6 egyház van, melyekben a tanító fizetése 400 forintnál kevesebb, u. m. :

1. Tordoson	hiányzik a 400 frtból	50	frt.
2. Losádon	” ” ”	60	”
3. Brádon	” ” ”	36	”
4. Haróban	” ” ”	97	”
5. Nagy-Rápolton	” ” ”	160	”
6. Hosdátton	” ” ”	150	”
		Összesen	553

A bizottság azt indítványozza, hogy ez 553 forint a nevezett ref. egyházközségek tanítói fizetésének 400 frtra való pótlása végett már 1889-ik éven kezdődőleg folyósítsassék.

A bizottság a beneficiumok kérdésére is kiterjesztette figyelmét és azt hozta javaslatba, hogy az eredeti alapító levélben rendelt 25 negyven forintos beneficiumnak két ötöde = 10 már most folyósítsassék, és pedig a szászvárosi ref. iskolában 8, a dévai állami főreáliskolában pedig 2. A többi $\frac{3}{5}$ azaz tizenöt beneficium folyósítása pedig csak 1908. január 1-én kezdődjék.

Az eredeti alapító levél e beneficiumokat a hunyadmegyei eloláhosodott egyházi nemések fiainak rendelte valláskülönbség nélkül. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a görög keleti és görög kath. tanulókat a beneficium élvezete nem képes hazafias érzületükben annyira megerősíteni, hogy a románok magyarellenes agitációtól távol tudják tartani magukat. Ellenkezőleg, nem egy szomorú példa mutatja, hogy a kegyes gróf beneficiumát élvezett görög keleti vagy görög kath. tanulóbból később szenvedélyes agitator lett. Ugyanazért a bizottság azt ajánlja, hogy a beneficiumok Szászvároson és Déván is, ne az egyházi nemések fiainak adassanak, hanem hunyadmegyei jó erkölcsű és jól tanuló magyar fiaknak és pedig azon időtől fogva, midőn megkapják, mindaddig, míg az intézetben tanulnak.

Ha pedig kellő minősítéssel bíró hunyadmegyei fiak nem akadnának, az előjáróság, illetőleg a dévai állami főreáliskola igazgatósága, jogosittassék fel a gazdátlan beneficiumokat bárhol született kellő minősítéssel bíró magyar fiuknak odaadni, de csak addig, míg megfelelő hunyadmegyei magyar fiu jelentkezik.

A bizottság jelentéséhez egy kimutatást is csatolt, melyben, öt százalékos kamatozást véve fel alapul, kimutatja, hogy az alapítvány, mely 1888. végén 73.001 frt 50 krt teit, 1908. végéig 92.170 frt 66 krra növi ki magát, ha a tanítók részére az 553 forint, a beneficiumok részére 400 forint azonnal, a szászvárosi Kúnkollegium részére pedig 1899. január 1-től kezdve az eddig élvezett 1600 forinton felül még további 1300 frt folyósítatik.

Az alapító főgondnoknak a bizottság e munkálatára két megjegyzése volt. Egyik az, hogy az algyógyi tanító fizetése azért nincs bevéve a 400 frtnál kisebb fizetések közé, mert az algyógyi ref. tanító az állami iskolánál van alkalmazva és mint ilyennek fizetése 400 forintnál tényleg nem tesz kevesebbet. Ha azonban valaha ugy történnék, hogy Algyógyon külön ref. iskolát állítanak, és tanítója fizetése 400 frtnál kevesebb lesz, akkor a szászvárosi iskola ennek fizetését is pótolja 400 frtra.

Másik megjegyzése az, hogy a beneficiumot csak a gymnasiumbeli tanulók élvezhetik, és csak ugy, ha legalább is jó osztályzatot nyertek.

Máskülönben készörömet elfogadja a bizottság munkálatában javaslatba hozott módosításokat.

Az 1888. június 16-án az alapító főgondnok ur előlülése alatt tartott előjárósági gyűlés is egyhangulag elfogadta a bizottság munkálatát, és elrendelte, hogy terjesszessék fel az igazgató tanácshoz, illetőleg az egyházkerületi közgyűléshez megerősítés végett.

Az előjáróság fölterjesztését az igazgató-tanács is helybenhagyta és minden módosítás nélkül pártolólag terjesztette a kerületi közgyűlés elé, mely azt teljertalmulag megerősítette.

Mint fönnebb láttuk, az 50 ezer forintos alapítványt egyházkerületileg megerősített módosítások között az is ott van, hogy ez alapítványból a Kún-kollegium javára, az eddig élvezett 1600 frtot tevő évi segélyen felül, 1899. január 1-től kezdődőleg még további 1300 frt évi segély tétessék folyóvá. De arról nincs semmi említés, hogy az 1300 forint mire fordittassék.

1893. július 29-én tartott előjárósági gyűlésen Simon Ferenc igazgató-tanár arra hívja fel az előjáróság figyelmét, hogy az 50 ezer forintos alapítványból 1899-ben a Kún-kollegium javára folyósítandó 1300 forintnak specialis célja nincs meghatározva. Nehogy a folyósítás idején az összeg fölhasználása felett kifejlődhető ellentétes vélemények az előjáróság tagjai között káros következményű egyenetlenségre szolgáltatassanak okot, szükségesnek tartja a célt már most meghatározni, míg az alapító főgondnok él, és óhajtása nyilvánításával minden további vitát és ellentétet eldönthet. Ő a tárgyról gondolkozott, és magánuton az előjáróság tagjaival is meghányta vetette a dolgot. Ezen megbeszélések alapján javaslatot terjeszt az előjáróság elé, melyszerint az 1899-ben folyósítandó 1300 frt fordittassék első sorban a tanárok 4. és 5-ik korpótlékainak fedezésére, a mennyiben az ezen időig más alaphól fedezhető nem volna, továbbá azon tanárok részére, a kik nem természetben kapnak lakást, a szálláspénznek 300 frtra való fölemelésére.

Ha a folyósítandó összegből telnék, fölemelendő lenne továbbá a korpótlék 150 frt maximális összegig, mely esetben első sorban az egyházkerület által válasz-

tott tanárok jönnének tekintetbe, remélve, hogy az államsegély emelése által az állam által kinevezett tanárok korpótléka is megfelelő módon lesz emelhető. Ha azonban ez nem lenne lehetséges, akkor minden tanár korpótléka egyenlő arányban emeltessék.

Az előljáróság Simon Ferenc igazgató-tanár e javaslatát teljtartalmulag és egyhangulag elfogadta, és az igazgatót megbizta, hogy e javaslat tartalmát az alapító főgondnok urral kegyes hozzájárulása végett közölje.

Az alapító főgondnok ezen javaslatot véve, 1893. aug. 28-án következőleg válaszol az előljáróságnak:

Tekintetes iskolai Előljáróság!

Folyó 1893. évi július 29-ről 100. jksz. alatt kelt átíratára, mely 50000 forintos alapítványomnak az 1899. év beteltével a rendes szükségek és kiadások fedezése után fennmaradó 1300 forint kamatok hová fordítására vonatkozik, feleletemet a következőkben kívánom megadni:

Ez 1300 forintnak az 1879-ben folyóvá tett 1550 forinttal együtt, alapító levelemből kitetszőleg, az vala rendeltetése, hogy az iskolának 6 osztályu gymnasiumból célba vett teljes 8 osztályu gymnasiummá történendő kiegészítéséhez a szükséges tanszékek járulékait fedezze. Miután azonban a gymnasium kiegészülése az 1879. éven kezdve megtörtént, s miután az jelenben a kellő számu rendes tanerőkkel is el van látva, első rendü szempontnak tartom, a tanszékeknek olyan mértékben való javadalmazását, hogy az utoisó években jelentékenyen sulyosbodott és a jövőben talán még jelentékenyebben sulyosbodható megélhetési viszonyok mellett, a társadalom legmagasabb hivatást teljesítő munkása: a szellemi munkás, állandóan feltalálja abban a tisztességes megélhetés feltételeit, s hogy ösztön

nyujtassék arra, miszerint az anyyita fontos tanári pályát jövőre is az ifjuság legtehetségesebb része válassza élethivatásul. E szempontot véve figyelembe, s különösen azt óhajtván biztosítani, hogy a szászvárosi Kún-kollegium tanári testülete exponált és a hazafias nevelés szempontjából igen fontos helyzetében mindig a kellő tudományos készültséggel bíró egyénekből legyen összeállítva, az irt és 1899. végén esedékes évi 1300 forintot az ev. ref. Kún-kollegiumnak egyházkerületünk által választott rendes tanárai részére fizetések és szálláspénz illetékeik javítására rendelem fordittatni a következő közelebről megjelölt módozatok mellett:

1. A hivatolt összeg fordittassék a rendes tanárok 4-ik és 5-ik ötödéves korpótlékainak fedezésére, úgy, hogy ez időtől kezdve a fizetéspótlékok legalább a jelenlegivel egyenlő 100—100 forint összegben a Kún-kollegium főgymnasiumához választott mindazon rendes tanároknak kijárjanak, kiket az, szolgálati éveik száma szerint megillet, hasonlóan az állami középiskoláknál alkalmazott tanárokéhoz.

2. Mindazon rendes tanároknak, kik nem kapnak természetben szállást, szálláspénzeinek 300 frtra leendő kiegészítésére, hogy a jelentékeny hátrány, melyet az állami középiskolai tanárokkal szemben felekezeti tanárainkra nézve a f. 1893. évi fizetést rendező törvény teremtett, részben legalább kiegyenlítettessék.

3. A mi ezenfelül még fönnyjelölt összegből netalán rendelkezésre állana, az a fönnevezett rendes tanárok összes ötödéves korpótlékainak a jelenlegi 100 frtnál nagyobb, egész 150 frt maximális összegig terjedhető, növelésére fordítandó.

Ezekben óhajtván a tek. iskolai előljárásának hozzám intézett kérdésére a választ megadni, tudomás-

vétel és megerősítés végett ezen válasziratomnak a méltóságos Igazgató Tanács és ennek útján a főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés elé leendő terjesztését kérve, illő tisztelettel maradtam Tek isk. Elöljáróságnak

atyafi szolgája:

Gr. Kún Kocsárd s. k.

Szászváros, 1893. aug. 28.

Az előljáróság haladéktalanul megtette a főgondnok ur átirata értelmében a maga felterjesztését, a mit az igazgató-tanács ajánlatára a kerületi közgyűlés meg is erősített. Ezzel az 50 ezer forintos alapítvány ügye véglegesen rendeztetett.

Mint fönnebb láttuk, az 1878-iki kerületi közgyűlés gróf Kún Kocsárd alapító főgondnok ur alapító levelének módosítását és ennek folyamányát, a szászvárosi ev. ref. iskolának teljes 8 osztályos gymnasiummá való kiegészítését, megengedte. Ennek következtében 1879. szept. 1-jén megnyitattott a VII-ik, és 1880. szept. 1-jén a VIII-ik gymnasiumi osztály is. Az 1879. novemberben tartott kerületi közgyűlésen Deák Gerő és Vitus Lajos segédtanárok rendes tanárokká választattak, az első a classica literaturai, a második a magyar és német irodalmi tanszékre. Simon Ferenc oklevés tanárjelölt egyelőre segédtanári minőségben a mathematica és physical tanszékre hivatott meg ugyanekkor. Ezek szerint 1879-ben, a kiegészítés megkezdésekor, 7 állandó tanerő működött az intézet mellett, u. m.: Dósa Dénes, Sándor János, Deák Gerő és Vitus Lajos rendes tanárok, Simon Ferenc segédtanár, Incze János és Fülöp Géza ev. ref. lelkészek és tiszteletbeli tanárok, kik a valláson kívül még más tantárgyakat is kifogástalan szorgalommal és jó sikerrel tanítottak. Simon Ferenc segédtanár 1881. május havában tartott ker. közgyűlésen szintén rendes tanárrá választott, s vele a rendes tanárok száma 5-re emelkedett. Így egé-

szült ki a szászvárosi ev. ref. iskola újból teljes főgymnasiummá, reméljük úgy, hogy az többé reductiót nem szenved.

E helyen megemlítendő az is, hogy lett a szászvárosi ev. ref. orthodoxa schola, szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium?

1877. március 12-én dr. Lészay László előlülése alatt előljárósági gyűlés tartatott. A napirendre kitűzött ügyek letárgyalása után Dósa Dénes tanvezető-tanár felemlíti, hogy a nemes gróf Kún család már rég idő óta kiváló jóindulatot tanusított a szászvárosi iskola iránt. Gróf Kún Zsigmond hosszú időn keresztül páratlan buzgóságu főgondnoka volt, halála esetére pedig összes felkelhetőségének az iskolát tette örökösévé. Gróf Kún Kocsárd pedig az iskolai épület északi szárnyát a maga költségén építtette fel, az iskola vagyonát két házzal, tetemes tőkevagyonnal gyarapította, tanzerekkel látta el, számos szegény tanulót segélyezett és segélyez most is szakadatlanul, szellemi és anyagi támogatásával az intézetnek hosszú időn keresztül valóságos atyja volt, legközelebb pedig 50 ezer forintos alapítványával az intézet jövőjét emberileg szólva örökre biztosította. Ugyanazért indítványozza, hogy az iskolai előljáróság, a nemes grófi család, különösen pedig gróf Kún Kocsárd főgondnok iránti hálája kifejezése végett a szászvárosi ev. ref. iskolát nevezze ezután „szászvárosi ev. ref. Kún-tanodának.“

Az előljáróság ez indítványt lelkesedéssel fogadta, a szászvárosi ev. ref. iskolát Kún-tanodának nevezte, és az igazgató-tanácsához felirt, hogy ezt az elnevezést helyben hagyván, erősítse meg.

Az igazgató-tanács teljes készséggel elfogadta a Kún-tanoda elnevezést, és az előljáróság tényét megerősítette. Évek multán a Magyar Nyelvőr hatása alatt a tanoda név helyes képzés szempontjából kifogás

alá esett, minek következtében az iskola az igazgató-tanács és kerületi közgyűlés leirataiban Kún-kollegiumnak iratott. Így a Kún-tanoda név lassanként a Kún-kollegiumnak adott helyet. Az iskolai előjáróság ez elnevezés ellen nem tiltakozott, mert az ő célja csak az volt, hogy az intézet a gróf Kún család nevé-ről neveztesse, ez pedig a Kún-kollegium névben is benne van.

A gymnasium kiegészítése után a tanulók száma örvendetesen megsaporodott, úgy hogy az iskolai helyiségek a lakást kereső tanulók elhelyezésére elégteleneknek bizonyultak, dacára annak, hogy a szertárakat a lehető legszűkebb helyre szorítottuk.

A bajon az előjáróság ideiglenesen úgy segített, hogy az egyháztól az ugynevezett Wesselényi-féle épületek nyugati szárnyát bérbe vette, és a tanulók egy részét egy segédtanár felügyelete alatt ott helyezte el. Időközben azonban az egyház szerződött az állammal, s e szerződés értelmében a nevezett épület minden részét állami leányiskolai helyiségül az államnak engedte át.

Így tehát az iskolának felmondott. Az iskola más alkalmas épületet keresett az ifjúság elhelyezésére; de alkalmas helyiséget nem találván, kénytelen volt a jelentkező tanulók közül soknak megtagadni a bennlakást. A tapasztalás azonban rövid idő alatt arról győzte meg, hogy a künnlakók nagy száma mind a tanulás menetére, mind pedig a fegyelem szigorú kezelésére, káros befolyással van.

Ezek folytán kénytelen volt építkezés után látni.

Legelső dolog volt a fölemelendő épület helyét megválasztani. Fájdalom, a helyben nem igen lehetett válogatni. Alkalmas helynek csak az 1848-ban épített homloképülettől délre eső hely mutatkozott. Azonban, hogy e helyen az épületet egyenes vonalban tovább

folytathassuk, a két prot. egyház templomkerítéséből egy jó darab helyet kellett volna megnyernünk, mi a templomok bejárását nagyon megszükitette és elrutította volna. Az előjáróság megkísérlette ugyan a szükséges hely megnyerését, s a református egyház tán hajlandó is lett volna átengedni; de a lutheranus egyház határozottan megtagadta. Nem volt tehát más mód, mint az egyenes vonaltól elállani. Ekkor az előjáróság a két egyháztól azt kérte, engednék meg, hogy az új épület főfalát építse a régi vár fala helyére oly hosszúságban, a meddig belül az iskola telke a szász templom felé terjed. A ref. egyház ezt feltétlenül megengedte, a luth. egyház azonban több feltételhez kötötte beleegyezését, jelesen, hogy a templomkerítésbe nyíló ajtót ne vágjanak, a templom felől ablakot se, hogy a kerítésre nyíló ablakokat vasráccsal lássák el, s az új épület termeit lakszobáknak ne használják, hogy az istenitisztelet ideje alatt a termekben ének- és zeneórák ne tartassanak, végre, hogy a vár falát, a mennyire az iskola telke terjed, az intézet a maga költségén jó karban tartsa. Az előjáróság e feltételeket elfogadta és a két egyház előjáróságával az egyességet megkötötte, s az építkezés ügyének megindítására és keresztül vitelére egy bizottságot küldött ki.

1881. márc. 30-án Dósa Dénes tanár az építettő bizottság előadója jelenti, hogy Fülöp Gézá tagtárssal Déván az építészeti hivatalt megkérték, hogy küldjön ki egy mérnököt a hely felvételére és az épület terve elkészítésére. Az építészeti hivatal meg is ígérte, hogy az iskola kérését teljesíti; de fájdalom ígéretét nem váltotta be, azért egy olasz építészhez folyamodtak, ki a kath. tornyot is építette, s kinek szakképzettségét a városon mindenki elismeri. Ez építész olcsó áron vállalkozott a terv elkészítésére, az alaprajzot be is mutatja.

Ez alaprajz szerint a homloképület végében egy kis keleti hajlással két emeletre 3 kisebb és 6 nagyobb tanterem volt terelve. Indítványozza, hogy az említett építész bizassék meg a terv elkészítésével, az elkészült tervet pedig vizsgáltsassák felül a dévai építészeti hivattallal.

Midőn e javaslat elfogadtatott, elnök gróf Kún Kocsárd kérdésbe tette, hogy körülbelül mennyibe fog kerülni az új épület, és miből véli az előljáróság fedezhetni, hogy áll az építkezési alap? A felelet az volt, hogy az épület körülbelől 11—12 ezer forintba kerül; ebből az építkezési alap fedez 5000 forintot, a szász nemzeti egyetem rendkívüli segélye, 1000 forint, is erre fordítható, a többit az előljáróság kölcsön útján véli fedezhetni, a mit az iskola pénztára hosszabb idő alatt részletekben törlesztene.

Ekkor a nemes lelkű főgondnok így nyilatkozott: Ha az új épület az elfogadott terv szerint épül fel, a 6000 forinton felül levő építkezési költséget kész a sajátjából fedezni, csak azt köti ki, hogy a kölcsön adott pénzt az intézet, haláláig 5% kamattal kamatozza.

A gyűlés természetesen hálás köszönettel fogadta a nemes lelkű főgondnok ez újabb áldozatát, és kötelezte magát a kamatokat halála napjáig pontosan fizetni, kívánva, hogy minél hosszabb ideig legyen köteles e kamatokat fizetni.

Az építtető bizottság, miután a fedezet meg volt, sietett az építés ügyét folyamatba indítani. A tervet és költségvetést elkészíttette, felülvizsgálhatta, s miután az igazgató-tanács is helybenhagyta, pályázatot hirdetett. Mint legolcsóbb és az előljáróság véleménye szerint legmegbízhatóbb vállalkozó, helybeli építőmester, Antoni József nyerte el az új épület felépítését.

Az építkezés 1882. júniusában kezdetett meg és még ugyanazon év őszén elkészült, dacára a talajnehéz-

ségeknak és az építő mesterrel fölmerült több rendbeli meg hasonlásnak.

Az épület, 581 frt 40 kr levonást nem számítva, 12453 frt 92 krba került, melyből 6000 forintot gróf Kún Kocsárd főgondnok ur fedezett.

Az ünnepélyes felszentelés 1883. szept. 2-án történt meg. Jelen voltak : Nagy Péter püspök, Szász Domokos, akkor egyházkerületi főjegyző, később erdélyi ref. püspök, az előljáróság testületileg, a helybeli és vidéki tisztviselők és birtokosok sokan, az ifjuság és szülők szép számmal. Felszentelő imát Nagy Péter püspök, emlékbeszédet Deák Gerő ig. tanár tartottak a zsufolásig megtelt ev. ref. templomban, a magyar vegyes dalkar és a helybeli katonai zenekar együttesen működtek közre.

Templomozás után a püspök ur és kíséretében az összegyűlték előkelőbbjei tisztelegtek gr. Kún Kocsárd főgondnok urnál. Éstve az iskola épületét kivilágították, mit fényes táncvigalom követett, melynek tiszta jövedelme, 323 frt 78 kr, egy felállítandó iskolai kórház alapjára tőkésített.

Miért éppen egy kórház javára? E kérdésre a felelet ez: az internatusban, hol száz meg száz gyermek lakik egy fedél alatt, a leggondosabb felügyelet mellett is, gyakran fordultak elé megbetegülések. Minthogy azonban a városon közkórház nem volt és most sincs, a beteg tanulókat nem volt hová elhelyezni. Az előljáróság eleinte úgy segített a dolgon, hogy egy szobát a betegek számára tartott fenn, és a fekvő betegeket ott gyógyíttatta. Amde a beteg mellé ápoló is kell, az iskolában található személyek azonban, u. m. a magántanító, szolgák, tanulótársak stb. az ápolásra teljességgel nem voltak kielégítők, részint mivel mindenkinek meg volt a maga egyéb dolga, a mit feltétlenül végeznie kel-

lett, részint pedig, mert az éjjeli gondozást a legjobb akarat mellett sem lehetett ellátni. E mellett, ha valamely ragályos betegségi eset adta elő magát, a beteget az iskolai épületből feltétlenül el kellett távolítani. De hová? Egy ragályos beteget biztos helyre drága pénzen sem lehetett elhelyezni. Az internátus tehát az előjáróságot arra kényszerítette, hogy iskolai kórházról és megfelelő ápolóról gondoskodják.

Eleinte úgy gondoskodott, hogy a városon, valamely gyermektelen háznál, egy szobát bérelt ki, s a bérbeadóval az ápolás ellátásáról is egyezkedett. A követelményeknek azonban ez sem felelt meg, mert az ily bérbeadók rendszeren szegény emberek voltak, kiknek elég tágas szobájuk nem volt, és a mi volt, az sem volt oly egészséges, hogy abba 3—4 súlyosabb beteget megnyugvással el lehetett volna helyezni. Az iskolai kórház kérdése tehát égető kérdés maradt továbbra is. Az iskola kiépítése után tehát a kórház megépítésére került a sor, ugyanazért a legelső rendkívüli jövedelmet az intézők ennek alapjára szánták. A nemes lelkű főgondnok, gróf Kún Kocsárd, az ügyet nagyon szívén hordozta, és a gyűléseken és azokon kívül ismételtén sürgette. Az előjáróságban a készség nem hiányzott, de nem volt alap, miből a költségeket fedezhette volna. Végre 1890. aug. 19-én a nemes alapító főgondnok 3000 forintot és egy telket ajánlott fel a kórház számára, csak azt kötve ki, hogy a míg él, az iskolai pénztár a 3000 forintot 5% kamattal kamatozza. Ekkor aztán az előjáróság elhatározta, hogy a kórházat megépítteti.

Azonnal tervet és költségelőirányzatot készíttetett, s miután azt a felsőség is jóváhagyta, 1891. nyarán 5500 frt költséggel, 12 ágyra számított, a követelményeknek teljesen megfelelő csinos kórházat építtetett,

Schuller Testérvek fényképfelvétele és fénynyomata.

KOLLEGIUM KÓRHAZA.

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

melyben az ápoló számára is alkalmas lakás van. A felszerelésben is gróf Kún Kocsárd ment elől jó példával, a mennyiben két ágyat saját költségén szereltette fel, egyet gróf Kún Géza főgondnok ur, a többit az iskola.

Az internátusnak még egy más nagy hiánya is volt. Az iskola ugyanis a tanulóknak csak ágyhelyet adott, ágyról, ládáról, székről stb. a gyermekek maguk gondoskodtak. Ez sem mutatkozott célszerűnek, különösen azért, mert a szegényebb sorsu gyermekek rendszerint az eltávozott tanulók régi elavult butorait vásárolták meg, a mi a jó izlést nagyon bántotta. A sok ronda láda a szobák tisztán tartását is gátolta; e mellett a régi butorokban a poloskák nagyon elszaporodtak, s a legnagyobb igyekezet mellett sem lehetett azokat kiirtani. E miatt a szegény tanulók igen sokat szenvedtek. Az előljáróság e bajon is segített. 1886-ban az iskola lakó szobáit szekrényekkel ellátott vaságyakkal szerelte fel 2500 forint költséggel, egy nagy ágy használati díját évi 4, egy kis ágycét pedig 2 forintban állapítván meg, oly feltétellel, hogy a tanulók által fizetendő használati díjból a vételár 5% kamattal a közpénztár javára rendszeren kamatoztassék és lassanként törlesztessék is. Ugy is történt; a vaságyak díjából az előlegezett összeg kamatai rendszeren befolytak, a megmaradott összegek pedig takarékpénztári könyvecskén kamatos kamattal tőkésítették, úgy hogy 1895-ben az előlegezett összeg a közpénztárba visszahelyeztetett, az ágyak pedig az iskola tulajdonává válva, jelenleg új jövedelmi forrást képeznek.

Midőn a kerületi közgyűlés 1878-ban a gymnasium kiegészítését engedélyezte, 5 rendszeres tanári állomást szervezett az intézet mellett, u. m. 2 class. irodalmi, 1 természetrajz és vegytani, 1 magyar és német irodalmi

és végre 1 természettan és matematikai tanszéket. Ezek mellé csatlakoztak, mint állandó tanerők, a 2 ev. ref. pap. A többi tanszékekre segédtanárokat alkalmaztak.

Az előljáróság és az egyházkerületi igazgató-tanács és közgyűlés is azt gondolták, hogy ennyi tanerővel a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium hosszú időre szervezve van. De nagyon csalódtak. 1883-ban meghozták a középiskolák rendezéséről szóló törvényt, mely egy teljes gymnasiumnál a rendes tanárok számát legalább is kilencre szabta. Nemsokára megérkezett a kormány képviselője, a kerületi főigazgató is, és jelentéseiben constatálta, hogy a szászvárosi főgymnasiumnál csak 5 rendes tanár van, így tehát a törvény követelményeinek nem felel meg. E jelentésre a közoktatásügyi miniszter ur nem mulasztotta el a rendes tanárok száma kiegészítését sürgetni.

Ámde sem az intézetnek, sem pedig az egyházkerületnek nem volt alapja, miből a kiegészítés költségeit fedezze. Ily körülmények között nem volt más választás, mint vagy újból megcsonkítani az intézetet, vagy pedig államsegélyért folyamodni. A felekezeti érzület, önkormányzatát féltve, a reductio felé hajlott és a fensőbb körökben hallatszottak is hangok, hogy tanácsos lenne a szászvárosi iskolát 6 osztályra rendezni be, melynek költségeit jövedelméből fedezheti. Az előljáróság azonban szilárdul ragaszkodott főgymnasiumához, és elhatározta, hogy államsegélyért folyamodik. Ebbe a felsőség is beleegyezett. Az volt most már a kérdés, hogy mennyi fenntartási segélyt kérjenek. Az előljárósági tagok között voltak olyanok, kik 6000 frt évi segélyt elégségesnek tartottak. A többség azonban azt az álláspontot foglalta el, hogy ha államsegélyt kérnek, akkor kérjenek oly összeget, melylyel a tanári állomásokat úgy javadalmazhatják, hogy azok

az állami tanári állomásokkal a versenyt kiállhassák. Máskülönben az intézetet annak a veszélynek teszik ki, hogy a gyengén dotált tanári állomásokra az igényeknek teljesen megfelelő tanárokat nem fog kapni, vagy ha ilyeneket kap is, azokat állandóan nem lán-colhatja az intézethez, s így az a helyzet áll be, hogy a tehetségesebb tanárok a szászvárosi tanárságot csak ideiglenes tartózkodási helynek fogják tekinteni, és abban fognak járni, hogy más jövedelmezőbb állomást kapjanak. Ennek folytán az előljáróság abban állapodott meg, hogy a rendes tanár törzsfizetése legyen 1200 frt és 200 frt szálláspénz. Ezenkívül kapjon még öt évenként 100—100 frt korpótléket, éppen úgy, mint akkor az államnál is volt.

A rendes tanári állomásokat, egy rajztanárt is beleszámítva, tízre tervezte. Hogy e szervezet költségeit fedezhesse, 10 ezer frt évi segílyt kért az államtól. Az igazgató-tanács, kerületi közgyűlés és végül az egyetemes convent is elfogadták az előljáróság javaslatát azzal a módosítással, hogy a korpótlékokból egyelőre csak 3 folyósittassék, úgy hogy a tanári fizetés maximuma szálláspénzen kívül 1500 frt legyen, és nem 1700 frt, mint a hogy az előljáróság javasolta. Mi indította a felsőséget e korlátozásra, nem tudjuk, talán az, hogy az állam által segélyezett iskolák rendes tanárainak fizetése a többi ref. gymnasium tanárainak fizetését jelentékeny mértékben túl ne szárnyalja, és így a többi tanároknak elégedetlenséget ne keltsen.

Miután az előljáróság javaslata a convent által is elfogadtatott, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur megbízásából 1886. május 22-ikén megjelent Szászvároson dr. Klamarik János miniszteri tanácsos ur, hogy az intézetben szétnézve, személyes tapasztalatokat gyűjtsön, és az előljárósággal előleges megbeszélést tartson.

E megbeszélés alkalmával a miniszter ur kiküldöttje számbavette az iskola biztos bevételeit, valamint az iskolai épületeket és azok felszerelését is. Már e számbavétel alkalmával kitünt, hogy az épület még most sem elégséges, hogyha az internatust továbbra is fönn ohajtjuk tartani, és rövid időn további építkezéseket kell végezni. Az előljáróság ennek teljes tudatában volt már a miniszteri biztos ur megjelenése előtt is, és abban a tervben állapotott volt meg, hogy a telek déli oldalára, a vár falával párhuzamosan, esetleg, ha az egyházak beleegyezését megnyerheti, éppen a várfal helyére, még egy 2 emeletes szárny épületet emeltet, úgy hogy a földszinten egész hosszában legyen a tornacsarnok, a két emeleten pedig 3—3, összesen hat tanterem. Az iskolai épületnek ily mérvű megnagyobbitását minden további szükség kielégítésére elégségesnek tartották.

Minthogy a legutóbbi szárnyépület felépítése 13 ezer frtnál valamivel kevesebbe került, az előre nem látott eshetőségeket is számításba véve, valamint azt is, hogy az épület elhelyezésére szolgáló hely valaha várárok volt, és így az alapterakásánál bizonyára a rendesnél több kiadás lesz, építési segély címen, 16 ezer forint segélyt kért egyszer és mindenkorra. A miniszteri kiküldött ez összeget kevésnek tartotta, az előljáróság azonban a nevezett összeget elégségesnek tartván, az állam pénztárát nem ohajtotta nagyobb összeggel terhelni, és megmaradt kálvinista szerény kívánsága mellett.

A rendes jövedelmek összeszámításánál a 10 ezer frt évi segélyt a miniszteri kiküldött is megfelelőnek tartotta, ugyszintén a tanári állomások tervbe vett szervezését és azok javadalmazását is helyeselte, úgy hogy a miniszteri tanácsos ur és az előljáróság között igen könnyen teljes megegyezés jött létre. Ezen előleges

megegyezés alapján kötött meg 1888. jun. 17-én az államsegély tárgyában a szerződés az állam és a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium főgymnasium között Beöthy Zsolt miniszteri biztos és Parádi Kálmán tanügyi előadó és az igazgató-tanács képviselőjének közreműködésével.

E szerződés értelmében az állam ad a gymnasiumnak egyszer és mindenkorra 16 ezer forint építési segélyt és évenkénti 10 ezer frt fönntartási segélyt. A gymnasium mellé a meglevő 5 rendes tanári állomáson kívül még 5 más rendes tanári állomás szerveztetik, mely számból négyet a magas kormány nevez ki. A kormány által betöltendő tanári székek ezek: a természetrajzi és földrajzi, mely ekkor Sándor János által volt betöltve, s kit az állam által vett, egy magyar és német irodalmi, egy mennyiségtan és természettani és egy class. literaturai tanszék. A tanárok fizetése, mint fönnebb jelezve volt, 1200 frt törzsfizetés, 200 frt szállás-pénz és egyelőre 3 ízben 100—100 frtos ötdévenkénti korpótlékban állapított meg.

A 16 ezer frt építési segély 3 részletben adatott ki: 1887/8-ban 6000 frt, 1888/9-ben 6000 frt és 1889/90-ben 4000 frt.

Miután a magas kormány az előleges megegyezés értelmében a szerződés megkötése előtt már 1887/8-ik iskolai évben kiutalta a fönntartási segély felét, 5000 frtot, az előljáróság azonnal megtette a tanári fizetések javítására a szükséges lépéseket. Az 5 rendes tanár törzsfizetése 1200 frtra emeltetett, és az egyes tanárok szolgálati éveinek megfelelőleg a korpótlékok fele is kiutaltatott, a segédtanárok fizetése pedig 500 frtról 800 frtra javított. Ez a berendezkedés 3 évig állott fön, míg az állam a fönntartási segélynek csak felét, 5000 frtot, adott. Végre 1891. január 1-jén kezdődőleg a teljes fenntartási segély, 10 ezer frt, kiutaltatott. Mint-

hogy ez az örvendetes tény már a megelőző évben biztos kilátásba volt helyezve, az 1890/1-ik tanév kezdetén meg lehetett kezdeni a rendes tanári állomások betöltését. Így az 1890. nov. havában tartott kerületi közgyűlésen Jánosi Gábor rendes tanárrá választott a történelmi tanszékre. A közoktatásügyi miniszter ur pedig 1891. április havában rendes tanárokká nevezte ki Csűrös Pált és Tokaji Aladárt, az elsőt a magyar-német nyelv és irodalmi, utóbbit a mennyiség- és természettani tanszékre. A kormány által betöltendő classica literaturai tanszékre a miniszter ur Boresa Mihályt 1892-ben január havában nevezte ki rendes tanárnak. Boresa Mihály Kolozsvárra távozván, helyébe dr. Dózsa József nevezetett ki szintén rendes tanárnak 1894. szept. 1-jén kezdődőleg.

A szintén rendes tanári tanszéknek tervelt rajztanári állomást 1887|8—1892|3. tanévek alatt Benkő János, Beneze Zsigmond és Bécser János helyettes tanárok töltötték be, 1893. szept. 1-én Halmágyi Antal hivatott meg reá rendes tanári fizetéssel és 1894. március havában meg is választott. Ezzel az intézet mellett szervezett mind a 10 tanári állomás be lett töltve.

A szászvárosi gymnasiumban ez idő szerint a 10 rendes tanáron és a két lelkészen kívül, kik a vallást tanítják, még két helyettes tanár: Sükösd Gyula és Májer János, továbbá egy torna- és egy zene- és ének tanár működik, összesen 16 tanerő. Ez utóbbi állomás az 1892/3-ik tanévben szerveztetett és eleitől fogva Makai Jenő tölti be. A tornatanári állomást ez idő szerint Firtos Ferenc tartja elfoglalva.

Emlékezet okáért ide iktatom a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellett az 1895/6-ik isk. évben alkalmazott tanárok életrajzához a főbb adatokat.

Dósa Dénes született Háromszékmegyében, Illyefalván, 1840. febr. 12-én. Atyja szegény sorsu földbirtokos volt, ki Dénes nevű fiát 1851. őszén Nagy-Enyedre vitte és a második elemi osztályba iratta be. Dósa Dénes tehát az elemi iskolát, a gymnasiumot, 1 évi praeparandiát, 2 éves jogi- és 2 éves theologiai tanfolyamot a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, szegénysége miatt sok nélkülözés és nehéz küzdelmek között. Tanulmányait 1865. jun. 30-án végezte be, s még ugyanazon év nov. 9. és 10-ik napjain papi vizsgát állott.

Már mint másodéves theologust az 1-ső elemi osztály köztanítójává és esküdt diákká nevezték ki. Az 1865/6-ik isk. évben az V-ik-, az 1866/7-ikben pedig a VI-ik gymnasiumi osztálynak volt rendes köztanítója. Ez utóbbi évben az iskola seniora is ő volt. 1867. nyarán külföldre utazott, és Ausztria, Dél-Németország és Schweiz nevezetesebb részeinek megtekintése után Párisba ment, hogy a világkiállítást megnézze. Párisból az utrecht-i egyetemre ment, hol két évet töltött theologiai és philosophiai tudományokat hallgatva. Minthogy Hollandiában az előadások már májusban végződnek, 1868. nyarán újra Németországba ment, és ott a márburgi, heidelbergai és jénai egyetemeken hospitált. Az egyetemi előadások bezárta után Észak-Németországba utazott, és Berlinben hosszabb ideig tartózkodott. Augusztus végén visszatért Utrechtbe, hogy tanulmányait folytassa. 1869. tavaszán több barátjával áthajózott Angliába, és néhány napot Londonban is töltött. 1869. június elején az egyetemi előadások bezárta után Utrechtnek és Hollandiának búcsút mondott, és visszatért szülőföldjére az atyai házhoz, hol a nyarat töltötte.

1869. szept. 1-jén Szászvárosra jött, és mint segéd-tanár azonnal megkezdette működését. 1870. nov. 3-án megnősült, 1871. ápril havában rendes tanár lett. Mint-

hogy a néhai Szabó György nagyon beteges ember volt, és a tanvezetőségről lemondott, az előjáróság az elemi osztályok és az I. gymnasiumi osztály vezetését még 1869-ben Dósa Dénesre bízta, 1870. szept. 1-jén pedig Szabó György halála és Szarvadi Adolf eltávozása után az egész intézet tanügyének vezetése reáruháztatott. A rendes tanári teendők végzése mellett e tisztet szakadatlanul vitte egész 1884-ig. Ekkor lépett életbe a conventi tanterv, mely a gymnasiumban a régi igazgató és tanvezető tanár teendőit egy személyre, a gymnasium igazgatójára, ruházta. Az előjáróság 2 három éves ciklusban az ujan szervezett igazgatósággal is őt bízta meg. 1890. szept. 1-től kezdve mint különös officiumtól mentes rendes tanár működött az intézet mellett, latint, németet, philosophiát és rendkívüli tantárgyként gyorsírást is tanítva. 1895. őszén Jánosi Gábor a convictusi elnökségről lemondván, az előjáróság Dósa Dénest kérte fel az elnökség elfogadására, ki e kérésnek engedve, az elnökséget elfogadta, és jelenleg is folytatja.

Sándor János született 1840. nov. 15-én, Pákéban, Háromszék megyében. 1852. és 1853-ban a székelyudvarhelyi ev. ref. collegium elemi osztályaiban tanult. 1854—1867-ig a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte a gymnasialis-, 3 éves bölesészeti-, 2 éves jogi- és 2 éves theologiai tanfolyamot. 1867—1870-ig terjedő 3 év alatt rendes osztály-tanító és iskolai contra volt ugyancsak az enyedi Bethlen-főiskolában. 1870—1872-ig a berlini-, halléi- és tübingeni egyetemeken hallgatta a természettudományok előadását, főleg természetrajzot és vegytant. A szászvárosi Kún-collegium előjárósága 1871-ben, midőn még az egyetemen volt, segéd-tanárrá választotta és 700 frttal segélyezte. A tanítást 1872. szept. 1-én kezdette meg, 1873-ban a természetrajz és

vegytan rendes tanárává választatott. E minőségben működik e mai napig, azzal a különbséggel, hogy a conventi tanterv a vegytant a gymnasium rendes tantárgyai közül törülvén, tantárgya a természetrajz mellett többé már nem a vegytan, hanem a földrajz. 1875-től 1880-ig, a régi rendszerben körülírt hatáskörrel, ő vitte az igazgató-tanár teendőit is.

Deák Gerő született 1846. jun. 13-án, Karatnán, Háromszékmegyében. A gymnasialis, valamint a 2—2 éves jogi és theologiai tanfolyamokat is a nagy-enyedi Bethlen főiskolában végezte, s 1871. szept. 27-én papi vizsgát állott. Ugyanezen év október elején a berlini egyetemre ment, hol egy évet töltött. Haza jötte után a szászvárosi Kún-kollegium előjárósága a görög- és latin nyelv és irodalom segéd-tanárává választotta, mely hivatalát 1872. szept. 1-én foglalta el. 1879. nov. 3-án rendes tanárrá választatott ugyanazon tanszékre, melyet mint segéd-tanár töltött be és melyen mind a mai napig működik. Megjegyzendő, hogy az 1870/71-ik tanévben mint másodéves theologus, a nagy-enyedi Bethlen-főiskola előjáróságának engedélyével, a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium VI-ik osztálya rendes köztanítójává hivatott meg, mely meghívást elfogadván az 1870/71-ik tanévben Deák Gerő a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium rendes köztanítója volt. A theologiai tantárgyakat magán uton tanulta és csak a közvizsgákra ment fel Enyedre. Hosszas időn keresztül vezette az iskolai daloskört, 1880—1884-ig a régi rendszerben körülírt hatáskörrel ő volt az intézet igazgató-tanára is. A conventi szervezet életbe lépte után 1884—1893-ig ő volt az intézet inspector-tanára.

Vitus Lajos született Nagy-Idán, Kolozsmegyében, hol atyja ev. ref. pap volt. Elemi iskolai tanulását Tekében, az ágostaiak iskolájában kezdette, és foly-

tatta a III-ik gymnasiumi osztályig Besztercén ugyan-
csak az ágostaiak főgymnasiumában 1855-ig. Betegsége
és szegénysége miatt félben maradt tanulását csak
1859-ben folytathatta Nagy-Enyeden, hol mint szegény
papfiu eleinte csekélyebb, később jelentékenyebb
segélyben részesült. A gymnasiumi tanfolyam befejezése
után itt végezte a philosophiai-, 2 éves jogi- és szin-
tén 2 éves theologiai tanfolyamot. 1878. juniusában
gymnasiumi tanítói vizsgát, ugyanezen év őszén pedig
papi vizsgát állott. Az 1878/79. tanévben az V. g. osz-
tálynak volt rendes köztanítója az enyedi Bethlen-főisko-
lában. Ő vitte ez évben a seniori hivatalt is. Az 1869/70.
tanévet Hollandiában az utrechtí egyetemen töltötte,
theologiai és philosophiai studiumokkal foglalkozván.
Az előadások bezárta után Utrechtből Párisba, onnan
Münchenbe utazott, és a jun.—aug. időszakot itt töltötte
az egyetemeken hospitálván. A francia-német háboru
kitörése után haza jött, s december havában tanfel-
ügyelői tollnok lett Gáspár János alsófehérmegyei tan-
felügyelő mellett, mely hivatalát 1873. szept. 1-ig foly-
tatta. Mint tanfelügyelői tollnok a tanító-képezdei pót-
tanfolyami tanársággal is meg volt bízva 2 ízben.

1873-ban a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium elől-
járósága ez intézet segéd-tanárává választotta, mely
hivatalát ugyanazon év szeptember 1-jén foglalta el és
viselte 1879-ig, midőn a magyar és német irodalom
rendes tanárává választatott, mely hivatalát mind e mai
napig folytatja. E két tantárgy mellett, midőn a szük-
ség ugy kívánta, tanított még latint és tornát is. Hosszu
idő óta ő az iskola könyvtárának őre is, melyet az utóbbi
években rendezett.

Simon Ferenc rendes tanár, született Bikfalván,
Háromszékmegyében, 1855. március 19-én. Atyja föld-
birtokos volt. Elemi iskolai tanulmányait a helybeli nép-

iskolában kezdette meg és Sepsi-Szt.-Györgyön az ugy nevezett normalis iskolában folytatta. Gymnasiumi tanulmányait a nagy-enyedi Bethlen-kollegiumban végezte, hol 1875-ben érettségi vizsgát tett. Innen, minthogy a tanári pályára óhajtott lépni, a kolozsvári tudományegyetemre ment, hol 1875. szeptemberén kezdve 3 éven át mennyiségtan-természettani előadásokat hallgatott. 1878. októberén kezdve egy éves önkéntes katonai szolgálatot teljesített, s ugyanezen évben 1879. május havában tette le a tanári vizsgálatot is a mennyiségtan és természettani szakból. Még mint egy éves önkéntes a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumhoz hivatott meg egyelőre helyettes tanárnak, mely állomását 1879. szeptember végén foglalta át. Két évi helyettes tanári működése után 1881-ben. rendes tanárrá választatott, s azóta e minőségben működik a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellett. 1890. június havában az intézet igazgatójává választatott, s azóta e tisztet is viseli mind e máj napig. Szaktárgyain kívül tanított még önként vállalkozóknak francia nyelvet is.

Jánosi Gábor született Alpestesen, Hunyadmegyében, 1850. július 2-án. Tanulását az alpestesi ev. ref. népiskolában kezdette, melynek tanítója saját édes atyja volt. Alpestesről Nagy-Enyedre ment, és ott a Bethlen-főiskolában folytatta tanulását, hol a gymnasialis tanfolyam bevégezte és az érettségi vizsga letétele után egy évi philosophiai és 4 évi theologiai tanfolyamot végzett. 1874. szeptemberében papi vizsgát állott, s az 1874/5-ik tanévet a bécsi-, az 1875/6-ik tanévet pedig az edinburghi egyetemen töltötte, theologiót, philosophiót és történelmet tanulván. 1876. szeptember elején lépett a tanári pályára, s mint helyettes tanár több intézetnél működött, névszerint a nagy-enyedi, szászvárosi, kolozsvári és sepsi-szentgyörgyi ev. ref.

gymnasiumoknál. Egy évig a tudományegyetem könyvtárának is volt alkalmazottja, dr. Szabó Károly egyetemi tanár főnöksége alatt. Tanári vizsgát 1880. január 2-án tett a magyar nyelv és irodalomból s a történelemből. Rendes tanárrá választott 1890. november havában.

Csűrös Pál született Szamos-Ujváron, Szolnok-Dobokamegyében 1861. június 16-án. A népiskolát a szamos-ujvári róm. kath. népiskolában, a gymnasium I—VI. osztályát a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában, a VII—VIII. osztályt pedig a kolozsvári ev. ref. főgymnasiumban végezte, hol érettségi vizsgát is állott. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári tudományegyetem bölcsészeti karán kezdette meg és fejezte be, hol a magyar és német nyelv és irodalomból középiskolai tanárságra képesítő tanári oklevelet szerzett. 1883. szeptember elején a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellé segédtanárnak hivatott meg, mely minőségben, pár havi megszakítással, 1891. ápril 15-ig működött. Ekkor a vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyancsak a Kún-kollegium mellé a magyar és német nyelv és irodalom rendes tanárává nevezte ki. E minőségben működik mind a mai napig. 1894. szeptember 1-jén kezdődőleg mint tanvezető tanár az elemi osztályok felügyeletével is megbízott, s ezóta azt a tisztelet is viszi. 1890. óta az ifjusági önképző-körnek is vezetője.

Tokaji Aladár született Maros-Bogáton, Maros-Torda megyében, 1859. április 9-én. Tanulását a helybeli ev. ref. népiskolában kezdette meg és a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában folytatta, hol a gymnasiumi tanfolyam bevégezte után érettségi vizsgát állott 1878. szeptember 16-án. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári tudományegyetemen végezte és 1884. június 13-án a menynyésztanból mint fő-, a természettanból pedig, mint

melléktantárgyból tanári vizsgát állott. A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium előjárósága még ugyanezen hó végén segédtanárnak hívta meg, mely állását ugyanezen év szeptember 1-jén foglalta el. E minőségben működött egész 1891. ápril 15-ig, mikor a vallás- és közoktatásügyi miniszter a szászvárosi Kún-kollegium mellé a mennyiségtan és természettan rendes tanárává nevezte ki. E minőségben működik mind e mai napig. 1893. óta az inspector tanári tisztet is ő viszi.

Halmágyi Antal született 1861. május 5-én N.-Teremiben, Kis-Küküllőmegyében. Gymnasiumi tanulmányait a maros-vásárhelyi ev. ref. főgymnasiumban végezte, hol érettségi vizsgát is állott 1879-ben. 1881—1885-ig a budapesti tudományegyetemen magyar- és latin nyelvészeti és irodalmi előadásokat hallgatott. 1885/6-ban pedig az egy éves önkéntes katonai évet szolgálta le Bécsben. 1887. februártól 1891. június végéig a maros-vásárhelyi ev. ref. főgymnasiumnál mint helyettes tanár volt alkalmazva. 1891. szept. 1-től 1893. június végeig a budapesti országos rajztanári képezdének volt rendes tanulója. Rajztanári vizsgát állott 1893. június 27-én. 1893. szeptember 1-től kezdve előbb mint helyettes tanár, később 1894. ápril óta miut rendes tanár működik az intézet mellett. 1895. augusztus hava óta ő az iskolai tápintézetnek is a háznagya.

Dr. Dózsa József született Ó-Tordán 1869. jul. 18-án. Az elemi tanfolyamot a dézsi ev. ref. népiskolában, a gymnasiumit pedig a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, hol érettségi vizsgát is állott. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári tudományegyetemen végezte 1892-ben, és még abban az évben szeptember elején Nagy-Enyedre a Bethlen-főiskolába hivatott meg helyettes tanárnak. Tanári vizsgát 1893. június 3-án állott a magyar-, latin- és görög nyelv és irodalomból.

1893-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter a classica literaturai tanszékre a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellé rendes tanárnak nevezte ki, mely állását ugyanazon év szeptember 1-jén foglalta el. Azóta e minőségben működik.

Firtos Ferenc született 1861. február 2-án Alsó-Bencéden, Udvarhelymegyében. Tanulását a székelykereszturi unitárius algymnasiumban kezdte meg, hol 3 elemi és 2 gymnasiális osztály bevégezte után a kolozsvári unitárius főgymnasiumba lépett át. Itt végezte a III—VII. gymu. osztályt, aztán a székelykereszturi állami tanítóképezdének lett tagja, melynek 4 éves tanfolyamát 1884-ben végezte és néptanítói vizsgát állott. Az 1884/5-ik tanévben az alsó-siménfalvi népiskolát szervezte és vezette, innen 1885. szept. 1-jén a budapesti állami polgári iskolai tanítóképezdébe lépett, melynek 3 éves tanfolyamát végezve, 1888. június havában a nyelv- és történelmi tudományok szakcsoportjából polg. iskolai tanárságra képesítő oklevelet nyert. Ugyanekkor tett tornatanári vizsgát is. Az 1888/9-ik iskolai év folyama alatt a tordai unitárius gymnasiumi polgári iskolát vezette, a honnan 1889. nyarán a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellé hivatott meg tornatanárnak.

Ezóta szakadatlanul e minőségben működött. Nehány év óta a tornán kívül a gymnasium alsóbb osztályaiban tanít magyar nyelvet és számtant is, azelőtt az első elemi osztályt tanította.

Sükösd Gyula született 1863. ápr. 12-én Csórán, Alsó-Fehér megyében, hol atyja jegyző és földbirtokos volt. Tanulását az alvinci ev. ref. iskolában kezdte meg; de csak az első elemi osztályt végezte itt, mert a második elemi osztályt már a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium elemi iskolájában kezdte meg. Az elemi iskolát, valamint a gymnasiális tanfolyamot is itt

végezte, és jeles osztályzattal érettségi vizsgát állott. A tanárképző tanfolyamot a kolozsvári tudományegyetemen végezte, az ó classicai literaturára készülvén. A tanfolyam elvégzésével a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium előjárósága helyettes tanárrá választotta, és egy évig e minőségben működött a nevezett intézet mellett. Az év elteltével az intézettől megvált, és különböző helyeken, részint mint nevelő, részint mint helyettes tanár volt alkalmazva. Az 1893/4. tanévben újból a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumnál vállalt helyettes tanári állomást.

Máyer János született 1870. május 27-én Szent-Erzsébeten, Udvarhelymegyében, ev. ref. szülőkötől. Az elemi- és középiskolai tanfolyamot 1877—1884-ig Segesváron az evang. szász iskolában, majd 1884—89-ig a székely-udvarhelyi ev. ref. kollegiumban végezte, mely utóbbi intézetben érettségi vizsgát is állott. 1889—1893-ig a kolozsvári tudományegyetem bölcsészeti karán a magyar és német nyelv és irodalom tanulmányozásával foglalkozott. Az egyetemi tanfolyam végzésével az egy éves önkéntes katonai évet szolgálta le Zarában és Budapesten, hol tiszti vizsgát állott és tiszthelyettesnek neveztetett ki. 1895. őszén a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium előjárósága helyettes tanárrá választotta és a II-ik gymnasiumi osztályban a latin és magyar nyelv, a III. gymnasiumi osztályban pedig a latin nyelv tanításával bízta meg. Az előjáróság az internatus és convictus felügyelését is ráruházta.

Makai Jenő ének- és zenetanár született 1864. máj. 1-jén Gyomán, Békésmegyében, hol atyja ev. ref. néptanító volt. Tanulmányait szülőföldjén az ev. ref. népiskolában kezdte meg, hol 5 elemi osztályt végezve a mező-turi gymnasiumba lépett. Itt 5 gymnasiumi osztályt végzett, s azután a debreceni ev. ref. tanítóképző intézet növen-

déke lett, s a néptanítói tanfolyamot végezte. E tanfolyam alatt külön órákat vett idősb Szotyori Nagy Károly ottani conservatoriumi és tanítóképezdei zenetanártól az összhangzattan-, general bassus-, orgona-, zongora- és hegedűjáték és az énekkar vezetésből. A jeles zenetanár- és zeneszerzőnek Makai Jenő nem csak tanítványa, hanem segéde is volt, és pedig nem csak az orgonista teendők végzésében, hanem betegsége idején a tanítóképezdében is. 1884. december havában a szászvárosi ev. ref. egyházközség kántortanítójává választotta, mely állásában 6 évig szolgált. Ekkor a kebli tanács, saját kérelmére, hogy összes erejét az ének és zene tanítására fordíthassa, a tanítóság alul fölmentette és csak mint orgonista-kántort alkalmazta 1892. június végéig, midőn a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium előljárósága ének- és zenetanárrá választotta. Azóta e minőségben működik a nevezett intézetnél.

Mióta zenetanár, a szászvárosi állami polgári leányiskolában is ő tanítja az éneket.

Mint fönnebb is láttuk, a szászvárosi két ev. ref. lelkész a régebbi időkben nemesak felügyelői voltak a szászvárosi ev. ref. particulának, hanem hosszú időn keresztül tényleg tanítottak is. Idők folytán azonban, nagy valószínűséggel a katholicizmus nyomásának gyengültével, a protestans buzgóság megcsökkenett és a lelkészek a tanítás terhe alul kivonták magukat. A negyvenes évek folyama alatt azonban, főleg dr. Lészay Dániel algondnok befolyása következtében, mind élénkebb a szászvárosi hívekben az a kívánság, hogy a szászvárosi ev. ref. gymnasium színvonalának emelésére a helybeli ev. ref. papok ne csak tanácsukkal, hanem tényleges tanításukkal is működjenek közre. E kívánságnak engedett néhai Pap István, midőn a negyvenes évek derekán a tanítást tényleg megkezdette. Midőn

Dáné István 1859-ben szászvárosi pappá választatott, az iskola tanerőinek fogyatékos voltát látva, és a hivek óhajtasáról is értesülvén, kötelező ígéretet tett, hogy a míg csak testi és szellemi erői engedik, az intézetben tanítani fog. Midőn Pap István halála és Dáné István első pappá történt megválasztatása után 1871-ben a második papi állomásra pályázat iratott ki, a kebli tanács és egyházközségi közgyűlés határozata következtében a megválasztandó pap hivatalos teendői közé az is felvétellett, hogy az ev. ref. gymnasiumban tanítani köteles.

Ez időtől fogva a szászvárosi ev. ref. papok bizonyos mértékig tanárok is és az iskolai előjáráságnak tagjai. Eleinte nemcsak vallástant, hanem a szükséghez képest más tantárgyakat is tanítottak. Miután azonban az intézet államsegélyt nyert, és 10 rendes tanári állomás szerveztetett, a papok tanári működése a valóstan tanításának ellátására szorítkozott.

A dolgok ezen állásában a tanárok életrajzi adatai mellett illő és méltányos dolognak tartjuk azon papok életrajzi adatait is közölni, kik a szászvárosi Kún-kollegiumban az újabb időkben tanári teendőket végeztek.

Pap István született 1801-ben Rétyen, Háromszék-megyében. Tanulmányait az enyedi Bethlen-főiskolában folytatta és végezte be, hol mint köztanító a gymnasium legfelsőbb osztályában, az ugynevezett „Logicá“-ban, működött. Miután papi vizsgát állott, külföldi egyetemek látogatására ment, honnan visszatérve 1830-ban az ó-tordai ev. ref. egyházközség választotta meg segéd-lelkészévé. Itt azonban csak rövid ideig működött, mert mint kitűnő szónokot 1832-ben a kézdi-vásárhelyi virágzó hitközség hívta meg rendes papjává. 1844-ben Hegedüs Sámuel szászvárosi első pap meghalt, Várad Mihály pedig első pappá választatott, így tehát a szászvárosi második papi állomás ürességbe jött. Ez állomásra Pap

István is pályázott és pedig jó sikerrel, mert megválasztották, és 1844. júl. 14-én be is iktatták. 1858. október havában, Váradi Mihály első pap halála után, első pap lett, de e hivatalát csak rövid ideig vihette, mert 1870. január 30-án végelgyengülés következtében meghalt. Két fiut és egy leányt hagyott maga után, kik mindannyian már nagykoruak voltak. Hires szónok, takarékos gazda, jó családapa volt, a szabadságharc küzdelmeitől távol tartotta magát, az 1848—49-iki véres napok alatt Szászvárost nem hagyta el, nagy veszély idején szomszédja- és hivataltársánál, Leonhárdt József evang. lutheranus lelkésznel, keresett és talált menedéket. A szabadságharc vérbefojtása után az abszolút kormány felterjesztése következtében a Ferenc József rend kiskeresztjét nyerte el, mely körülmény népszerűségét nagy mértékben csökkentette.

Dáné István, született 1817-ben Bikafalván, Udvarhelymegyében, hol atyja ev. ref. pap volt. Tanulmányait a székely-udvarhelyi-, 1836-tól kezdve pedig a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, hol az 1841/42-ik tanévben a gymnasium legfelsőbb osztályában, a „Logica“-ban, köztanító, az 1842/43-ik tanévben pedig iskolai rendőr, contra scriba, volt. 1843. őszén mind a négy erdélyi főiskolánál kiállotta az ugynevezett akadémiai censurát, és ismeretei gyarapítása végett előbb a márburgi-, majd a berlini egyetemet kereste fel. 1845. elején külföldről visszajött, és még ugyanazon év november havában az illyefalvi népes egyházközség rendes papjává választotta.

Az 1848—49-ik küzdelmekben tevékeny részt vett, és hogy a háromszéki magyarság a szabadságharc dícsőségében oly előkelő állást vívott ki magának, abból nem kis rész Dáné István lelkes közreműködésének tulajdonítandó. A muszka had betörése után a honvéd-

táborban keresett üldözői elől menedéket, a fegyverletétel után azonban kénytelen volt újból otthon, hivei között, vonni meg magát. De nem sokáig maradhatott családjá és hivei körében, mert a császári katonai parancsnok, mihelyt hazajöttéről értesült, azonnal elfogatta, és előbb Brassóban, később Szebenben börtönbe záratta.

Az 1850-ik év elején szabadságát visszanyerte; de alig pihent meg otthon, családjá és hivei között, Kovács kapitány, császári megyei parancsnok, Háromszék réme, ismét elfogatta és börtönbe záratta. Börtönbüntetése 1851. aug. végéig tartott. A börtön megnyitásával azonban a megpróbáltatás napjai még nem értek véget. 1852. elején a szebeni katonai parancsnokság rendeletet adott ki, hogy 14 nap lefolyása alatt Illyefalvát és papi állását hagyja el, és a székely földön papi hivatalt vállalni többé ne merészeljen. Mint írja, „könnyezve vált meg szerető és szeretett hiveitől, kik ragaszkodásukat az által bizonyították be, hogy állomását csakis többszöri szigorú rendeletek sőt pénzbírsággal való fenyegetések után töltötték be, akkor is azon titkon egyetértő határozattal, hogy a választandó lelkész a papi jövedelem felét az elűzött lelkésznek lesz köteles adni, míg állomást kaphat.“ Illyefalváról Bikfalvára költözött át, és nője kisbirtokán mezei gazdasággal tartotta fenn magát és már 4 tagból álló családját, mert az illyefalvi papi fizetés felét, melyet hivei titkon oda ígértek volt, nyilatkozata szerint, nem élvezte. 1854. május havában vajda-hunyadi-, 1855. március havában dévai, 1859. március 15-én szászvárosi második-, 1870. febr. 20-án pedig az elhalt Pap István helyébe első papnak választatott.

Tudományos miveltségét és a közügyek iránti buzgóságát a hunyadmegyei egyházmegye azzal ismerte el,

hogy 1856. tavaszán egyházmegyei főjegyzőnek, 1869. tavaszán pedig Baló Bénéjámín dévai pap és esperes halála után esperesnek választotta. Az ujan szervezkedett erdélyi egyházkerület 1872-ben Kolozsvárt tartott első közgyűlésén az egyházkerületi köztörvényszék bírájává választotta, mely tisztét, valamint a hunyadmegyei ev. ref. esperesi hivatalt is, lelkiismeretes buzgósággal viselte egész haláláig.

A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium ügyei iránt kiváló érdeklődést tanusított már mint dévai pap és egyházmegyei főjegyző is. Azután pedig, hogy szászvárosi pap lett, hivatalos bokros teendői és gyöngélkedő egészsége dacára, egy rendes tanár teendőit végezte egész 1870. június végéig.

1870-ben Szabó György igazgató-tanár halála és Szarvadi Adolf eltávozta következtében az egyházkerületi főhatóság a gymnasium két felső osztályát, a VII. és VIII-ik osztályt, beszüntette. Minthogy a megmaradt tanerők a 4 elemi és 6 gymnasiumi osztály tanítása ellátására elégségesek voltak, az előljáróság Dáné Istvánt kitűnő érdemei hálás elismerése mellett a tanítás alul fölmentette, az igazgató-tanári teendők ellátására azonban továbbra is felkérte. E hivatalát meg is tartotta, és élte végéig odaadó buzgósággal végezte.

Miután szászvárosi első pappá választatott, kieszközlte, hogy a második papi állomást 2 évig ne töltsék be. Ez idő alatt az összes papi teendőket egyedül végezte díj nélkül, hogy az ily módon megtakarított papi fizetésből az egyházközség számos és sürgős szükségsei fedezhetők legyenek. Az így begyűlt pénzből a roskadozó templom alaposan kijavíttatott, a padok kiigazítottak és megfestettek, a régi és használhatatlan állapotban levő orgona helyébe pedig egészen új és diszes orgona állíttatott.

Általában elmondhatni, hogy Dáné István munkás élete és közügyek iránti buzgósága nagy mértékben befolyt arra, hogy a szászvárosi ev. ref. egyház és iskolák ügye szép virágzásnak indult.

Meghalt 1875. július 4-én tüdőszélhűdésben, özvegyet, 4 férjes, egy kiskorú leányt és 2 fiú utódot hagyva maga után.

Incze János született 1825. március 8-án Vizaknán, hol atyja fiutanító volt. Tanulását a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában kezdte és folytatta 1848-ig. Ez év november 8-án a fellázadt oláhok közeledésének hírére mint nemzetőr több tanulótársával együtt Zeyk Miklós tanár vezetése alatt Torda, Kolozsvár és Bánffy-Hunyadon keresztül Erdély véghatáráig vonult. Innen, mint beteg, Nagyváradra vitette magát, s felgyógyulása után az erdélyi magyar tábor élelmezési bizottságánál vállalt alkalmazást.

Midőn Bem Kolozsvárt az osztrákoktól visszafoglalta, Incze János is Kolozsvárra ment és előbb elfoglalt állásáról leköszönve, a kolozsvári theologusok közé iratkozott be. 1849. ápril havában mint nevelő Kolozsvárról Maros-Vásárhelyre költözött át tanítványaival, dr. Antal László fiaival, miután a kolozsvári theologiai tanfolyam intézőitől, sőt magától az ev. ref. püspöktől is azt a biztatást kapta, hogy papi vizsgára bocsátják ugy is, ha a theologiai tudományokra magánszorgalom útján készül el.

Maros-Vásárhelyre érkezve Török János hittanár előadásait hallgatta, de csak rövid ideig, mert az oroszok beütése következtében csakhamar az iskolákat bezárták az országban mindenütt.

A papi vizsgát 1850. augusztus 20-án tette le Maros-Vásárhelyen, Z. Bodola Sámuel, Szász István és Török János maros-vásárhelyi ev. ref. tanárokból álló bizott-

ság előtt. Több egyházközségben folytatott papi hivatalt. 1851. ápril havában egyszerre két egyházközség, a kolozsi és a felvinci választotta meg rendes papjává. Incze János a kolozsit fogadta el. 1854. szept. 17-én a a székely-udvarhelyi egyházközség hívta meg rendes papnak, minthogy azonban 1855. január havában a luka-ilencfalvi egyházközség által is egyhangulag megválasztatott, mint reá nézve előnyösebbet, ez utóbbit fogadta el. 1856. szeptember 7-én a nagy-enyedi egyházközség választotta meg második-, 1867-ben pedig, Sándor József első pap távoztával, első papjának. Mint enyedi pap, az enyedi egyházmegyében több ideig viselt aljegyzői, később közügyigazgatói hivatalt.

1871. június 4-én a szászvárosi második papi állomásra választatott meg, 1876. dec. 14-én pedig, csaknem egyhangu választás útján, ugyanezen egyháznak első papjává.

Papi hivatalának buzgó és lelkiismeretes ellátása mellett az ev. ref. Kún-kollegiumban is szorgalmasan tanított a felsőbb osztályokban vallástant és történelmet. Az állami leányiskola felsőbb osztályaiban is a vallást ő tanította. Munkás életét 1890. március 25-én végezte be, özvegyet, 2 fiút és 2 leányt hagyva maga után.

Fülöp Géza született Szászvároson 1847-ben február 7-én. Szülői Fülöp Sándor kereskedő és Pap Róza, Pap István szászvárosi lelkész leánya, voltak. Tanulását a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumban kezdte meg, de a gymnasiális tanfolyamot a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, és 1866-ban érettségi vizsgát állottt. 1866—1870. június végéig terjedő négy év lefolyása alatt a két éves jogi és két éves theologiai tanfolyamot végezve, még ugyanazon év szeptember havában papi vizsgát állott. A papi vizsga letétele után

nehány napig Bécsben időzött nagybátyjának. Pap Gyulának, házánál, kinek akkor Bécsben üzlete volt és állandóan ott lakott. Bécsből Ausztrián, Salzburgon és Dél-Németországon keresztül Schweizba ment a zürichi egyetemre, hol 2 féléven keresztül theologiai és philosophiai tudományokat hallgatott. A tanév bezárta után Felső-Olaszországban tett rövid utazást, s aztán hazajött. Az enyedi ev. ref. papi állomás Incze Jánosnak szászvárosi pappá történt megválasztatása következtében ebben az időben éppen ürességben volt. Mint fiatal papjelölt Fülöp Géza is pályázott ez állomásra, és kiválóan szép szónoki tehetségével és előkelő megnyerő magatartásával az enyedi ref. egyház mivelte híveit annyira megnyerte, hogy egyhangulag őt választották papjukká 1871-ik év végén. Nagy-Enyeden 4 évig volt az evangéliumnak köztisztelőben és szeretetben álló hirdetője. 1875-ben a sepsi-szentgyörgyi népes egyházközség választotta meg rendes papjává, hol 1878-ig működött nem kisebb tisztességgel, mint Nagy-Enyeden. 1878-ban a szászvárosi ev. ref. község hívei választották papjukká, s e minőségben működött 1890. május 17-ig, midőn néhány napi súlyos betegsége után az agyat ért vérömlés következtében meghalt, özvegyet és két árvát hagyva maga után. Kétszer nősült. Első felesége Schulek Emma, állami tanítónő volt, kitől egy fia született, Ferenc, ki jelenleg orvosnövendék a budapesti egyetemen. Ennek halála után több évet özvegységben élve át, második feleségül Hegedüs Katinkát, Hegedüs János enyedi theologus tanár legifjabb leányát vette el. Kivel azonban már csak rövid ideig élhetett. Ezen nejétől is maradt egy kis leánya.

A korán elhalt derék lelkészt mindenki szerette és tisztelte, s habár a közügyekben tevékeny részt vett, és véleményét mindig nyíltan és határozottan is kije-

lentette, mégis modorában volt bizonyos előkelő finomság, lekötelező nyájasság, az ellenkező nézet iránt tanúsított kimélet, úgy, hogy senki reá meg nem neheztelt, irigyei, ellenségei nem voltak, ellenkezőleg ki lehet mondani, hogy a miveltebb osztályhoz tartozó emberek kivétel nélkül mindnyájan meleg baráti érülettel ragaszkodtak hozzá. Személyében a szép lélek szép testtel egyesült; ezért volt a vele való érintkezés oly kedves és feledhetetlen. Váratlan halála mély részvétet keltett országszerte.

Sylvester Domokos, született 1844. június 1-én Székely-Udvarhelyen, hol apja, Dénes, jogtanár volt. A gymnasialis- és 2 éves jogi tanfolyamot a székelyudvarhelyi ev. ref. kollegiumban végezte, a theologiai tanfolyamot pedig a nagy-enyedi Bethlen főiskolában, hol 1867-ben papi vizsgát is állott. Még ugyanezen év őszén külföldre ment, és egy félévet a jénai-, egy félévet pedig a heidelbergai egyetemen töltött theologiai és történelmi tudományok előadását hallgatva. 1868-ban külföldről haza jött, és egy évig a székelyudvarhelyi ev. ref. kollegiumban mint helyettes tanár működött. 1869. szept. 20-án a székelyudvarhelyi ev. ref. egyházközség választotta meg rendes papjának, de csak rövid időre, mert 1872. április 28-án vizaknai pap lett, hol 1890-ig működött. Vizaknai papi működése alatt néhány évig a szebeni egyházmegye esperesi hivatalát is vitte, minthogy azonban bizonyos hivatalos ügyben felfogása a püspök felfogásával ellentétbe jött, esperesi hivataláról önként lemondott.

1890. őszén szászvárosi első pappá választatott, mely állását ugyanazon év november havában el is foglalta, s azóta e minőségben működik.

Papi teendői mellett a Kún-kollegium és az állami polgári leányiskola felsőbb osztályaiban vallást tanít, és

a kollegiumi előjáróságnak, valamint a leányiskola gondnokságának is rendes tagja.

Dr. Bartók György, született 1845. april. havában Málnáson, Háromszék megyében, huszár katona székely családból. Tanulását a helybeli ev. ref. felekezeti népiskolában kezdette meg és a sepsi-szt.-györgyi ugynevezett „Norma“ német nyelvű katona iskolában folytatta, mely iskola azon időben Háromszék megye legmagasabb tanintézete volt.

A székely Mikó-iskola felállításával ebbe az intézetbe lépett át, s ott végezte az I—III. gymnasiumi osztályt. Innen Nagy-Enyedre ment, és a Bethlen-főiskola IV. gymnasiumi osztályába iratkozott be. Ez iskolában végezte a gymnasialis tanfolyamot, és 1867. június havában érettségi vizsgát állott. Ugyanezen iskolában végezte a további 2 éves jogi, és a 2 éves theologiai tanfolyamot is, és 1871-ben papi vizsgát állott.

Az 1870/71-ik iskolai évben már mint másodéves theologus diákot a VI-ik gymnasialis osztály vezetésével bízták meg, mely évben a VI-ik gymnasiumi osztályban latin nyelvet, a II., III. és IV-ik gymnasiumi osztályokban pedig mennyiségtant tanított. Az 1871/72-ik tanévben az V-ik gymnasiumi osztálynak volt rendes köztanítója, mely osztályban, az akkori viszonyoknak megfelelőleg, minden tantárgyat tanított, a matematika, természetrajz és művészeti tantárgyak kivételével.

1872-ik év őszén a tübingeni egyetemre ment és ott 2 éven keresztül theologiai, philosophiai és philologiai előadásokat hallgatott. 1874-ik év nyarán ugyanott a philosophiából doctoratust állott.

Külföldről haza jövén, 1874. szeptember hóban Kolozsvárra ment, és Nagy Péter akkori ev. ref. püspök mellett püspöki titkár lett.

E hivatalát 2 évig folytatta. E mellett az ev. ref. kollegium I—VI. gymnasiumi osztályaiban vallást tanított és magán tanítványai is voltak, kiket főleg a class. literaturában oktatott.

1875-ben a kolozsvári tudományegyetem bölcsészeti karán magántanári jogosultságot szerzett, és az 1875/76-ik iskolai év második felében az egyetemen Kantról és az újabb kori philosophiáról tartott előadásokat és egy gyakorlati órán Cartesiust olvastatta és magyarázta. 1876. april 23-án a nagy-enyedi ev. ref. egyházközség választotta meg rendes papjává, mely hivatalát 1892-ig viselte. 1892. febr. 4-én a szászvárosi ev. ref. egyházközség választotta meg második papjává; de csak julius 1-én költözött át, mivel máskülönben az enyedi theologiai akadémián tartott előadásait, a papképzés nagy kárára, meg kellett volna szakitnia, mit sem a szászvárosi egyházközség nem kívánhatott, sem pedig az egyházi főhatóság meg nem engedhetett.

Az iskolai év bezártával elfoglalta új állását, melyen jelenleg is működik.

Mint hogy az enyedi theologiai akademia egyik tanára, boldog emlékezetű Keresztes József, gyengélkedett, s a magára vállalt súlyos terhet, melyet több éven keresztül nem kis dicsőséggel hordozott, többé már betegsége miatt nem bírta, az enyedi Bethlen-főiskola megbizása és az egyházi főhatóság engedélye folytán Bartók György vállalta magára az új szövetségi biblica és exegesis tanítását. Később a homiletica tanítását is ő vette át s az előbb megneveztem tantárgyakkal együtt tanította egész 1892. jun. végéig.

Szászvárosi papi működését megkezdve, a szorosabb értelemben vett papi teendők intézése mellett a gymnasium I—IV., és az állami leányiskola I—IV. elemi

osztályában vallást tanított és az egyházközség jegyzője volt.

Az 1895/6-ik iskolai évben Kovács Ödön, Berde és Józsa theologiai tanárok elhalálózása és Garda József állandó gyöngélkedése következtében a theologiai akadémián a tanároknak akkora hiány mutatkozott, hogy Bartók György kipróbált erejét a szorongatott intézet semmi szín alatt sem nélkülözhetette. Az enyedi Bethlen-főiskola előjárósága tehát felhívta Bartók Györgyöt, hogy ideiglenesen, addig legalább, a míg az intézet sorsa eldől, és kedvező eldőlés esetén a tanári állomások betöltetnek, menjen vissza Enyedre és a theologus ifjak tanításában vegyen részt. Bartók György megmegehoztta az áldozatot, s az egyházközség és a főhatóság engedelmével, szászvárosi papi hivatalának fenn-tartása mellett, visszament Enyedre, s a theologus aka-démián 1 évig vallásphilosophiát, keresztyén erkölestant, gyakorlati bibliamagyarázatot és philosophia-történel-met tanított.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület 1896. július első napjaiban tartott közgyűlése az enyedi Bethlen-főisko-lában a theologia tanítását beszüntette, mire Bartók György is visszatért Szászvárosra, hol újból megkez-dette és folytatja megszakított papi és tanári működését.

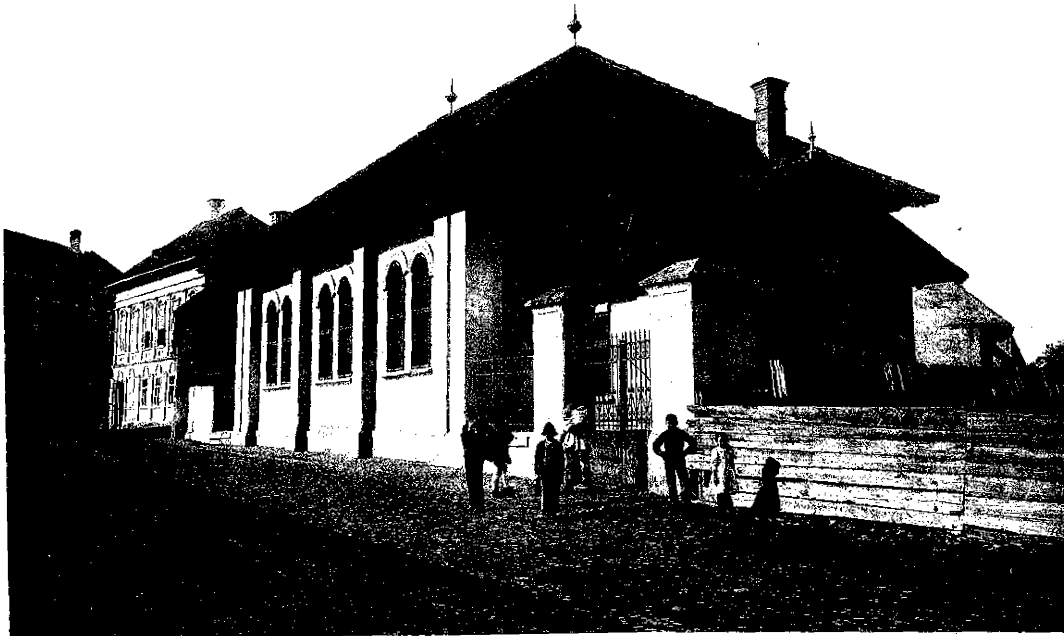
* * *

Mint fönnebb említve volt, a Kún-kollegium előljá-róságának az volt terve, hogy az építendő új szárny-épület földszintjét teszi tornateremmé. Bövebb megfon-tolás és szakértők tanácsának meghallgatása után azon-ban arra a meggyőződésre jutott, hogy sokkal célsze-rűbb a tornatermet egész külön építeni. Miután e meg-győződésből származott javaslatát az igazgató-tanács helybenhagyta, és a kormány képviselője is hozzájárult, 1888. nyarán az építési segélyből a magas kormány

által kiadott terv szerint 5600 frton diszes tornacsarnokot építtetett és még ugyanazon év végén 700 frt 72 kr költséggel fel is szereltette.

A tornacsarnok felépítése és felszerelése, a rajzterem bebutorozása, a szertárak újabb elhelyezése és pótlása, végre az udvarnak a szomszéd Imréné-féle telek megvásárlása által eszközölt kibővítése és annak bekerítése által az építkezési alap mintegy 5000 frtra apadott le, mellyel a szükségesnek mutatkozott déli szárnyépület felemelésére gondolni sem lehetett. A dolgok ilyen állásában az előljáróság már 1892-ben újabb építkezési segélyért óhajtott a magas kormányhoz folyamodni. Minthogy azonban ebben az időben más, államsegélyt még nem nyert erdélyi ref. középiskolák ügyének eldöntése volt tárgyalás alatt, az igazgatótanács jónak látta a segélykérést más, kedvezőbb időre halasztani, mibe az előljáróság is belenyugodott. E kedvezőbb időt elérkezettnek vélte az előljáróság 1894. elején, beterjesztve a Klamarik János miniszteri tanácsos ur szives közbenjárására a miniszteriumban készített tervrajzot. E szerint a 8 tágas tantermet magában foglaló diszes déli szárnyépület felszereléssel együtt 42.000 frtba kerülne. Az igazgatótanács és a főtiszteletű püspök ur meleg pártolása mellett tehát 35.000 frt újabb építési és felszerelési segélyt kért az intézet előljárósága a magas kormánytól, a mit meg is nyert, úgy azonban, hogy ez összeg 7 egymásután következő év alatt szolgáltatik ki. Két évi részlet már ki is adatott. Így tehát rövid idő alatt a déli szárny is ki lesz építve.

Az iskola előljárósága, jelesen pedig a tanári kar és az igazgatóság a tanuló ifjuság élelmezésére eleitől fogva kiváló gondot fordított. Minthogy az étel behordása városunkban nem volt szokásban, sem a szülők,

Schuller Testérvek fényképfelvétele és fénynyomata.

KOLLEGIUMI TORNACSARNOK.

sem a kosztadók nem voltak hajlandók az étkeket az intézetbe behordatni vagy beadni. Ennélfogva a tanári kar és az igazgatóság tevékenysége csak arra szorult, hogy ügyeljen, nehogy a tanulók oly helyekre járjanak, a hol rossz példát látnak. Arra azonban, hogy az ételek táplálók, tiszták és így egészségesek legyenek, hogy pontosan kiszolgáltassák, hogy a tanulók ételközben is rendhez és illedelemhez szokjanak, nem volt semmi befolyása. A tanulók egyszerűen bejelentették az igazgatónál, hogy kinél kosztoznak, és ha az igazgatónak az illető kosztadó ellen nem volt kifogása, a dolog el volt intézve. E mellett az intézetben sok szegény gyermek volt, a ki csak száraz ételből táplálkozott. A rendszeren hét napra számított ételmennyiséget a szegény tanuló ládájában tartotta, a mi a szoba levegőjét nagy mértékben rontotta, a tisztaságot pedig mondhatni lehetetlenné tette. Ily viszonyok között az iskola intézői már rég rükségét érezték egy tápintézet felállításának; különösen a szegény tanulók élelmezése tette ezt égető kérdéssé. Eleinte úgy segítettek a dolgon, hogy a városi tehetősebb polgárokat megkérték, hogy 10—12 szegény tanuló számára 3—4 hétben egyszer ingyen főzessenek ebédet. Akadtak is ily jóltevő házak feles számmal, s a nagy fazék rendre járt, de ez csak részben segített azokon is, kik a kikötött számba beestek, a tanulók többsége azonban maradt a réginél. Az iskola szűk anyagi viszonyai között az előljáróság a convictus felállítását, mely aránylag nagy összeg befektetését követelte, megkockáztatni nem merte. Három körülmény szerencsés összetalálkozása mégis az intézményt létrehozta.

E körülmények között az első és legfőbb az volt, hogy gróf Kún Kocsárd a convictus részére 1892-ben 10.000 frtot ajánlott fel. Ugyan nem oly szándékkal,

hogy azzal házilag kezelt rendes convictust állítsanak, mert ennek elvből ellensége volt eleintén legalább, hanem ugy, hogy ezen összeg jövedelméből, valamely vállalkozóval kötött egyesség útján, a szegény tanulók élelmezése részben vagy egészben fedeztessék. Midőn azonban látta, hogy a tanári kar és az előljároság többi tagjai is a házilag kezelendő convictus mellett van, és hallotta, hogy már több intézetnél van ily intézmény, és kellő felügyelet és ellenőrzés mellett mindenütt áldásosan működik: nem ragaszkodott mereven régebbi álláspontjához, a házilag kezelendő convictus felállításába, beleegyezett és megengedte, hogy a convictus javára adta 10.000 forint kölcsönképen a convictusi épület megvételére és felszerelésére fordíttassék.

Hogy lassanként az új intézmény eszméjével teljesen kibékült, sőt annak lelkes híve lett, mutatja végrendelete, melyben több rendbeli legatumok kifizetése kötelezettsége mellett, a közjóra hozott nagyszerű áldozatok után fennmaradott összes vagyonának örökösévé a szászvárosi Kún-kollegium convictusát tette. E hagyaték ügye még nincs rendezve, a törvény emberei elbírálása alatt van: de remélni lehet, hogy a convictus e hagyományból 12-14 ezer forint alaphoz jut rövid idő alatt, a mi éppen elégséges lesz arra, hogy ez intézmény jótékony hatását a Kún-kollegium összes szegény tanulóira kiterjessze.

A második kedvező körülmény az volt, hogy Sepső-Szt.-Györgyön hasonló viszonyok között convictust állítottak fel, és jól sikerült. A harmadik, hogy az iskola közelében az előljároság egy alkalmas házat talált, melyet gróf Kún Kocsárd főgondnok ur engedélyével az általa ajándékozott convictusi alaphoz megvett. Ez épület átalakításához és megtoldásához, valamint a felszereléshez is megkívántató összeget a közpénztár elő-

Schuller Testérvék főnyképfelvétele és fénynyomata.

KÖNVIKTUSÉPÜLET.

legezte, oly formán, hogy a convictusi pénztár 5% kamattal kamatozza és lassanként törleszti. Ilyen formán 1894. nyarán a szükséges előkészületek megtették, s az 1894/95-ik tanév elején a convictus működését megkezdette 88 taggal, és a kezdet nehézségeitől eltekintve első éves pályafutását teljesen kielégítő eredménnyel fejezte be. Az 1895/96-ik iskolai év elején a tagok száma már 112-re emelkedett, és biztosan lehet remélni, hogy idő folytán még többre is felfzaporodik. Az első évben az alap csekély volta miatt csak kevés kedvezményt lehetett adni, a második évben már többet adtak, és jövőre, ha a gróf Kún Kocsárd féle hagyaték ügye lebonyolittatik, a kedvezmények száma és mértéke tetemesen megnövekedik. Egész évi teljes convictusi díj = 90 frt. Vannak egy-, két-, három negyedes, sőt teljesen ingyenes helyek is. Két ingyenes hely díját az erdélyi magyar közművelődési egyesület pénztára hordozza.

A convictus ügyeit az előjáróság felügyelete alatt felelősség és szigoruan ellenőrzött elszámolási kötelezettség terhe mellett a convictusi bizottság intézi, melynek elnöke egy rendes tanár, kit az előjáróság e célra megválaszt, tagjai a háznagy és az internatus felügyelője. Háznagy alatt az a személy értetik, ki az internatus helyiségében lakik, az ételmi szereket bevásárolja, gondozza, a főzőnőnek kiadja, a tanulók pontos ellátásáról gondoskodik, és mindenről pontos számadást készít, röviden a convictus gazdája. Az internatus felügyelője is a convictusban étkezik és pedig díjtalanul. A tanulók naponként 3-szor étkeznek. Az étlapot időről-időre, az évszak és a piac viszonyaihoz alkalmazkodva, a convictusi bizottság állapítja meg. A közétkezés szept. 8-án kezdődik és június 30-án végződik; a szokásos szünidők alatt szünetel. A ki a szünidők alatt is a convictusban óhajt étkezni, egy napi ellátásért naponként 35 krt

köteles fizetni. A beteg tanulók a kórházban étkeznek, a kórházi felügyelő által az orvos utasítása szerint készített ételekből. Azon betegek élelmezésének díját, kik a convictusnak tagjai, a convictusi alap hordozza. A convictusnak részletesen kidolgozott alapszabályai vannak, melyeket az előjáróság az igazgató-tanácsnak bemutatott. Az igazgató-tanács azonban még nem erősítette meg, hanem visszaküldötte az előjárósághoz azzal a felhívással, hogy kezeltesse a convictus ügyeit a bemutatott alapszabályok értelmében; a mennyiben pedig a gyakorlat azt mutatná, hogy egyet s mászt módosítani kell, azt böles belátása szerint módosítsa, és 3—4 év mulva, midön már a gyakorlat az alapszabályok célszerűségét igazolta, terjessze fel ujból meg-erősítés végett. Főbb vonásaiban ilyen ez intézmény, mely a tanári kar és az előjáróság reménye szerint, rövid időn az intézet egyik legerősebb oszlopa lesz.

Az intézetnek lassankénti átalakulása és kifejlődése alatt serényen folyt a tanítás is, és a szászvárosi ev. ref. kollegium nemcsak Hunyadmegyében, hanem szélesebb körökben is jó hírnévre tett szert. 1885-ben, midön a kormány képviselői először jelentek meg a felekezeti középiskolák érettségi vizsgáin, a vallás- és közoktatástügyi miniszter ur néhány jelentést közzétett, melyet a kiküldött biztosok az általuk ellenőrzött érettségi vizsgák eremményéről hozzá felterjesztettek. E közzétett jelentések között ott van az is, melyet Szabó Károly egyetemi tanár a szászvárosi érettségi vizsgáról terjesztett fel. E jelentés a legnagyobb elismeréssel emlékezett meg a Szászvároson elért fényes eredményről.

Azután is több kiváló tanférfiu jelent meg a Kúnkollegium érettségi vizsgáin, köztük olyanok is, kik más intézeteknél tömeges buktatásokat eszközöltek,

Szászvároson ezek is megalégedésüknek adtak nyílt kifejezést. A szászvárosi érettségi vizsgán szavazás még nem történt, a bizottság egyhangulag adta a tanjegyeket, a kormányképviselők kész hozzájárulásával. 15 év alatt 127 ifju állott érettségi vizsgára és ezek közül csak 10 bukott meg, a megbukottak közül is 9 csak egy tárgyból, kik a rákövetkező szeptemberben, más intézetnél, más vizsgáló bizottság előtt, mindnyájan javítottak. Az az egy pedig, ki több tárgyból bukott, nem volt az intézet régi növendéke, más intézetből jött a VII-ik gymnasiumi osztályba. Elischer József tanterületi főigazgató kormányképviselő évenként meglátogatta az intézetet, éles szemmel megnézett mindent, a miben fogyatkozást látott, azt meg is mondotta nyíltan és jegyzőkönyvre is vétette, de a tanítás általános eredményével még akkor is meg volt elégedve mindig, midőn a tanerők fogyatékos mértékben voltak meg.

Az előljáráóság és a tanári kar kebelében a lefolyt időszak alatt békés kartársi viszony uralkodott. Ha olykor-olykor ellentétek merültek is fel, azok nem származtak nemtelen indító okokból, hanem a dolgok és viszonyok különböző megítéléséből természetesen folytak, és az intézet iránt közösen érzett meleg szeretet áldást hozó behatása alatt szépen elsimultak. Ennek a szeretetnek és a közös cél felé concentricus működésnek lehet tulajdonítani a szép eredményt, a mit a szászvárosi Kún-kollegium Isten jóvoltából, egyesek és testületek nagylelkű támogatásával, szellemi és anyagi téren elért.

A szászvárosi Kún-kollegium kötelékében a gymnasium mellett egy 4 osztályos elemi iskola is van, mely egyik gymnasiumi tanár, az ugynevezett tanvezető tanár, igazgatása alatt áll. El tanvezető tanár az elemi osztályokban nem tanít, csak a tanítást irányítja és a tani-

tókat ellenőrzi. Az internatusba és a convictusba az elemi iskolai tanulók is fölvételnek, s a mennyire lehetséges, az intézet jótéteményeiben ők is részesülnek. Két tanító fizetését az intézet pénztára hordozza, kettőét ez ev. ref. egyházközség fizeti. Jelenleg két elemi tanító az internatusnak és convictusnak is tagja, s mint ilyenek, az internatus felügyelőnek segédei.

Ez elemi iskolába nemcsak szászvárosi, hanem vidéki tanulók is járnak szép számmal, s minthogy Szászváros környékén főleg románok laknak, kiknek gyermekei román iskolába járnak, az oly szülők, kik gyermekeiket tovább ohajtják taníttatni, a magyar nyelv elsajátítása végett fiaikat már az elemi osztályokba beadják. Ilyenformán az elemi iskola voltaképpen a gymnasium előkészítő osztályainak tekinthető.

Az intézet előjáróságát az egyházkerületi közgyűlés által választott fő- és aligondnokok, a helybeli 2 ev. ref. pap és a 10 rendes tanár alkotják.

Ebben az időszakban a következő gondnokok működtek az intézet mellett: gróf Kún Kocsárd, Barsai László, Zeyk József, gróf Kuuu Géza és gróf Kún István, mint főgondnokok; Brúz Ferenc, dr. Lészay Dániel, Nagy Ignác, Bágya Zsigmond, dr. Lészai László, Gönezi Endre és Balog József mint aligondnokok. E gondnokok közül jelenleg élnek és az intézet vezetésében közreműködnek gróf Kuuu Géza és gróf Kún István, kik 1878-ban lettek főgondnokok, dr. Lészay László, ki másodszer 1890-ben és Balog József, ki 1891-ben választott gondnokká. Zeyk József és Bágya Zsigmond is élnek, de tekintve azt, hogy az intézettől távol laknak s e miatt a gyűléseken nem jelenhetnek meg, állásukról lemondottak, olyan egyéneknek adva helyet, kik körülményeiknél fogva az intézet vezetésébe tényleg befolyhatnak.

Az elhalt gondnokok közül kettő van, kiknek áldásos működése az intézet életében mélyebb nyomokat hagyott. Az első, ki után csak messze következhetik egy második, gróf Kún Kocsárd, a második dr. Lészay Dániel.

Gróf Kún Kocsárd még 1832-ben választatott az intézet főgondnokává. A szabadságharc ideje előtt nem fejtett ki nagyobb tevékenységet az intézet körül, 1851—1857-ig pedig politikai fogságban volt. De mihelyt hazakerült és elkobzott birtokait kezébe vette és némileg rendbeszedte, azonnal megkezdette áldásos működését, s bölcs tanácsával, páratlan áldozatkészségével folytatta szíve végső dobbanásáig. Nem volt és talán nem lesz senki, a ki ez intézetet annyira szerette volna, mint ő, apja és anyja ohajtott annak lenni, és mihelyt vagyona romjait összeszedte s fáradhatlan munkássággal és takarékoszággal némi feleslegre tett szert, a szükségben szenvedő intézetet jótéteményeivel halmozta el. Midőn a szükség égető volt, nemesak azt adta oda, a mije volt, hanem oda ajándékozta még a jövő reményét is. A ki az előljáróság gyűlései jegyzőkönyvének lapjait forgatja és olvassa, hogy a nemeslelkű főgondnok kölcsön vesz fel pénzt, hogy az intézetnek diszes hajlékot emeljen, és e kölcsönnek tőkáját és kamatait apróbb részletekben törlesztgeti, úgy a mint szorgalma gyümölcséből összeszerezhetette: alig-alig tudja visszatartani a meghatottság könnyeit. Heves és indulatos ember volt, talán nem is mindig igazságos, de lángoló honszerelme, páratlan áldozatkészsége az ütött sebeket is gyorsan behegesztették. 1895. január hó 11-én 92 éves korában hunyt el, de emléke századok múlva is élni fog azon intézményekben, melyeket alkotott, vagy virágzásra juttatott.

Dr. Lészay Dániel Szászvároson született 1798-ban,

a szászvárosi ref. iskolában végzett, innen Enyedre ment és ott végezte a jogot és a theológiát is. 1825-ben mint már élemedett 27 éves ifju Bécsbe ment az orvosi tudományok tanulása végett. Hat évig volt az egyetemen, hol az orvosi diploma megszerzése mellett a fogak élettanával önállóan is foglalkozott, s kutatásaival az orvosi tudomány ez ágában az uttörők diszes társaságába küzdötte fel magát. Szászváros szék és város még mint negyedéves orvosnövendéket physikusává választotta. E hivatalát mindvégig megtartotta. 1848. és 49-ben országos képviselő volt, ott volt Debrecenben és Szegeden is. A szabadságharc leveretése után egy darabig bujdosott, 1850-ben amnesztiát kapot és visszatért szülővárosába és megkezdette ujból orvosi működését. Hires orvos volt, s veszélyes betegségükben még ellenségei is kérték orvosi segélyét, közöttük Kirchner Frigyes is, leghevesebb ellenfele, kit ugyszólván a halál karjai közül ragadott ki.

1845-ben neveztetett ki az intézet algondnokává s azóta csaknem minden előljárósági gyűlésen jelen volt, szóval és tettel vive előbbre az iskola javát. Nagyon erélyes férfiú volt, s a mihez hozzá kezdett, azt félbe nem hagyta, hanem végre is hajtotta. 1872. november havában végezte be munkás életét egy valódi böles férfiúhoz méltó, öntudatos nyugodt halállal. Benne nemcsak a szászvárosi iskola vesztette el egyik legbiztosabb támaszát, hanem Szászvárosnak és vidékének magyarsága is.

Mint fönnebb írva volt, Szabó György igazgató-tanár 1870. aug. 4-én halt meg. Azóta a szászvárosi ref. tanárok közül senki sem halt meg. Annál nagyobb pusztítást vitt véghez a halál a ref. papok között. 1870-ben meghalt Pap István, 1875-ben Dáné István, 1890-ben Incze János, s még ugyanazon évben Fülöp Géza.

Pap István már a szabadságharc előtt is tanított a diákoknak, Szabó György igazgatósága alatt újból vállalkozott a tanításra és az 1859/60 és 1860/61 tanévekben tanított is, de már a következő évben meggyengült egészsége miatt a tanítással felhagyott. Rendes kötelességtudó ember volt, az intézetet szerette, az előjárósági gyűlésekben pontosan megjelent.

Dáné István 1859-ben jött Szászvárosra, a tanítást azonnal megkezdte és, törekeny egészsége dacára, nagy szorgalommal és odaadással teljesítette tanári teendőit ingyen. 1870-ben, Szabó György halála után, mint-hogy az intézet mellett egy rendes tanár sem volt, az előjáróság az igazgatói teendőket ideiglenesen rábízta. E hivatalát egész haláláig lelkiismeretes hűséggel folytatta szintén ingyen. Az előjárósági gyűléseken pontosan megjelent és szava az ügyek elintézésénél nagy nyomatékklal bírt.

Incze János 1871-ben választatott szászvárosi pappá, azzal a kötelezettséggel, hogy az iskolában is tanítson. E kötelességének igyekezett is megfelelni, és 1888-ig szorgalmasan tanított. Az előjárósági gyűlésekre tehetsége szerint is pontosan eljárta, s az iskola javát igyekezett előmozdítani.

Fülöp Géza 1878-ban választatott szászvárosi pappá, szintén azzal a kötelezettséggel, hogy az iskolában tanítson. Fiatalt, tehetséges ember volt, kitűnő szónok és jó tanár. Vallást és történelmet tanított. Tanítványai nagy szeretettel csüngöttek rajta. Az iskolának biztos támasza, a tanároknak igaz barátja volt. Az iskola és az egyház, sőt az egész város könnyes szemekkel kísérte kora sirjába.

Ez időszakban néhány alapítvánnyal is gyarapodott az intézet.

1882-ben halt el Háver Mihály hátszegi lakos, ki az intézetnek 4000 frtot hagyott jó tanuló és

jó erkölcsű 4 hunyadmegyei református magyar tanuló segélyezésére, úgy azonban, hogy a mig. öcsese Háver József él, a kamatokat ő élvezze. Háver József 1893-ban meghalt, és az ösztöndíjak azóta folyósítottak.

1887-ben halt el ifj. gr. Kún Kocsárd, az intézet áldott emlékű főgondnokának fogadott fia. Az ő emlékére a nemes főgondnok 500 frtot tett le az intézet pénztárába oly meghagyással, hogy kamataiból jó erkölcsű és jó tanuló szegény magyar fiuk segélyeztessenek.

1887-ben Pogány György ur, 25 éves főispánsága emlékére, 1000 frtos „Jubileumi“ alapítványt tett le a hunyadmegyei központi árvaszék pénztárába oly feltétellel, hogy ez alapítvány kamatait 3 évig egy a szászvárosi Kún-kollegiumban, 3 évig a dévai főreálsikolában tanuló, legalább jó osztályzatot nyert hunyadmegyei tanuló kapja, a hetedik évi kamat pedig valamelyik hunyadmegyei érdemes néptanító jutalmazására fordítassék.

Ez alapítványokhoz csatlakozik a szászvárosi Kún-kollegium tanítói által kezdeményezett szegény tanulói alap. 1875-ben a nevezett tanítók saját kockázatukra egy táncmulatságot rendeztek, azzal a kijelentéssel, hogy a tiszta jövedelmet szegény tanulók segélyezésére fordítják. A táncvigalom jól ütött ki, és a szegény tanulók részére szép kis összeg gyűlt be. E táncvigalom azóta rendszeren minden évben megtartott, a jövedelem nagyobb része tőkésített, a kamatok és a jövedelmiek is bizonyos része a szegény tanulók között osztott ki, többnyire téli ruhára. Ez alap 1894. végéig 4111 frtra növekedett. Gróf Kún Kocsárd főgondnok végrendeletében erről is megemlékezett és gyarapítására 4400 frtot hagyományozott, úgy hogy az alap jelenleg a 8500 frtot meghaladja.

Záradékul, az iskola jelen mivoltának megismertetése végett, ide csatolom az iskolai díjak és kegyletek kimutatását, valamint a tanuló ifjuságról és az iskola anyagi állásáról szóló statisztikai adatokból is annyit, a mennyit az iskola fejlődésének megítélhetésére szükségesnek gondolok.

Az iskolai díjak ez idő szerint következők:

1. Beiratási díj: csak az ujan jöttektől, az elemi iskolában 50 kr, a gymnasiumban 1 frt.

2. Tandíj: az elemi iskola 1—2. osztályában 2 frt, 3—4. osztályában 4 frt, a gymnasiumban 12 frt.

3. Lakásdíj: nagy ágygyal és fiókkal 8 frt, kis ágygyal és fiókkal 4 frt.

4. Közköltség: (fűtés, világítás, takarítás, szolgálat, értesítő díj) bennlakóktól, kik saját világítást használnak 6 frt, bennlakóktól, kik a közös világítást használnák 7 frt, künnlakóktól 3 frt 55 kr.

5. Kouviktusi díj: teljes kosztért egész évre 90 frt.

6. Könyvtárdíj: csak a gymnasiumi tanulóktól 1 frt.

7. Özv. árvai illeték: minden tanulótól 60 kr.

8. Tanári nyugdíjalapra: minden tanulótól 3 frt.

Ezek szerint egy bennlakó gymnasialis tanuló, ki a közös világítást használja, nagy ágyat bir és semmi díjelengedésben sem részesül, mosáson kívül teljes ellátásért évenként fizet 122 frt 60 krt.

Jó erkölcsű és jól tanuló szegény fiak azonban tetemes díjelengedésben részesülnek vallás- és nemzetiségi különbség nélkül.

Az intézetben a szegény tanulók segélyezésére a következő kegyletek vannak ez idő szerint folyósítva:

1. Gróf Kún Kocsárd régebbi alapítványa 4 tanuló részére fejenként 48.80 195 frt. 20 kr.

2. Gróf Kún Kocsárd 50.000 frtos alapítványából 8 tanuló részére fejenként 40—40 frt — — — —	320 frt — kr.
3. Ifj. gróf Kún Kocsárd-féle alapítvány kamata — — — —	25 frt — kr.
4. Egy kincstári ösztöndíj, melyet az adóhivatal fizet — — —	60 frt — kr.
5. Háver Mihály alapítványa 4 tanuló részére fejenként 50—50 frt — —	200 frt — kr.
6. Bája Zsuzsánna-féle alapítvány	22 frt 70 kr.
7. Bod Benedek-féle alapítvány —	30 frt — kr.
8. Tordosi tanulók részére az erdélyrészi ev. ref. fő- és középiskolák ifjusága által alapított kegylet — —	55 frt — kr.
9. Gróf Kún Kocsárd által szászvárosi iparosoknak a Kún-kollegiumban tanuló fiaik részére tett alapítványából	45 frt — kr.
Összesen: 952 frt 90 kr.	

Ehhez csatlakozik Váradi Istvánné, Krasznájer Anna alapítványa, melyből jól tanuló fiuknak évenként mintegy 100 frt értékű könyvjutalom osztatik ki, továbbá a már fennebb említett szegénytanulói alap, mely most már a 8500 frtot meghaladta, s melyből a szegénytanulók évenként legalább is 425 frttal segélyeztetnek. Ha ehhez vesszük még azon 53 negyed konviktusi segélyt is, a mennyit az intézet előljárósága az 1895/6-ik évben a szegény tanulóknak elengedett, a mi magában 1192·5 frt, az évi segély összege készpénzben és ételben = 2570·4 frtot tesz.

* * *

A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumnak a század utolsó negyedében vagyona is szépen gyarapodott.

1873-ban, midőn a gróf Kún Zsigmond által hagyó-

mányozott Kún-pénztár, Adorján Zsuzsánna halála után, a végrendelet értelmében a közpénztárral egyezettett, a meglevő tőkék összege tett — — — — —	89.870 frt — kr.
1895. végén a tőkék összege a közpénztárnál — — — — —	155.298 frt — kr.
Növekedés	65.428 frt — kr.

Még jelentékenyebb a gyarapodás, ha az államsegély elhagyásával az évi jövedelmet hasonlítjuk egybe az 1873., és 1896-ik évekről.

1873-ban a közpénztár jövedelme volt — — — — — 10.364 frt — kr.

1896-ra elő van irányozva, a mire biztosan lehet számítani — 15.809 frt — kr.

Évi jövedelem növekedés 5.445 frt — kr.

A Kún-kollegium összes vagyona tett 1895. év végén, az iskola épület és felszerelményeit nem számítva, valamint a tornacsarnokot és tornatért sem :

1. Tőkék a közpénztárnál magánkötvények, értékpapírok, hátralékkamatokban és egyéb követelésekben 1895. év végén — — — — —	155.298 frt — kr.
2. Gróf Kún Kocsárd alapítvány — — — — —	82.064 frt — kr.
3. Konviktusi alap — — — — —	10.000 frt — kr.
4. Háver Mihály-féle alapítvány — — — — —	4.000 frt — kr.
5. Gróf Kún Kocsárd által iparos ifjak javára tett alap — — — — —	1.000 frt — kr.
6. Kórház, piaci-ház, 2 tanárlak, egy koresma helyiség értéke — — — — —	32.000 frt — kr.
Összesen	284.362 frt — kr.

A Kún-kollegium közpénztárának jövedelme származik:

1. Magánkötvények után	—	1.671	frt	—	kr.
2. Törlesztési kölcsönökből	—	1.263	frt	93	kr.
3. Értékpapirokból	—	4.329	frt	75	kr.
4. Takarékpénztári betétek kamatai	— — — —	1.285	frt	20	kr.
5. Szász-nemzeti universitás segélye	— — — —	3.000	frt	—	kr.
6. Iskolai díjakból	— —	4.000	frt	—	kr.
7. Háver-alap kamatai	—	200	frt	—	kr.
8. Házbérek	— — —	686	frt	—	kr.
Összesen		15.809	frt	88	kr.

9. Ehhez járul még a gr. Kún Kocsárd-féle alapítvány kamataiból évenkénti segély	— — —	1.600	frt	—	kr.
10. Államsegély évenként	—	10.000	frt	—	kr.
		27.409	frt	88	kr.

Ebből leütendő a gyógyi egyház részére — — — — 126 frt — kr.

Marad a Kún-kollegium évi jövedelmére — — — 27.283 frt 88 kr.

Ha az összehasonlítással néhány évvel előbbre megyünk és az 1866-ik évi bevételeket vesszük, úgy találjuk, hogy:

az 1866-ik évben az iskola bevételeinek főösszege volt	— —	3.681	frt	—	kr.
1896-ban az államsegély és Kún Kocsárd-alap segélye nélkül		15.809	frt	—	kr.

Az évi bevétel növekedés 30 év múlva — — — — 12.128 frt — kr.

Ha pedig ez összeghez hozzáadjuk az államsegélyt és a Kún

Kocsárd-féle 50.000 frtos alapból		
járó évi segélyt	— — —	11.600 frt — kr.
Növekedés		23.728 frt — kr.

Harminc év alatt tehát az intézet bevétele több mint hatszorta nagyobb lett. Ez örvendetes eredmény kétségtelenül bizonyítja, hogy az iskola vagyonával hiven és okosan gazdálkodtak, s azt az illetők minden megengedett módon gyarapítani igyekeztek.

Végül ide csatolom Vitus Lajos könyvtáros urnak a szászvárosi Kún-kollegium könyvtáráról készített rövid ismertetését és kimutatását a mint következik.

**Az ev. ref. Kún-kollegium könyvtárának állapota
1896. január havában.**

szászvárosi ref. iskolának már 1730-ban csinos könyvtára van, több érdekes és értékes theol., histor. és classicus könyvekből. Ezek között néhány régi magyar és egy Incunabulum. De hogy mikor keletkezett arról más adat nincs, mint a könyvek címlapján e felirat: „Scol. Reform. Saxop. ab anno 1730.“ A kézirat azt mutatja, hogy e jegyzést Herepei István igazgató-tanító tette 1741-ben. Én a könyvtár keletkezését Nádudvari Péter első pap és püspöknek tulajdonítom, a ki igen sokat tett ez iskoláért, sőt a sárospataki vándor-kollegiumot is ide akarta helyezni, csak a szászoknak nagy ellenmondásán mult (a kik a meglevő iskolát is elakarták innen űzni), hogy a fejedelem — a béke érdekében — jobbnak látta Maros-Vásárhelyre tenni át Gyulafehérvárról. A Nádudvari könyveit sejtem a meglevő könyvek egynémelyikében.

1742-ön innen (1742—50. közt) a Berzétei József, volt rector és később tordosi pap könyvei szaporítják könyvtárunkat. Valószínűnek tartom, hogy a felesége mindjárt a halála után juttatta ide, mert iskolánk iránti érdeklődését mutatja azzal is, hogy itt egy alumnust tart. Sok becses, 1741. és 42-ben. Utrechtben szerzett, másolt és írott theol. munka van ezek közt, gyönyörű kéziratában.

Ő és később Váradi Mihály juttat legtöbb theologiai munkát könyvtárunknak, ezért van a theologiai szakcsoport az ő nevökröl elnevezve.

1817-ben Kerekes Abel subrector könyvhagyatékát adja át édes anyja Dézsi Krisztina. Ez 85 munka 891 rforintra becsölve. Nagyobbára történelmi beces munka s néhány classicus. Ezért van a mai könyvtár történelmi szakának egyik szekrénye az ő nevérol elnevezve.

A csinos kathalogus első lapján ez a jelmondat van: „Quoniam nobis denegetur diu vivere, relinquamus aliquid, quo nos vixisse testamur. Phin.“ A kathalogus és a gróf Kún Zsigmond főgondnokhoz intézett átirat a Demeter János allod. perceptor írása, ki hogy maga is ugy gondolkozott, mint néhai sógora és jelmondata, mutatja az, hogy :

Demeter János könyveinek jegyzéke, az előbbi kathalogus üres lapjaira van írva, de már más kézzel. Ez is jócskán gyarapítja könyvtárunkat, majdnem egy időben Kerekes Ábellel.

1832-ben történt halála után, a buzgó és áldozatkész Kún Zsigmond gróf főgondnok — történelmi munkákban s folyóiratokban gazdag — könyvtára jut ajándékol iskolánkknak 305 mű 457 drbban A jogtud. szakkönyvtár megalapítójának ez a főur mondható, neki magának is lévén benne egy utasítása a periratok szerkesztéséről latinul kéziratban, a táblai ítélőmesternek.

Az 1840-es években ngs Salbeck György ajánlékozza könyveit thékánkknak, a sógorának b. Naláczy Józsefnek könyvei egy részével, és válik 203 mű 604 kötetével a szépirodalmi könyvtárrész megalapítójává.

Hálából e szekrényt Salbeckről neveztük el.

1855-ben (nyugalmaztatása évében) néhai Várady Mihály szászvárosi első pap adományozza, — egyéb

alapítványai mellett — gazdag vallástud. könyvtárát iskolánknak, miért is a Theol. szekrény Berzétay-Várady nevet visel.

1861-ben Kún Kocsárd gróf főgondnok adja gazdag vegyes tartalmu könyvtárát ide, a tudós gróf Kún Gergelyével együtt. Ezzel a könyvtárral egyszerre 412 munkával gazdagodott könyvtárunk 694 kötetben. És a b. e. főur évről-évre gyarapította e könyvtárt, még halálában is 1895. januáriusban. Legtöbb folyóiratunk innen van. Ezért viseli hálánk jeléül a lapok és folyóiratok szekrénye a Kún Kocsárd nevét.

1879-ben Vítus Lajos tanár járul nagyobbaeska adománnyal a könyvtár gyarapításához (37 mű 46 drbban.)

1881-ben gróf Kúu István főgondnok adományozza ide könyvtára egy részét, később az egészet, mintegy 145 munkát, számos kötetben. Nagyobbára gazdasági, szépirodalmi és jogtudományi munkák; köztük két országgyűlési ciklusról összes nyomtatványait, a miket mint képviselő kapott. Ez irományok, naplók, jegyzőkönyvek ma bekötve, jogtudományi szekrényünk becses és diszes csoportját képezik.

Ugyancsak 1881-ben Király Ferenc rápolti birtokos ajándékozza ide apjának N. Király Imre ref. esperesnek megmaradt könyveit, mintegy 78 munkát, ezek közt egy pár igen becses, régi és újabb magyar könyvet. Pl. Pázmány Kalauza, Pápai-Páriz, Fer. Pax, Animae, Tótfalusi Kiss Miklós-féle amsterdami Kis Ujtestamentum. Továbbá Nagy György Imádságos könyve, Aranka György Halál elleni orvossága, Blaire Hugo pred. gróf Teleki Mária ford.-ban és Stapfer Utmutatása Wesselényi Annáéban. De mindenek felett Bod Péter Athenása és Magyar Lexikona, Szent Hiláriusa és Praxis Judiciáriája.

1883-ban Incze János ref. első lelkésze a nagyobb könyvadomány 21 munkában, közte Félegyházi Tamás Uj Testamentuma, a néhai Antal János püspök példánya.

1884-ben Csősz János volt tanárunk — S.-Szt.-Györgyre távoztában — 20 művet ad 20 drbban.

1886-ban a helybeli Magyar Polgári Olvasó-egylet adja az ő céljaira kevésbé alkalmas könyveit, 43 munkát.

Ugyancsak 1886-ban Hajdu Ferenc volt s.-tanárunk, később neje 16 művet 16 kötetben.

1891-ben dr. Borcsa Mihály volt tanárunk 29 munkát, 34 kötetben.

1894-ben özv. Nagy Zsigmondné 14 m. 85 k., közte egy szép Calapinus, 1560-ból a Gray-féle história 60 kötetben.

Dr. Kuun Géza gróf és

A M. T. Akademia évről-évre nyújtja munkáit és kiadványait.

Nagyságos Emőkei Emich Gusztáv, dr. Bartók György, Szabó Fer. szolgabíró, Szabó Ferenc eleméri plébános, szerzők, kiadók, tanulóink stb. sok darabbal s köztük igen becsesekkel szaporították könyveinket.

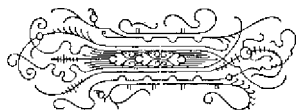
De szaporítják a kollegium saját szerzeményei, amelyek különösen 1873-on innen, az intézet fejlődésével folyton-folyvást fokozódtak s ma — az államsegélynek is megkapása után — a fejlődő irodalommal meglehetősen lépést tart, a század elejéről való folyóiratai s nyelvtörténeti munkái lehetőleg kiegészítődtek, füzetes munkái kötés alá kerültek. Ugy hogy míg 1876-ban 3020 m., 5574 k. vala könyvtárunkban, 1896. elején 5563 mű, 12.699 kötetből áll. És — a mennyi-

ben megbecsülni egyáltalán lehet — míg a könyvtár értéke 1876-ban mintegy 5000 frt lehetett, ma 12.000 frtnál jóval többet ér.

És ez a könyvtár e husz év alatt most másodszor van egészen újra rendezve, 10 szakcsoportban esinosan és célszerűen fölállítva, cédula-katalogussal ellátva, úgy hogy a gymnasiális tanítás céljainak teljesen megfelel.

Szászvároson, 1896. január 25-én.

Vitus Lajos,
könyvtárnok, tanár.

Kimutatás 1870-től 1896-ig

a szászvárosi Kún-kollegium tanulóiról vallás és nemzetiség szerint.

Tanév		ev. ref.	róm. kath.	ág. ev.	unitárius	gör. kath.	gör. keleti	izraelita	magyar	német	román	összesen
1870/1	elemi isk.	75	25	—	—	8	22	2	99	3	30	132
	gymn.	41	20	8	1	2	27	—	59	11	29	99
	együtt	116	45	8	1	10	49	2	158	14	59	231
1871/2	elemi isk.	65	21	1	—	9	24	1	86	2	33	121
	gymn.	42	19	1	1	4	17	—	59	4	21	84
	együtt	107	40	2	1	13	41	1	145	6	54	205
1872/3	elemi isk.	55	26	1	—	5	32	7	85	3	38	126
	gymn.	46	15	—	1	7	15	—	63	1	20	84
	együtt	101	41	1	1	12	47	7	148	4	58	210
1873/4	elemi isk.	40	18	—	—	10	21	2	58	3	30	91
	gymn.	47	10	2	—	5	26	—	56	3	31	90
	együtt	87	28	2	—	15	47	2	114	6	61	181
1874/5	elemi isk.	47	17	—	—	17	37	1	63	4	52	119
	gymn.	52	10	1	—	4	22	3	64	3	25	92
	együtt	99	27	1	—	21	59	4	127	7	77	211
1875/6	elemi isk.	44	14	2	—	18	29	5	61	4	47	112
	gymn.	41	11	1	—	5	25	2	52	3	30	85
	együtt	85	25	3	—	23	54	7	113	7	77	197
1876/7	elemi isk.	44	9	3	—	15	23	9	60	5	38	103
	gymn.	40	9	2	—	7	24	2	48	6	30	84
	együtt	84	18	5	—	22	47	11	108	11	68	187
1877/8	elemi isk.	44	10	1	—	10	24	12	60	7	34	101
	gymn.	35	9	3	—	10	23	4	44	4	36	84
	együtt	79	19	4	—	20	47	16	104	11	70	185

Tanév		ev. re	róm. l	ág. ev	unitár	gör. k	gör. k	izraeli	magy	német	román	összes
1878/9	elemi isk.	47	13	—	—	10	20	7	62	5	30	97
	gymn.	36	12	2	—	10	31	5	50	5	41	96
	együtt	83	25	2	—	20	51	12	112	10	71	193
1879/80	elemi isk.	47	14	1	—	10	24	5	62	5	34	101
	gymn.	44	13	4	—	9	36	10	61	10	45	116
	együtt	91	27	5	—	19	60	15	123	15	79	217
1880/1	elemi isk.	39	12	2	—	10	25	6	53	6	35	94
	gymn.	53	16	5	—	18	44	12	74	12	62	148
	együtt	92	28	7	—	28	69	18	127	18	97	242
1881/2	elemi isk.	31	12	4	—	4	19	2	47	2	23	72
	gymn.	53	26	6	—	12	50	11	85	11	62	158
	együtt	84	38	10	—	16	69	13	132	13	85	230
1882/3	elemi isk.	44	14	4	—	5	15	12	70	5	19	94
	gymn.	55	22	8	—	9	54	10	85	10	63	158
	együtt	99	36	12	—	14	69	22	155	15	82	252
1883/4	elemi isk.	42	10	6	—	3	18	12	65	5	21	91
	gymn.	59	23	7	—	6	43	10	90	9	49	148
	együtt	101	33	13	—	9	61	22	155	14	70	239
1884/5	elemi isk.	45	14	2	—	—	23	15	73	2	24	99
	gymn.	61	22	7	—	5	30	19	100	9	35	144
	együtt	106	36	9	—	5	53	34	173	11	59	243
1885/6	elemi isk.	46	16	—	—	2	27	16	78	—	29	107
	gymn.	60	22	14	—	5	30	15	98	13	35	146
	együtt	106	38	14	—	7	57	31	176	13	64	253
1886/7	elemi isk.	37	21	1	—	5	19	15	71	2	25	98
	gymn.	59	23	11	—	9	35	18	98	13	44	155
	együtt	96	44	12	—	14	54	33	169	15	69	253
1887/8	elemi isk.	37	17	1	—	6	19	15	69	—	26	95
	gymn.	62	22	13	1	8	36	17	101	14	44	159
	együtt	99	39	14	1	14	55	32	170	14	70	254
1888/9	elemi isk.	47	18	—	—	7	23	13	77	1	30	108
	gymn.	66	26	8	1	10	39	13	106	9	48	163
	együtt	113	44	8	1	17	62	26	183	10	78	271

Tanév		ev. ref.	róm. ka	ág. ev.	nuitáriu	gör. ka	gör. ke	izraelita	magyar
1889/90	elemi isk.	46	15	1	—	6	26	15	7
	gymn.	57	34	11	—	11	40	15	10
	együtt	103	49	12	—	17	66	30	18
1890/1	elemi isk.	37	15	1	—	7	36	16	6
	gymn.	56	35	14	—	11	46	17	10
	együtt	93	50	15	—	18	82	33	17
1891/2	elemi isk.	40	9	1	—	12	36	23	7
	gymn.	58	30	9	—	13	41	18	10
	együtt	98	39	10	—	25	77	41	18
1892/3	elemi isk.	38	16	5	—	9	33	19	7
	gymn.	54	27	14	1	15	48	21	10
	együtt	92	43	19	1	24	81	40	18
1893/4	elemi isk.	39	13	5	—	9	36	15	6
	gymn.	57	35	15	1	10	41	27	12
	együtt	96	48	20	1	19	77	42	18
1894/5	elemi isk.	44	11	4	—	6	28	13	6
	gymn.	55	29	16	1	10	35	32	12
	együtt	99	40	20	1	16	63	45	18
1895/6	elemi isk.	47	16	1	1	3	25	11	7
	gymn.	63	34	17	1	12	39	29	13
	együtt	110	50	18	2	15	64	40	20

**A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumban 1881—1896. években
érettségi vizsgálatot tett növendékek névsora.**

Összeállította: **Simon Ferenc** igazgató-tanár.

(A †-tel jegyzettek meghaltak. Az (l), vagy (g) jellel jelöltek mint főreáliskolai tanulók a latinból, illetőleg görögből tettek kiegészítő érettségi vizsgálatot).

1881.

1. Baresi Lajos orvos Kapnikbányán.
2. Borsay László ref. lelkész Bibarefalván.
3. Jaár Manasszé g. kel. lelkész Nagytóliban.
4. Juhász Izidor ref. lelkész Szamosfalván.
5. Kállay Ferenc vasuti hivatalnok.
6. Kövendy Dénes ref. lelkész.
7. Sükösd Gyula helyettes-tanár Szászvároson.
8. Wellmann Dezső ág. ev. lelkész.

1882.

1. Binder Vilmos magánzó Szászvároson.
2. Bocz Géza városi főerdész Szászvároson.
3. Marku Romulusz gyakorló-orvos Kolozsvárt.
4. Popovics János g. kel.-felső leányiskolai igazgató N.-Szebenben.
5. Rosner Ármin izr. hitközségi titkár Budapesten.
6. Róth Jakab orvos Bécsben.
7. Wesztermayer Vidor kir. törvényszéki bíró Temesvárt.

1883.

1. Antoni Ede városi ügyész Szászvároson.
2. Botár Gyula.
3. Medeán Xavér.
4. Pap Károly szigorló-orvos Kolozsvárt.
5. Pap Simon.
6. Zudor Béla kataszteri mérnök Aradon.

1884.

1. Borsay Géza.
2. Farkas Árpád körjegyző Russon.
3. Gazda Gábor körjegyző Bodzafordulón.
4. Incze Béla ref. gymn. tanár Nagy-Szalontán.
5. Lode Rezső kir. szabadalmi bíró Budapesten.
6. Márku Liviusz ügyvéd Lugoson.
7. Mégay Gyula orvos Zalathnán.
8. † Milassy Károly állami zálogházi tiszt Budapesten.
9. Szálassy János kereskedő Vajda-Hunyadon.

1885.

1. Brády Albert birtokos Brádon.
2. Csulay Lajos főszolgabíró Déván.
3. Máhler Ignác kir. főmérnök Déván.
4. † Németh László birtokos Déván.
5. Schul Győző ügyvéd Szászvároson.
6. Reichenberger Sándor (I) orvos ezredorvos Kassán.

1886.

1. Gálffy Dénes postatiszt Budapesten.
2. Vajna Izrael Izidor szigorló-orvos Budapesten.
3. Kriványi György es. és kir. tüzéradnagy.
4. Onyaki Miklós honvéd-főhadnagy Erzsébetvároson.
5. Radnóthi Dezső Eke főtitkára, szerkesztő Kolozsvárt.
6. Sükösd Jenő es. és kir. ezred-orvos Zágrábban.
7. Szepessy Gusztáv áll. erdész.
8. Sztáncsny Miklós rendőr-kapitány Selmechányán.
9. Sztanciu Szilviusz (I).

1887.

1. Ajtay Aladár ügyvéd Hátszegen.
2. Baumgarten János ügyvéd Kolozsvárt.
3. Fekete Károly szolgabíró Déván.
4. Gönczi Ödön megyei állatorvos Szerdahelyen.
5. Kese Elek uradalmi tiszt Tótmegyer.
6. Klein Henrik szigorló-orvos Budapesten.
7. Missinszky Vilmos szolgabíró Algyógyon.
8. Muzsnay Béla polgármester Hátszegen.
9. Neumann Mihály szigorló-orvos Bécsben.

10. Pogány Béla megyei aljegyző Déván.
11. † Póka Béla vasuti tiszt Pozsonyban.
12. Schuller Mór ügyvédjelölt Szászvároson.
13. Simon Géza ref. főgymn. tanár Mármarosziget.
14. Horváth Kamiló (l) ügyvéd Déván.

1888.

1. Ajtay Jenő állami erdész.
2. Érti Jenő állami erdész.
3. Furka Sándor szigorló-orvos Budapesten.
4. Lázár Ádám körjegyző Marossolymoson.
5. Maraski Róbert
6. Pistl Marián
7. Popovics János
8. Schiessl Albert es. és kir. főhadnagy Szászvároson.
9. Silbermann Miksa es. és kir. főorvos
10. Szathmáry Gyula uradalmi tiszt Károlyi Alajos udv. Nándinháza, Pozsony-megyében.
11. Vida József kör-orvos Mátészalkán.

1889.

1. Baróthi János vámhivatalnok Budapesten.
2. Fried Izsák ügyvéd-jelölt M.-Vásárhelyen.
3. Kiss Gyula kir. adótiszt Zomborban.
4. Hirsch Ármin bölcsész-hallgató Bécs.
5. Makay István ref. főgymn. tanár Pápán.
6. Pieczek Károly posta-távíró-tiszt Budapesten.
7. Técsi Ferenc községi orvos Sipeten, Temes megye.
8. Török Béla megyei aljegyző Déván.

1890.

1. Ajtay Géza körjegyző Kituden.
2. Alvinczy Miklós posta-távíró-tiszt Budapesten.
3. Osulay Sándor megyei ellenőr Déván.
4. † Dósa Kálmán joghallgató Kolozsvárt.
5. Eisenmenger Rezső orvos Szászvároson.
6. Horváth József állami erdész.
7. Kerebán Győző jegyző-segéd Alvincen.
8. Király Albert vámhivatalnok Aradon.
9. Nagy Béla kir. mérnök Kolozsvárt.
10. Schilling Bernát főkönyvvezető Budapesten.

11. Szakáts István járásbirósági aljegyző Körösbányán.
12. Vendrinszky Oszkár vasuti tiszt Petrosény.

1891.

1. Csűrös István ref. gymn. vallás-tanár Budapesten.
2. Florea Gyula jogász Budapesten.
3. Frankó Géza cs. és kir. hadnagy Aradon.
4. Krisztea Kornél cs. és kir. hadnagy Marosvásárhelyt.
5. Molnár Károly ref. főgymn. helyettes-tanár Székelyudvarhelyt.
6. † Nemes Emil szigorló-orvos Kolozsvárt.
7. Pallossy Vince m. kir. esendőrhadnagy Ungvárt.
8. Simon Gábor m. kir. adótiszt Facseten.
9. Farkas Béla (I) körjegyző Piskin.

1892.

1. Bordeaux Árpád r. kath. főgymn. tanár Brassóban.
2. Csulay Albert joggyakornok Déván.
3. Krausz Gyula (Kolos) joggyakornok Budapesten.
4. Lukács Kálmán bányászati tanár-segéd Selmecebányán.
5. Vitályos József s.-jegyző Szerdaheiyen.
6. Mihályi Jenő (I) joggyakornok Déván.
7. Schönpflug Győző (I) műegyetemi hallgató Budapesten.

1893.

1. Demeter Károly vasuti tiszt Gyulafehérváron.
2. Farkas Antal körjegyző Klototiván.
3. Frisch Jakab hírlapíró Budapesten.
4. Nagy Győző műegyetemi hallgató Budapesten.
5. Pataky Dániel joghallgató Kolozsvárt.
6. † Reiss Mór joghallgató Budapesten.
7. Strauss Árpád joghallgató Kolozsvárt.
8. Vlád Aurél joghallgató Budapesten.

1894.

1. † Bál László joghallgató Budapesten.
2. János Béla bölcészethallgató Kolozsvárt.
3. Margita János joghallgató Budapesten.
4. Nuszbaum Mihály vasuti tiszt Orosházán.
5. Pogány Árpád joghallgató Budapesten.
6. Popeszk Aurél joghallgató Budapesten.
7. Róth Armin joghallgató Budapesten.

8. Schull Ármin joghallgató Budapesten.
9. Tankó Béla ref. hittanhallgató Budapesten.

1895.

1. Csécsi N. József joghallgató Budapesten.
2. Dahinten Ármin joghallgató Budapesten.
3. Fekete Géza kir. adótiszt S.-Szt.-Györgyön.
4. Kiss Árpád segéd-jegyző Hátszegen.
5. Lipták Máté joghallgató Budapesten.
6. † Pap Virgil.
7. Reinfeld Izsák kir. adótiszt Vajda-Hunyadon.
8. Reiss Izidor joghallgató Budapesten.
9. Tornya Gyula joghallgató Kolozsvárt.
10. Veres Jenő joghallgató Kolozsvárt.
11. Téglás Gábor (l) joghallgató Kolozsvárt.

1896.

1. Ábrahám József joghallgató Kolozsvárt.
2. Bartha Dezső joghallgató Kolozsvárt.
3. Csécsi N. Jenő műegyetemi hallgató Budapesten.
4. Jánó Géza joghallgató Kolozsvárt.
5. Klausmann József erdészethallgató Selmecbányán.
6. Konnerth Károly felsőbb keresk. akad. növendék Budapest.
7. Kónya János bölcsészethallgató Kolozsvárt.
8. Müller Ernő joghallgató Budapesten.
9. Sylvester Ákos bölcsészethallgató Kolozsvárt.
10. Szirbik Bálint joghallgató Kolozsvárt.
11. Vojna György jegyző-segéd Csüged.
12. Königsberger Lea orvostanhallgató Budapest.
13. Bottyán József (g és l) bölcsészethallgató Kolozsvárt.
14. Andersen József (l) joghallgató Kolozsvárt.
15. Fried Ármin (l) joghallgató Kolozsvárt.
16. Gerey Lajos (l) tiszti akadémiahallgató Bécsujhelyen.
17. Olariu Virgil (l) joghallgató Kolozsvárt.
18. Pakocs József (l) joghallgató Budapesten.

T a r t a l o m.

	Oldal.
1. I. időszak. A szászvárosi iskola a helybeli ev. ref. egyházközség hatósága alatt	3
2. II. időszak. 1799—1848. évig	37
3. III. időszak. 1849—1895. évig	79
4. Az ev. ref. Kún-kollegium könyvtárának állapota 1896. január havában .	198
5. Kimutatás 1870-től 1896-ig a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium tanulóiról .	203
6. A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumban 1881—1896. években érettségi vizsgátot tett növendékek névsora	206

